

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE 1980 SONRASINDA YOKSULLUĞUN
NEDENLERİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilara COŞKUN

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Enstitü Bilim Dalı: Sosyal Politika

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muharrem ES

Temmuz 2017

T.C.

YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE 1980 SONRASINDA YOKSULLUĞUN
NEDENLERİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilara COŞKUN (137205003)

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Enstitü Bilim Dalı: Sosyal Politika

Bu Tez 31.07.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elif Yüksel Oktay

Prof. Dr. Abdülkadir Şenkal

Doç. Dr. Muharrem Es

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Dilara COŞKUN

03.07.2017

ÖNSÖZ

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla beraber, kapitalizmin doğuşu ile biçim değiştirmesi, insanlığın, çözüm yolları ve mücadele için ayrıca ihtimam gösterdikleri bir olgu olmasına sebep olmuştur. 1980 sonrasında dünyanın hızla küreselleşmeye ve neo-liberalleşmeye başlaması ile yoksulluk da çeşitlenmiştir. Bu yıllardan sonra, esnek çalışma koşulları, enformelleşme ve neo-liberalizmin getirdiği gelir dağılımı adaletsizliği gibi olgular; yoksulluğun işsizlik, göç ve kırsal yaşam yoksulluğu gibi nedenleri yanına yazılmaya başlanmıştır.

Bu tez, Türkiye'de 1980 sonrası yoksulluğun nedenleri üzerine sorunlar ve çözüm önerileri üzerinden eğilmektedir. Yoksulluğun nedenlerini ve sorunları tespit edebilmek, çözüm yolları geliştirebilmek adına çok önemli olduğundan bu çalışmanın çözüm yolları çalışacaklar adına da önemli bir kaynak olacağını ümit ederim.

Tez çalışmam boyunca sabrı ve ihtimamı ile danışmanlık yapan kıymetli hocam Doç. Dr. Muharrem Es'e, tez çalışmam konusunda fikirlerini esirgemeyen Doç. Dr. Fethi Güngör'e ve tez çalışmamın başından itibaren maddî ve manevî desteği ile bana inandığını gösteren anneme teşekkürü bir borç bilirim.

Dilara COŞKUN

3 Temmuz 2017

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	viii
ÖZETİ	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: YOKSULLUK; TANIMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ	5
1.1. Yoksulluk ve Tanımları	5
1.2. Yoksulluk Türleri.....	10
1.2.1. Mutlak ve Nispi Yoksulluk	10
1.2.2. Kronik ve Geçici Yoksulluk.....	11
1.2.3. Objektif ve Sübjektif Yoksulluk	12
1.2.4. Kentsel ve Kırsal Yoksulluk	12
1.2.5. Çalışan yoksul	14
1.3. Yoksulluğun Nedenleri.....	14
1.3.1. Gelir Dağılımı Bozukluğu.....	15
1.3.2. İşsizlik	16
1.3.3. Göç	17
1.3.4. Sosyal Dışlanma.....	19
1.3.5. Küreselleşme	20
BÖLÜM 2: DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK	22
2.1. Yoksulluğun Kapitalizmle Gelen Anlamı	22
2.1.1. Kapitalizmin Doğuşu.....	22
2.1.2. Kapitalizm ve Yoksulluk.....	26
2.2. Dünya'da Yoksulluğun seyri.....	29
2.2.1. Refah Devletinin Gelişimi ve Yoksulluk	30

2.2.2. Neo-liberal Dönem ve Yoksulluk	33
2.3. Türkiye’de Ekonominin Seyri ve Yoksulluğun İzleri	43
2.3.1. Kuruluşundan 1950’lere Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Ekonomik Gelişmeler ve Yoksulluk	43
2.3.2. 1950-1980 Yılları Arasında Türkiye’deki Gelişmeler ve Yoksulluk	47
2.3.3. Türkiye’de 1980’lerden Bugüne İktisadi Gelişmeler.....	50
2.3.3.1. 1989 - 1994 Yılları Arasında Türkiye	51
2.3.3.2. 1994-2001 Yılları Arasında Türkiye	52
2.3.3.3. 2002 Yılından Sonra Türkiye	53

BÖLÜM 3. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASINDA YOKSULLUĞUN

ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	56
3.1. Türkiye’de 1980 Sonrasında Yoksulluğa Dair Sorunlar	58
3.1.3. Ekonomik Krizlerin Meydana Getirdiği Sorunlar ve Yoksulluk	67
3.1.4. Küreselleşmenin Sebep Olduğu Sorunlar ve Yoksulluk	71
3.1.5. Göç ve Yoksullukla İlgili Sorunlar	77
3.1.6. Kırsal Yaşam ve Yoksullukla İlgili Sorunlar	81
3.1.7. Taşeronlaşma ve Yoksulluk	87
3.2. Türkiye’de 1980 Sonrasındaki Yoksulluğun Nedenlerine ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri	90
3.2.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Çözüm Önerileri	90
3.2.2. İşsizlikten Kaynaklanan Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri	92
3.2.3. Ekonomik Krizlerden Kaynaklanan Yoksulluğa Dair Çözüm Önerileri	96
3.2.4. Küreselleşme Sürecinin Meydana Getirdiği ve Yoğunlaştırdığı Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri	98
3.2.5. Göçten Kaynaklanan Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri	102
3.2.6. Yoksulluğun Kırsal Yaşam Boyutuna Dair Çözüm Önerileri.....	103
3.2.7. Taşeronlaşma ve Yoksulluk: Çözüm Önerileri	105

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	106
KAYNAKLAR	111
ÖZGEÇMİŞ.....	123

KISALTMALAR LİSTESİ

AGÜ	: Az Gelişmiş Ülke
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇUS	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
FAO	: BM Gıda ve Tarım Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İŞKUR	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Enstitüsü
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü
TŞFAŞ	: Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret Kalkınma Konferansı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: BM İnsani Gelişmişlik Endeksi	8
Tablo 2: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı % (1960-1980)	31
Tablo 3: Kişi Başına Düşen GSYİH.....	35
Tablo 4: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (%)	35
Tablo 5: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İşsizlik Oranı	37
Tablo 6: Bölgeler İtibariyle İşsizlik Oranının Gelişimi.....	38
Tablo 7: Bölgeler Arası Gelir Eşitsizliği (Kişi Başına Düşen Ortalama Gelir) (ABD Doları)	39
Tablo 8: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk, 1987 ve 1998	40
Tablo 9: Seçilmiş Ülkeler İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi	42
Tablo 10: 1. Beş Yıllık Planın Büyük Sanayi Kuruluşları	46
Tablo 11: 2008 Yılı Kişi Başına Milli Gelirinin Yüzdesi Olarak 1950-1960 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Gelir	48
Tablo 12: 1960-1980 Yılları Arasında Gelir Dağılımı	49
Tablo 13: 2008 Yılı Kişi Başına Milli Gelirinin Yüzdesi Olarak 1960-1980 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Gelir	49
Tablo 14: AK Parti Döneminde Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik	54
Tablo 15: AK Parti Döneminde GSYH(Milyar USD) ve Kişi Başı Milli Gelir(USD).....	55
Tablo 16: Dünya’da ve Türkiye’de Günde 3.10 Dolar İçin Yoksulluk Açığı.....	56
Tablo 17: İnsani Gelişmişlik Endeksi	56
Tablo 18: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2014.....	57
Tablo 19: Türkiye’de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk	57
Tablo 20: Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları.....	57
Tablo 21: Türkiye’de Gini katsayısı.....	60
Tablo 22: Türkiye’de Gelir Dağılımı	61
Tablo 23: İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Rakamları (Bin) (15+Yaş)	63
Tablo 24: İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları (%) (15+Yaş)	63
Tablo 25: Uzun Süreli İşsizlik Oranları (%)	65
Tablo 26: Türkiye Üniversite Mezunlarında Yıllar İtibariyle İşsizliğin Seyri (15+Yaş) 1995-2013	66

Tablo 27: İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne katılım oranları (2001-2016).....	70
Tablo 28: Tüketici Fiyat Endeksi ve Reel Ücret Değişimleri	71
Tablo 29: Bölgeler Bazında Türkiye'ye Göç Edenlerin Sayısı	78
Tablo 30: Türkiye Göç Durumu	81
Tablo 31: Sektörlerin GSMH içerisindeki payları (%)	84
Tablo 32: 2000-2012 Yılları Arasında İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	85

YAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Türkiye'de 1980 Sonrasında Yoksulluğun Nedenleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri	
Tezin Yazarı: Dilara Coşkun	Danışman: Doç. Dr. Muharrem Es
Kabul Tarihi: 31.07.2017	Sayfa Sayısı: XII (ön kısım) + 114 (tez)
Anabilimdalı: ÇEKO	Bilimdalı: Sosyal Politika
<p>Yoksulluk, nedenleri, türleri ve sonuçları itibariyle her ülkenin gündeminden düşmeyen bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Kapitalizm sonrası anlamı ve boyutu değişen yoksulluk, Türkiye'de de her dönem önemli bir mevzu olagelmıştır.</p> <p>1980 sonrası neo-liberal düzende değişen her şeyle beraber yoksulluk da nedenleri ve türleri itibariyle çeşitlenmiştir. Yoksulluk, gelir dağılımı bozukluğu, işsizlik, ekonomik krizler, göç, küreselleşme, taşeronlaşma gibi nedenleri ile beraber bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de 1980 sonrasındaki yoksulluğun nedenleri sorunların tespiti ve çözüm önerileri itibari ile ele alınmıştır.</p> <p>Çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Nicel ve nitel veriler birlikte kullanılarak çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. 1980 öncesine ait rakamlara ulaşmanın nerdeyse imkânsız olması 1980 sonrası incelememizin bir nedenidir.</p>	
Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sorunlar, Çözüm Önerileri, Türkiye, 1980	

Yalova University Insitute of Social Sciences Master/PhD Thesis Summary

Thesis Title: Reasons for Poverty in Turkey after 1980: Problems and Solutions	
Thesis Author: Dilara Coşkun	Advisor: Doç. Dr. Muharrem Es
Date of Acceptance: 31.07.2017	Total Number of Pages: XII (pre text) 114 (main body)
Department: Labor Economics	Field of Study: Social Policy
<p>Poverty, continues to exist as a phenomenon not falling from the agenda of every country due to reasons, types and consequences of poverty. Poverty which has changed meaning and dimension after capitalism, has become an important issue in Turkey every time.</p> <p>Many things have changed in the post-1980 neo-liberal order. Poverty is also affected by this change by diversifying its causes and types. There are reasons for poverty such as income distribution disorder, unemployment, economic crises, migration, globalization, and subcontracting. In this study, the reasons of poverty in Turkey after 1980 were investigated with in the detection of the problem determination and solution proposal.</p> <p>In this study, I was used screening method. I tried to make inferences using both quantitative and qualitative data. One of the reasons for examining the post 1980 is that, it is almost impossible to reach the figures of the beginning of 1980.</p>	
Keywords: Poverty, Reasons of Poverty, Problems, Solution Proposals, Turkey, 1980	

GİRİŞ

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir sorun olmakla beraber bugün sosyal bir sorun olarak tartıştığımız biçimi kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla yoksulluğun bugün tartışılan türleri, boyutları, nedenleri ve sonuçları kapitalizmin meydana getirdiği yeni iktisadî ve sosyal düzenin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım yoksulluğu sistemin sorunu olarak gören yaklaşımlardandır. Fakat yoksulluğu sistemle beraber kişinin gayretlerine bağlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Yoksulluk incelenirken yalnız ekonomik kıstaslar itibariyle yaklaşmak mümkün iken, insanî, kültürel ve sosyal boyutuyla bakmak da mümkündür. Bu nedenle yoksulluğun farklı türleri bulunmaktadır. Mutlak ve Nispi Yoksulluk, Kronik ve Geçici Yoksulluk, Objektif ve Sübjektif Yoksulluk, Kentsel ve Kırsal Yoksulluk, Çalışan Yoksul bu türler arasında sayılabilir. Bu yoksulluk tanımları yoksulluğa ekonomik temelli yaklaşımlar ama yoksulluğun türleri olarak farklı sebepleri olduğuna da işaret ederler.

Yoksulluğun sebepleri basit genellemelerle ve belirli başlıklar altında toplanabilecek bir kavram olmayıp, değişik türlerine göre farklı sebepleri vardır. Bu nedenle burada bahsedilen nedenlerinden bazıları, yoksulluğun sadece bazı türleri için geçerli olacaktır. Genel olarak yoksulluğun yapısal nedenleri; gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz oranları, doğal afetler, adaletsiz vergi sistemi, bölgeler arası farklılıklar, toplumsal dışlanma, ücretlerin düşüklüğü, kentleşme ve göç, kayıt dışı istihdam, krizler, küreselleşme ve sosyal dışlanmadır.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu Türkiye’de 1980 sonrasında yoksulluğun nedenlerine ait sorunlar ve çözüm önerileridir. Çalışmanın iddiası; yoksulluğun gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, küreselleşme, krizler, kırsal yaşam ve taşeronlaşma nedenlerinden kaynaklandığı ve 1980 sonrasında diğer nedenlere de etki ederek yoksulluğa dolaylı ve dolaysız yönden en çok küreselleşmenin sebep olduğudur.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1980 sonrasında yoksulluğun nedenlerini ve sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri belirtmektir. Yoksulluğun nedenlerini tespit etmek,

yoksulluğun ortadan kaldırılması için önemli bir aşama olacağı için nedenlerin tespiti önem arz etmektedir. Ayrıca, yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesi yoksulluğun anlamını, çeşitlerini ve boyutlarını da gözler önüne serecektir. Bu nedenle yoksulluğun Türkiye’de 1980 sonrasında değişen boyutu da küreselleşme, göç, taşeronlaşma, işsizlik, krizler, gelir dağılımı bozukluğu gibi başlıklarda değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmanın önemi, yoksulluğun çaresinin bulunabilmesi için, nedenlerinin tespitinin gerekli olduğunu ortaya koymasındır. Çözüm yolları geliştirirken, yoksulluğun nedenlerini, çeşitlerini bilebilmek sağlıklı stratejiler geliştirilmesine katkı sunacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Yöntem olarak, tarama yöntemi kullanılmıştır. Nicel ve nitel veriler birlikte kullanılarak çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. 1980 öncesine ait rakamlara ulaşmanın nerdeyse imkânsız olması 1980 sonrası incelememizin bir nedenidir.

Çalışmada birinci bölümde yoksulluğun tanımı, türleri ve nedenleri üzerine eğilinmiştir. Mutlak ve Nispi Yoksulluk, Kronik ve Geçici Yoksulluk, Objektif ve Sübjektif Yoksulluk, Kentsel ve Kırsal Yoksulluk, Çalışan Yoksul kavramları açıklanmış ve yoksulluğun nedeni olarak gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz oranları, kentleşme ve göç, krizler, küreselleşme ve sosyal dışlanma açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Dünya’da ve Türkiye’de, yoksulluğun, ekonomik dönemler itibari ile seyri incelenmiştir. Kapitalizmin doğuşu ile başlayan süreçte İngiltere’de yoksullara verilen hakların ve tarihçesine ışık tutulmuştur. Yoksul yardımlarının kapitalizmin gelişmesinin önündeki engel olarak görülmeye başlandığı süreçlerle beraber, ilk yoksulluk çalışmalarına da değinilmiştir. Bu bölüm, yoksulluğun tarihinin sosyal politikanın da tarihi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira kapitalizmin ilk dönemlerinde insanların insanlıktan uzak şekilde, hatta çocukların da çalıştırıldığı dünyasından bugüne yoksulluk biçim değiştirmiştir. Asgari ücretle ve esnek ve enformel çalışmaların yaygınlaştığı günümüzde bazı yoksulların yine karı tokluğuna bir yoksulluk içinde olduğu, çocukların da çalıştırılmaya devam ettiği söylenebilmekle beraber, o dönem ile karşılaştırıldığı zaman yine de daha iyi bir dünyada olduğumuzu düşünmekteyiz. Zira

bunun nedenlerinden biri, refah devleti anlayışının geliştiği yıllarda devletlerin geliştirdikleri sosyal politika anlayışlarıdır. Kamu harcamalarının ve yardımların arttığı bu dönemler 1980 sonrası neo-liberal dönemde değişmiş olsa da etkileri ve devam ediş biçimleri bugün yoksul insanın açlığından başka şeylerini konuşabilmemizin sebebidir.

Bu bölümde dünyada yoksulluğun seyri de incelendikten sonra Türkiye’de ekonomik gelişmeler dönemler itibari ile incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları savaşıardan müteşekkil yıllardı ve yoksulluk bir anlamıyla tabî idi. Daha sonraki yıllarda ise yoksulluk sorun olarak ele alınmaya ve engellenmeye çalışıldı. Bu bölümde, 1980’e kadar olan dönem için (verilerin kıtlığı dolayısıyla) yoksulluk çeşitli izleri itibariyle incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1980 sonrasında yoksulluğun nedenleri ise sorunlar ve çözüm önerileri kapsamında ele alınmıştır. Türkiye’de bu dönem için yoksulluğun nedenleri arasında, gelir dağılımı bozukluğu, işsizlik, göç, küreselleşme, taşeronlaşma, kırsal yoksulluk ve ekonomik krizler yer almıştır.

1980’li yıllar ise dünyadaki neo-liberal düzenin hâkimiyet kurmaya başlamasına paralel olarak Türkiye’nin de neo-liberal dönemin anlayışlarını yerleştirmeye çalıştığı yıllar olmuştur. 24 Ocak kararları ile temelleri atılan anlayışın gelişimi bugünlere kadar uzanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin hâkimiyetini pekiştirdiği, devletin ekonomiye müdahaleyi azaltmaya çalıştığı, özelleştirmelerin arttığı bu yıllar, son yıllarda kamu çalışanlarının daha da azaltılmaya başlandığı, bazı kurumların yan işlerinin taşeron firmalara yaptırılmaya başlandığı hale bürünmüştür. Hizmet sektörünün gelişim göstermesi, esnek çalışma saatlerinin yaygınlaşmaya başlaması, taşeronlaşmayla beraber çalışma hayatının değişen bir yüzüne işaret etmektedir.

1980’li yıllar gelir dağılımı adaletsizliğinin artarak devam ettiği yıllar olmuştur. Bu durum yoksulluğun kaçınılmaz nedenlerinden birisidir. İşsizlik ise 1980 sonrası dönemde, küreselleşen dünyanın getirileri olan esnek çalışma biçimleri, vasıfsız emeğe duyulan ihtiyacın azalması gibi nedenlerle boyut değiştirmiştir. Uzun süreli işsizlik oranları kısa süreli işsizlik oranlarına göre azalmıştır.

1980 sonrası Türkiye’inde 1988-89, 1994, 2000-2001 krizleri ve 2008 küresel krizlerin işsizlik üzerine etkileri incelenmiştir. Veriler ışığında krizlerden sonraki yılların

işsizlikte artışın yaşandığı yıllar olduğu söylenmiştir. İşsizliğin yoksulluğun ana sebeplerinden olduğu aşikâr olduğundan krizlerin yoksulluğun nedeni olduğu açık hale gelmiştir. Göç, taşeronlaşma, tarımdan kaynaklı yoksulluk ve küreselleşmenin de yoksulluk üzerindeki etkileri çeşitli açılardan ele alınmıştır.

Bu bölümde tüm bu sorunların tespitinin ardından çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Yoksulluğun esas sebebi işsizlik meselesinin çözülmesi için, büyüme ve kalkınmaya önem verilmesinin yanında, küreselleşmenin beraberinde getirdiği yeni tür işsizlikle mücadele için de yapılması gerekenler sıralanmış, kayıt dışı istihdamın önüne geçmenin gereği ve işsizlik sigortası konularına değinilmiştir. Krizden kaynaklanan yoksulluk için, kriz sürecinin iyi değerlendirilmesi talep daralmasının önüne geçilmesi, KOBİ'lerin desteklenmesi gibi teklifler sıralanmıştır. Küreselleşmeden kaynaklı yoksulluk sorunları için, küreselleşmenin getirdiği yenedünya düzeninde Türkiye'nin kendini korumasının yolları sıralanmış, DYY'dan kaynaklı sorunların halli ve bu durumu avantaja çevirme yönünde özellikle teknoloji transferi konusunda teklifler sunulmuştur. KOBİ'lerinin çok olmasından dolayı KOBİ'lerin ayakta durması için desteklenmeleri gereği vurgulanmıştır. Göçten kaynaklı yoksulluk için, hem ülke içinde yaşanan göçlerin göç edilen yerlerde yaşanan sıkıntılar itibari ile çözümü hem de ülke dışından yaşanan göçlerden kaynaklı sorunlar sıralanarak, göçmenlerin özellikle çalışma hayatlarında yaşadıkları eşitsizliklerin giderilmesi gereği, ülke içi bölgesel farklılıkların giderilerek göçlerin engellenmesi gereği vurgulanmıştır. Kırsal yaşamın yoksulluğu için tarımsal desteklerin artırılması gereği vurgulanmış; taşeronlaşmadan kaynaklı yoksullukla ilgili bölümde taşeron işçilerin ücretleri ile ilgili sorunlar ve çalışma hayatındaki dezavantajlı konumları nedeniyle, taşeronlaşmanın önüne geçilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.

BÖLÜM 1: YOKSULLUK; TANIMI, TÜRLERİ, NEDENLERİ

Yoksulluk, tüm insanlık tarihi içinde var olagelmış bir sorun olmakla beraber onu kapitalizmin bir sonucu olarak ele alan yaklaşımlar çoğunluktadır. “Bugün sosyal bir sorun olarak tartıştığımız biçimiyle yoksulluk, 16. yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır” (Buğra, 2013:25). Dolayısıyla yoksulluğun bugün tartışılan türleri, boyutları, nedenleri ve sonuçları kapitalizmin meydana getirdiği yeni iktisadî ve sosyal düzenin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. “Bu konuya yoğun ve sistematik ilginin kökenlerini, ana hatlarıyla, en azından 18. yüzyılın ortalarında kitlesel yoksulluk ortaya çıkmaya başlamadan çok önce 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür” (Şenses, 2001:32).

Yoksulluğun kapitalizm sonrası ele alınan bugünkü tanımında dahi üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanım yapılamamıştır. “Tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişkenlik göstermektedir” (Şenses, 2001:62). 18. Yüzyıldan 1960’lara kadar, yoksulluğun kavramsallaştırılması ağırlıklı olarak ekonomik temelli yapılmıştır. Ancak, 1960’lardan itibaren yoksulluğun kavramsallaştırılmasında ekonomik temelli yaklaşımların yetersizliği anlaşılmış ve yoksulluğun bireysel mi, yoksa kapitalist piyasa ilişkilerinin bir ürünü mü olduğu, ya da kültürel mi yoksa yapısal bir sorun mu olduğu tartışmaları hız kazanmıştır. Günümüzde, yoksulluk olgusunun, kültürel açıdan da değerlendirilmeye başlandığı (bireysel refah ve sorumluluk, sosyal ve kültürel bütünleşememe, sosyal dışlanma, sınıf-alt sınıf, sınıf altı, yoksulluk kültürü, ayrımcılık, sosyal patoloji, toplumsal cinsiyet, ırk, etniklik, mekânsal ayrılmışlık, çalışma refahı gibi kavramlar çerçevesinde) ve bunun ekonomik temelli yaklaşımlar kadar önemli olduğu görülmüştür (Gül, 2009:57).

1.1. Yoksulluk ve Tanımları

“En zengin dönemini yaşayan dünyamız yaygın bir küreselleşme içinde, aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönemi yaşıyor” (Şenses,2001:13). Bu nedenle, yoksulluk, tanımı, türleri, nedenleri, sonuçları, engelleme çabaları ile birlikte ülkelerin gündeminden düşmeyen ve düşmeyecek olan bir konu olarak varlığını sürdürmeye devam edecek gibi görünüyor.

Dünya tarihi boyunca her toplumun ve her inanın çeşitli fakirlik-yoksulluk tanımları olduğu bariz olmakla beraber; literatürde ilk yoksulluk tanımının, 1901 yılında Seebohm Rowente tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. İlk yoksulluk çalışmaları, Charles Booth tarafından 19. yüzyılın sonunda yapılmış ve Booth'un çalışmalarını Benjamin Seebohm Rowntee'nin çalışmaları takip etmiştir. Her iki araştırmada da temel minimum ihtiyaçlar için gerekli minimum parasal düzey hesaplanmış ve ortaya çıkan rakam yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir (Atahan, 2006:7). Rowente'nin tanımı ise “Bireye ait olan toplam gelirin, onun biyolojik varlığının devamı için en alt düzeyde gerekli olan yiyecek, giyim vb. maddeleri karşılamaya yetmemesi hali” şeklindedir (Hatipler ve Aytaç, 2001:5).

Malthus'a göre, nüfusun artışına ters olarak gıda maddeleri azalır ve bu durum da yetersizliğe ve yoksulluğa neden olur. Keynes ise yoksulluğun nedeni olarak etkin talep yetersizliğini görür. Talep yetersizliği işsizliğe neden olur işsizlik de yoksulluğun olmasına neden olacaktır (Hatipler ve Aytaç, 2001:7). Freidman ise yoksullu birey ya da devlet açısından tanımlanmadan on adet gösterge ile yoksul olmamanın şartlarını belirlemiştir. Bunlar, “uzman tarafından dünyaya gelmek, güvenli bir yaşam alanı, yeterli beslenme, sağlık ücretini ödeyebilmek, iyi ve pratik eğitim sürecinden geçebilmek, siyasal katılım, ekonomik olarak üretici olabilmek, işsizliğe karşı korunmak, onurlu bir yaşlılık, saygın bir şekilde defnedilmek” olarak özetlenebilir (Oktik, 2008:25).

İktisat tarihinde belli başlı yoksulluk tanımlarından sonra, yoksulluk tanım ve ölçümünde ilk önce tespit edilmesi lazım olan konu yoksulluğun sadece ekonomik kıstaslarla mı yoksa bunlara ek olarak sosyal, kültürel ve siyasal kıstaslarla mı belirleneceği noktası olduğu aktarılmalıdır. Yoksulluk araştırmaları bir dönem boyunca ekonomi merkezli bir gelişme göstermiş ve bunun bir yansıması olarak ekonomik göstergeler ön plana çıkmıştır (Şenses, 2001:62). Yoksulluk kavramına getirilen bakış açılarını ekonomik göstergeleri içeren *parasal yaklaşımın* yanında, *sosyal dışlanma yaklaşımı*, *yetenekler yaklaşımı* ve *katılımcı yaklaşım* olmak üzere toplam dört ana grup altında toplamak mümkündür (Atahan, 2006:3).

Yoksulluğu ekonomik göstergeler çerçevesinde inceleyenler açısından başvurulan yöntemlerden *parasal yaklaşım* en çok kullanılan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre

yoksulluk, tüketimin veya gelirin yoksulluk sınırının altında kalması olarak tanımlanır. Yoksulluk sınırının belirlenmesinde kullanılan “*Minimum gıda sepeti*”nde kişi başına alınması gereken asgari kalori miktarı bulunur. “*Temel gereksinimler yaklaşımı*” ile yapılan ölçümde ise insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için minimum düzeyde almaları gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamaları hesaplanır (Kabaş, 2014:19). “Dünya Bankası’nca yoksulluk, *temel gereksinimler yaklaşımı* bağlamında, bir kişi ya da hanenin, gıda ya da gıda dışı temel ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyduğu minimum tüketim miktarına erişememe durumu olarak tanımlanmaktadır” (Gül, 2009:59).

“Salt gelir odaklı perspektifin bireylerin toplumsal oluşumunun sunduğu hak ve olanaklara ulaşip ulaşamaması konusunda kapsamlı bilgi veremeyeceği, özellikle son on yıldaki tartışmalarda gittikçe artan ölçüde kabul görmektedir” (Öztürk, 2008:267). Bu nedenle, son yıllarda yoksulluk, gelir odaklı perspektifin başka kıstaslarla genişletilerek ele alınmaya çalışılmaktadır. Yoksulluğun tek bir kıstas bazında ölçülemeyeceği noktasından hareket edenlerin bu yolu, gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyoekonomik göstergelerle desteklenmesi ve bu kıstaslardan birkaçının birlikte kullanılarak karma (birleşik) göstergeler oluşturulması ile şekillenmiştir. Birleşik ölçütler arasında en çok ilgiyi ise, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE) çekmiştir (Şenses, 2001:99-100).

UNDP, insanın sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ulaşılabilirliği, uzun bir yaşam sürme hakkı ve “sürdürülebilirlik” kriterlerine dayalı olarak, yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmek için gerekli altyapının varlığı ya da yokluğu ile belirlenen bir “insani yoksulluk” tanımı yapmıştır (Hatipler ve Aytaç, 2001:5). UNDP’nin insani yoksulluk endeksi, 40 yaşına kadar yaşam beklentisi olmayan nüfus oranı, okuma yazma bilmeyen yetişkinler oranı, sağlık hizmetlerine, sağlıklı içme suyuna ulaşma oranı olmayan nüfus, beş yaş altı düşük ağırlıklı çocuk sayısı, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)’dan aldığı pay oranı ve günlük bir Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dolarının altında ve ulusal yoksulluk sınırına bağlı olarak hesaplanmış yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun temel verilerine dayanılarak hesaplanmaktadır. Tablo 1’de 2016 yılı ile 2002 yılı karşılaştırılması adına BM İnsani

Gelişmişlik Endeksi yer almaktadır. Bu tabloda yer aldığı üzere dünyada bu endeks çerçevesinde en gelişmiş ülkeler Norveç ve ABD'dir. Türkiye bu sıralamada 2002 yılı itibari ile 85. sıra 2016 yılı itibari ile 71. Sıradadır ve gelişmiş ülkelere göre ciddi anlamda gerilerdedir (Hatipler ve Aytaç, 2001:6).

Tablo 1: BM İnsani Gelişmişlik Endeksi

Ülkeler	2016 Sıralama	2016 Endeks Değeri	2002 Sıralama	2002 Endeks Değeri
Norveç	1	0,949	1	0,942
ABD	10	0,920	6	0,939
G. Kore	18	0,801	27	0,882
Polonya	36	0,855	37	0,833
Rusya	49	0,804	60	0,781
Malezya	59	0,789	59	0,782
Kazakistan	56	0,794	79	0,750
İran	69	0,774	98	0,721
Türkiye	71	0,767	85	0,742

Kaynak: UNDP Human Development Reports 2002, 2013

Yoksulluğu ele alırken karar verilmesi gereken diğer bir nokta, onu bireyin kendi edimlerinin mi, yoksa sistemin mi bir sonucu olarak ele alacağımız sorusudur. Bazı yaklaşımlar yoksulluğu sistemin sorunu olarak görürken bazı yaklaşımlar bireysel bir sorumluluk alanı içerisinde görürler. Bu bireysel yaklaşımlara göre bireyin yoksulluğunun kaynağı ne toplum ne de içinde yaşadığı sosyal grubun sonucudur. Yoksul olan kişi eğer yeterince çalışmıyor ve gelirini artırmak istemiyorsa yoksulluğu kabullenmek konumundadır (Oktik, 2008:26).

Bu kapsamda, *Yetenekler yaklaşımı* devreye girmektedir. Yetenekler yaklaşımı çerçevesinde yoksulluk, temel gereksinimlere ulaşama (asgari ya da temel gereksinimlerden yoksulluk ve minimum yeteneklere ulaşmadaki başarısızlık) durumudur (Atahan, 2006:54). Sen'in bu yaklaşımına göre yoksulluk, temel kapasitelere ulaşamamak olarak tanımlanır. Sağlıklı olabilmek, bilgili olabilmek-eğitim alabilmek, iyi beslenebilmek, toplum içerisinde yer alabilmek önemli kapasitelere örnek olarak verilebilir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) hazırladığı İnsani Yoksulluk/ Gelişme Endeksleri kapasite yaklaşımına dayanır. İnsani yoksulluğun ölçümünde kullanılan üç unsur; yaşam süresi, bilgi düzeyi ve yaşam kalitesidir. İnsani Gelişme Endeksinde ise bu üç unsurdaki başarı düzeyi ölçülmektedir (Kabaş, 2014:19-20).

“1960'ların sonuna doğru, yoksulluğun kavramsallaştırılmasında değişimin ipuçları kendisini göstermiş ve parasal odaklı refah ve yoksulluk tanımlarından çok boyutluluğa bir hareketlenme başlamıştır” (Atahan, 2006:9). 1970'lerde ise “*Sosyal dışlanma*” kavramı doğmuştur. “Sosyal dışlanma, belli grupların, sakatlık, rahatsızlık, göçmen statüsünde olma ya da etnik, ırk, soy, yaş, cinsiyet türü gibi nedenlerle ayrımcılıkla karşılaşmaları yoluyla, sistematik olarak mağdur ya da dezavantajlı duruma geldikleri bir süreci açıklamaktadır” (Atahan, 2006:10). Yoksulluğu sistemin sorunu olarak açıklayanlar yoksulların bir kurban olarak görülmesi gerektiğini ve bir grubun diğerlerine göre daha alt tabakada ya da daha yoksul konumda olması gerektiğini iddia etmektedirler (Oktik, 2008:26). Bu noktada ise *sosyal dışlanma yaklaşımı* devreye girmektedir. Sosyal dışlanma yaklaşımı, toplumda gelir yönünden var olan tabakalaşmanın, hem sebebi hem de sonucu olarak ele alınmaktadır. Alt tabakadaki grupların, bu tabakada olmaları, bir kısır döngüye yol açacak şekilde, çeşitli olanaklara erişimin kısıtlı olması, toplum içinde yer alamama gibi sosyal dışlanmanın sebep olduğu bir şekilde yoksulun yoksul kalmasıyla ve dışlanmaya tekrar devam etmesiyle nihayetlenmektedir. Sosyal dışlanmanın sebeplerinden olan ve yoksulluğu sistemle bağlantılı açıklayanların tanımları çerçevesinde “Yapısal yoksulluk”, kapitalist gelişmenin özünde eşitsiz olduğu noktasından hareketle işgücü piyasalarında kitlesel işsizlik yaratıldığını veya az miktarda toprağa sahip köylülerin topraklarından koparıldığını söylemektedir (Şenses, 2001:90).

*Katılımcı yaklaşım*da ise kime yoksul denileceği ve yoksulluğun boyutları hakkında kararlar alınırken insanların katılımı sağlanır. Katılımcı yaklaşım insan mutluluğuna ve yaşam kalitesine odaklanıldığı için kırılabilirlik, fiziksel ve sosyal yalnızlık, güvensizlik, kendine saygı duymama, bilgiye ulaşmadaki zorluk, devlet kurumlarına güvensizlik ve güçsüzlük gibi problemlerin yoksullar için düşük gelir kadar önemli olduğunu göstermiştir (Kabaş, 2014:19-20).

Yoksulluğu görelî ve mutlak yoksulluk olmak üzere iki boyutta ele almak mümkündür. Belli bir toplumda kabul edilen minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlar *görelî yoksul* olarak tanımlanmaktadır. *Mutlak yoksulluk* da, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi yani biyolojik olarak kendisini yeniden üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesine dayalı

olarak tanımlanmaktadır. (Öztürk, 2008:266). “Asgari kalori ihtiyacını karşılayabilmek için gerekli en düşük maliyetli besin harcamalarının parasal değeri, asgari geçim düzeyini oluşturur. Bu asgari geçim düzeyi bir yoksulluk sınırı oluşturur, bu sınır mutlak yoksulluk sınırı olarak adlandırılır ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul olarak kabul edilir” (Atahan, 2006:23). Bu çerçevede yoksulluk, temelde bir azgelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmektedir (Şenses, 2001:18). Gelişmiş ülkelerde yoksulluk mutlak ve görelî yoksulluk tanımlarının yanında, sosyal dışlanma, çalışan yoksulluk, kent yoksulluğu, yoksulluk kültürü, küreselleşmenin etkileri gibi açılırları da dâhil edilerek ele alınmaktadır. Zira artık yoksulluğun salt gelir odaklı perspektiflerle anlaşılamayacağı ve mücadelesinin de bu şekli ile mümkün olmadığı anlaşılmış olmalıdır.

1.2. Yoksulluk Türleri

Yoksulluğun; mutlak ve nispi yoksulluk, kronik ve geçici yoksulluk, objektif ve sübjektif yoksulluk, kentsel ve kırsal yoksulluk, yapabilirlik yoksulluğu olarak kategorize edilebilir (Hatipler ve Aytaç, 2001:10-11). Bunların yanında yeni dönem yoksulluğu olarak adlandırılan “çalışan yoksul” da yoksulluğun türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

1.2.1. Mutlak ve Nispi Yoksulluk

Yoksulluk tanım ve ölçümünde hâkim olan mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımı, 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalardan kökenini almakta ve gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayanmaktadır. Booth ve Rowentee'nin bu yoksulluk çizgisi yaklaşımına göre yoksulluk, genellikle “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu” olarak veya çok benzer biçimlerde “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” ve “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar içinde yer alan “ihtiyaç”, “refah” ve “kaynaklar”ın tanımının belirsiz ve “yorumla açık” oluşu yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinde sorun alanı olarak görülmektedir (Şenses, 2001:62-63).

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamlarının devamı için asgari seviyeye erişememesi durumu olarak tanımlanabilir. Mutlak yoksulluğun tespit edilmesi,

bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir (Açıköğretim Üniversitesi, 2013:124). Mutlak yoksulluk yaklaşımının salt gıda harcamaları üzerine odaklanan dar biçimi yanında gıda dışı harcamaları da hesaba katan “geniş” biçiminden de söz edilebilir. Günümüzde birçok AGÜ (Az Gelişmiş Ülke)’de yoksulluk çizgisi en az kalori gereksinimi sağlayacak gıda sepetinin maliyeti yanında gıda dışı harcamaları da dikkate alacak biçimde hesaplanmaktadır (Şenses, 2001:64).

Görelî yoksulluk için ise üç tanımdan söz edilebilir. Birincisi, bir kişinin ya da grubun yaşam düzeyinin, kendisinden daha yüksek bir gelire sahip referans grubun geliriyle karşılaştırması ile ortaya çıkar. İkincisi görelî yoksulluğu maddî kaynakların toplumda kabul görmüş normal etkinliklere katılımının ve konfor ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız ya da kısıtlı olmasına sebep olacak kadar yetersiz olmasıdır. Üçüncüsü ise, temel ihtiyaçlarını karşılayabilen ancak topluma sosyal olarak katılmayanları tanımlar (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2002:200). Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır (Açıköğretim Üniversitesi, 2013:124).

“Mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımında gözlemlerin, çoğu kez, kısa bir zaman aralığına dayanması ve yoksulların aralarındaki farklılıkların, yoksulluk nedenleri, dereceleri ve süreleri açısından dikkate alınmaması yoksullar arasındaki çeşitliliğin kaybolmasına yol açmaktadır” (Şenses, 2001:87). Bu nedenle zaman unsurunu hesaba katan geçici ve kronik yoksulluk tanımları yoksullar arasındaki farklılığı hesaba katması bakımından önemlidir.

1.2.2. Kronik ve Geçici Yoksulluk

“Kronik yoksulluk” dinamik bir kavramdır ve zaman unsurunu içerir. Ancak, literatürde genellikle kronik yoksulluk açıklanırken zaman boyutu ihmal edilir. Oysa kronik yoksulluk yoksul kalınan süre ile ilgili bir olgudur (Kabaş, 2014:3). “Kronik yoksul, uzunca bir süre kişi başına geliri yoksulluk sınırının altında olan kişi olarak tanımlanır” (Güneş, 2010:11). Kronik yoksullar arasında aşırı yoksullar da bulunabilir. Bazı insanlar veya haneler yoksul kalınan süre bakımından kronik yoksul olarak sınıflandırılırken, yoksulluğun derinliği açısından aşırı yoksul veya ılımlı yoksul olarak tanımlanabilir (Kabaş, 2014:3).

Kronik yoksul olan birinin geliri her zaman yoksulluk sınırının altında kalır. Örneğin bir insanın veya hanenin geliri arada sırada yoksulluk sınırın üzerine çıkıyorsa, ancak genellikle yoksulluk sınırının altında kalıyorsa bu insan veya hane kronik yoksul olarak kabul edilir (Kabaş, 2014:3). “Buna karşılık geçici yoksul ise geliri yoksulluk sınırının altına inen ve çıkan yoksul olarak nitelenmektedir” (Güneş, 2010:11). Bir insanın geliri bazen yoksulluk sınırının üzerine çıkıyor, bazen de altına iniyorsa geçici yoksul olarak kabul edilir. Geçici yoksulluk, genellikle, hanelerin negatif bir şok karşısında tüketimlerinin olumsuz etkilenmesini önleyememelerinden kaynaklanmaktadır (Kabaş, 2014:21).

1.2.3. Objektif ve Sübjektif Yoksulluk

Mutlak ve görelî yoksulluk sınırları, kent ve kırsal yoksulluğu araştırmaları ya da çalışan yoksulluk tanımları, yoksulluğa dışarıdan bir bakış sundukları için ve belli sınır ve çerçevelerle açıkladıkları için objektif yoksulluğun kapsamındadırlar, zira yoksulluğu meydana getiren şartları ve yoksulluğu azaltmak için neler yapılması gerektiğini önceden belirlenen değerlendirmeler kapsamında ele alırlar. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin çalışmalar, nedenlerin farklı ülkeler için farklı ve ülke içinde ise yaş, dinî inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim, gelir düzeyi gibi unsurların ötesinde, yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık gösterdiğini göstermiştir (Şenses, 2001:146). Bu farklılık sübjektif yoksulluk kavramına tekabül etmektedir. Zira sübjektif yaklaşım yoksulluğun kişilerin tercihlerine ve değerlendirmelerine göre tanımlanan bir şeklidir. Bu yaklaşım söz konusu olduğunda, objektif yaklaşıma göre yoksul sınıfına girmeyen insanların, kendilerini yoksul olarak tanımlamaları söz konusu olabilir. Zira her aile ve bireyin, arzuları ve yapabildikleri kısıncında, elde edemedikleri refah unsurları bulunabilir ve kendilerini şu ya da bu gruba ya da kişiye göre veyahut da şu ya da bu durumda olmalarına ya da olmamalarına göre yoksul olarak tanımlamaları mümkündür.

1.2.4. Kentsel ve Kırsal Yoksulluk

Kent yoksulluğu, kırdan kente göçün sebep olduğu dezavantajlı konum ve enformelleşme ile yahut küreselleşmenin ve yeni liberal düzenin getirdiği hizmet sektörünün diğer sektörler karşısındaki yükselişi ile ve yeni dönemin yeni sorunu "çalışan yoksul" olgularıyla ilişkilendirilerek tanımlanmaya çalışılmaktadır. Sönmez (2002:250)'in ifadesi ile:

"Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde yoksullaşmanın bir nedeni enformelleşme sürecine hane halklarının erkekler dışındaki üyelerinin de katılma eğilimi göstermesidir. Özellikle kadınlar, yaşlılar ve çocuklar enformel üretim sektörüne artan oranlarda katılım göstermişlerdir. Çocuklar işgücüne katıldıkları için, eğitimlerini yarıda kesmekte ya da zor koşullarda devam ettirmektedirler. Ayrıca çocuk, yaşlı ve kadın nüfus en fazla sömürülen nüfus grubunu oluşturmaktadır. Çünkü fason üretim sistemleri parça başına iş yapma, enformel sektörde çok düşük ücretlerle çalışma koşulları yaratmaktadır. İşgücü arzının çok fazla olduğu ortamlarda ücretler kolayca düşürülebilmektedir".

Kentsel yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu merak konusudur. Bu konuda belli başlı iki tez vardır. Birincisi, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere itildiklerini, hızlı göçlerin kentteki yavaş istihdam artışından dolayı hızla enformelleşmeye uğraması ve yoksulluğun buna bağlı olarak artmasına yol açacağını iddia ediyor. İkincisi, yoksulluğun göçü göç maliyetlerini karşılayamayacaklarından dolayı kısıtlaması iddiasını öne sürüyor (Şenses, 2001:161.) Kentsel yoksulluğun varlığının kabulü, çalışmalarda, birinci yaklaşımın varlığının yadsınmadığını gösteriyor. Zira kentsel yoksulluğun bir sebebi de kentin kıra göre daha fazla imkân sunduğuna duyulan inanç ve bu inançla yola çıkıştır. Enformelleşme ise, bir yönüyle bu göçlerin sonucu kentlerde meydana gelen nüfus artışı, bir yönüyle de yeni liberal dönemin bir unsuru olarak varlığını sürdürmektedir.

Çalışan yoksul kavramı ise, kentsel yoksulluk çalışmalarında sık değinilen bir kavram olarak son yıllardaki çalışmalarda kendini göstermiştir. Çalışan yoksul kavramı bir yönüyle enformelleşmeyi içerse de enformelleşmenin dışında da "çalışan yoksul"lardan - vasıfsız çalışanlar, düşük ücretliler- söz edilebilir.

"Kırsal yoksulluğun temel ana kaynağı ise yeterli düzeyde toprak sahibi olamamaktır. Bunun yanında kalifiye olmayan istihdam, siyasî istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar, kırsal alan düalizmi, kırsal kesime uygulanan yanlış politikalar da kırsal kesimin yoksulluğunun önemli etkenleri arasındadır" (Hatipler ve Aytaç, 2001: 13). Bir görüşe göre ise, genel olarak kırsal alanda yoksulluğu besleyen ana faktörler olarak şunlar sıralanabilir: Birincisi, kırsal alandaki ikiliktir. Buna göre Büyük toprak sahipleri ve

ticari üretim sistemleri ile küçük toprak sahipleri ve geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunursa bir gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk oluşur. İkincisi kötü yönetimdir. Bu kötü yönetim ve bürokratik yozlaşma tarım kesiminde maliyetleri artırır, kamusal hizmetlerin sunumu yetersiz olunca yoksulların yaşam standardı daha da düşer. Üçüncüsü ise kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalarıdır. Kırsal kesimi dışlayan uygulamalar (altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye yoğun sektörlerin tercih edilmesi) bu kesimin yoksulluğunu artırır (Öztürk, 2008:275)

1.2.5. Çalışan yoksul

“Yoksullukla ilgili ortaya atılan yeni bir kavram da “Çalışan yoksul” kavramıdır. Bu kavramla iş piyasasına katılmakla ve çalışmakla birlikte mutlak veya görece yoksulluk sınırının altına düşen çalışan yoksullar nitelendirilmektedir” (Güneş, 2010:12). Küreselleşme sürecinin ücretleri sürekli aşındırması ve yarı zamanlı, geçici ve sosyal güvenlikden yoksun çalışma koşulları, çalışan yoksulluk kavramını ortaya çıkarmıştır (Kesgin, 2001:66). “Çalışan Yoksullar” kavramı kamu ve özel sektörde alt düzeyde çalışanları, enformel sektör ve marjinal sektör çalışanlarını kapsayacak biçimde düşük eğitim düzeyi ve vasıfsız işgücünü oluşturan kesimi anlatmak için kullanılmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2002:201).

1.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenleri genellemelerle ifade edilecek kadar basit sınıflandırılmadığından, farklı yoksulluk türlerinin farklı nedenlerinden bahsedilebilir. Bu nedenle yoksulluğun burada bahsedilen nedenlerinden bazıları, yoksulluğun sadece bazı türleri için geçerli olacaktır. Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları “*yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni*” olarak gören yaklaşımla, yoksulluğu yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki “*yapısal*” etmenlerle ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında toplanabilir (Şenses, 2001:146-147). Genel olarak yoksulluğun yapısal nedenleri; gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz oranları, doğal afetler, adaletsiz

vergi sistemi, bölgeler arası farklılıklar, toplumsal dışlanma, ücretlerin düşüklüğü, kentleşme ve göç, kayıt dışı istihdam, krizler, küreselleşme ve sosyal dışlanmadır.

1.3.1. Gelir Dağılımı Bozukluğu

“Gelir dağılımı mal ve hizmet üretimi sonucunda ortaya çıkan gelirin bireyler arasındaki dağılımını ifade etmektedir” (Açıköğretim Üniversitesi, 2013:3). Gelir dağılımında eşitsizliğin bulunduğu durumlarda, dağılımın en altında bulunanlar yoksulluk içinde yaşarlar ve refah açısından da daha kötü durumda bulunurlar. Sen endeksi gibi gelir dağılımını yoksulluğu değerlendirirken kullanmak mümkündür ve bu endeks yoksullar arasında gelir dağılımını gösteren Gini Katsayısını içerir ve gelir dağılımı bozulduğunda Sen endeksinde bir artış olur (Kabaş, 2014:22). Buna göre herhangi bir ekonomi için Gini Katsayısı teorik olarak 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Bir ekonominin 0 Gini Katsayısına sahip olması, o ekonomideki tüm bireylerin ya da hane halklarının gelirlerinin birbirlerine eşit olduğunu ifade eder. Gini Katsayısının 1 olması ise o ekonomide elde edilen tüm gelirin tek bir birey ya da hane halkına ait olduğunu gösterir. Gelir dağılımı bozukluğu ülke içi yoksulluk değerlendirmelerinde kullanıldığı gibi, bölgeler arası ya da ülkeler arası karşılaştırmalarda da kullanılır. Simon Kuznets, gelirin gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere kıyasla daha dengesiz dağıldığını ileri sürmüştür (Açıköğretim Üniversitesi, 2013:6).

Gelirin dağılımının yapısı ekonomik yapıyı ve büyüme performansı, toplum yapısı, sağlık düzeyi, ortalama yaşam süresini de doğrudan etkilenmektedir. Zira gelir dağılımı bozukluğu alt gelir gruplarının imkânlara erişiminde adaletsizlik yaratmaktadır. Bu eşitsizliğin ekonomik büyüme gerçekleştikçe kendiliğinden düzeleceği de söylenmektedir. Kuznets, Başlangıç aşamalarında büyüme ile birlikte gelir dağılımındaki eşitsizliğin artma eğiliminde olduğunu ancak kalkınmanın sonraki aşamalarında büyüme ile birlikte gelir eşitsizliğinin azalacağı hipotezini geliştirmiştir (Açıköğretim Üniversitesi, 2013). “Büyüme sürecinde eşitsizliğin önce artması, belirli bir kişi başına gelir düzeyine ulaşıncaya da azalmasını öngören Kuznets hipotezi, birçok durumda doğrulanmaktadır” (Şenses, 2001:151).

Kalkınma iktisadının görüşlerinden birisi olan, büyümenin gerçekleşmesi halinde bir yerden sonra yoksulluğun gelir dağılımının da düzelmesinin etkisiyle önemli olmaktan çıkacağı durumuna “trickle down” denir (Şahin, 2009:50). Bu noktadaki bir temel unsur

da büyümenin gelir dağılımının yanında, işgücü piyasaları üzerindeki etkisi ile de yoksulluğu azaltacağı meselesidir. Zira işgücüne katılım oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi temel işgücü piyasaları göstergeleri büyümeden etkilenir. Bu nedenle gelir dağılımı, büyüme ve işgücü piyasaları ile birlikte ele alınması gereken bir kavramdır (Şenses, 2001:151).

Üretim araçlarının mülkiyet yapısı, kamu hizmetlerinin hangi düzeyde olduğu, toplumsal ve geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi ve dikey-yatay hareketlilik, devletin uyguladığı maliye politikası ve sosyal politikalar, toplumun demokratikleşme düzeyi ve tüm bunların zaman içindeki evrimi gelir dağılımını belirleyen etmenler arasındadır. Zira gelirin ilk defa ortaya çıkması ile oluşan gelir dağılımı birinci gelir dağılımı iken, vergiler, kamu harcamaları, fiyat politikaları, işgücü piyasası ve ücret politikaları ve sosyal güvenlik yoluyla devletin yeniden dağıtım yapması sonucu oluşan gelir dağılımı ise ikincil gelir dağılımı ya da gelirin yeniden dağıtımını olarak adlandırılır. Ve ikincil gelir dağılımında sonraki değerlendirmeler, devletin politikalarının başarısını ve yoksulların durumunu daha sarıh gösterecektir (Açıköğretim Üniversitesi, 2013:3-9).

Gelir dağılımını bozan en önemli faktörlerin başında ise enflasyon gelmektedir (Dumanlı, 2009:17). “Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli biçimde ve yüksek oranlarda artması ve paranın satın alma gücünü yitirmesi şeklinde tanımlanmaktadır” (Bilge, 2009:20). Enflasyon artışı sonucunda, gelirleri bu artış nispetinde artmayan ücretli kesim, yoksullaşmaktadır ama bu durumlara karşı ellerinde araçlar bulunan yüksek gelirli kesim enflasyondan etkilenemeyebilmektedir. Bu nedenle, enflasyon yüksekliğini, gelir dağılımı kapsamı içinde yoksulluğun nedeni olarak saymak gerekmektedir.

1.3.2. İşsizlik

İşsizlik, çalışma isteği ve yeterliliği olmasına karşın düzenli ve sürekli gelir sağlayabilecek bir işi olmayan kişileri anlatır (Tokol, 2013:117). “Polanyi, yoksulluğun temel nedeninin yüksek işsizlik oranı olduğunu belirtmiştir” (Oktik, 2008:27). “İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkinin doğru saptanabilmesi, önemli ölçüde işsizlik profiline bağlıdır. İşsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri, işsizlikle yoksulluk arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır” (Şenses, 2001:168).

Bu bağlamda işsizliğin çeşitli türleri de yoksulluğun farklı şekilde nedeni olmaktadır. Örneğin, *mevsimlik işsizlik*, mevsim koşulları ve değişimleri sonucu bazı mal ve hizmetlerin üretiminin azalması veya bazı mal ve hizmetlerin talebinde meydana gelen düşüşler sonucu ortaya çıkan işsizliktir. En çok tarım sektöründe -daha sonra turizm, inşaat ve tekstil- ve gelişmekte olan ülkelerde görülür (Işığışok, 2013:124-125). Bu işsizlik türü toplumdaki bu kesimi, yoksulluğu zamansal açıdan yani yılın belli dönemleri gelir elde edememelerinden dolayı yaşamalarına yani geçici bir yoksulluk sınıfında yer almalarına sebep olabileceği gibi; nitelik açısından gelir elde ettikleri dönemlerde dahi mutlak ya da göreceli yoksulluk sınırında bulunmalarına da sebep olabilir.

Yapısal işsizlik ise, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir. *Konjonktürel işsizlik* de, ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkar (Işığışok, 2013:125-127). Yapısal işsizlik insanları, kronik ve mutlak yoksulluk sınırında, konjonktürel işsizlik ise geçici yoksullar sınıfında tutabilir.

“İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkiyi etkileyen etmenler arasında işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik önlemleri ve aile içi/toplumsal dayanışma unsurları da önemli bir yer tutmaktadır” (Şenses, 2001:169). İşsizlik aile içi dayanışmadan yoksun olunan tek kişilik, tek ebeveynli yahut çekirdek aile yapılanmalarında mücadele edilmesi daha zor bir yoksulluğa neden olmaktadır. İşsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik önlemlerinin yokluğu yahut hızla küreselleşen dünyada eğitimi yenileme imkânı sunulmayan insanların yoksullukla karşılaşmaları çetin olmaktadır.

1.3.3. Göç

“Yoksulluğu belirleyen bir temel unsur da, başta kırdan kente olmak üzere değişik yerleşim yerleri arasındaki göçlerdir” (Şenses, 2001:161). “Göç eden ya da yeni mekânsal dağılımı oluşturan yeni kitleler eğitim düzeyi düşük, ortalama aile büyüklüğü yüksek ve süreklilik arz etmeyen işlere sahiptir” (Yılmaz, 2008:166). Gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden kentlere göç edenlerle kaçak olarak diğer ülkelerden gelenlerin de genellikle kendilerine istihdam imkânı buldukları sektör hizmet sektörüdür. İşyerlerinin küçük, örgütlenmenin yetersiz olduğu bu sektör düşük ücretle çalışmanın ötesinde güvencesiz ve sosyal korunmasız işlerin de yaygınlaştığı sektör

olarak kayıt dışı (enformel) çalışmanın da yaygınlaştığı bir istihdam alanı haline gelmiştir (Serdar, 2013:50).

“Göç hem yoksulluğa neden olan bir faktör, hem de yoksulluktan etkilenerek ortaya çıkan bir sosyal hareketliliklerdir. Bir diğer ifadeyle yoksulluk göç için önemli bir itici faktördür. Bu karşılıklı ilişkinin bir diğer boyutu da, yoksulluğun sosyal hareketliliği yani göçü kısıtlayan bir etmen olmasıdır” (Çağlayan, 2008:301). Kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere itildikleri, hızlı göçlerin kentteki istihdamın yavaş artışından dolayı hızla enformelleşmeye uğradığı ve yoksulluğun buna bağlı olarak arttığı söz konusu olmakla beraber; yoksulluğun göçü, göç maliyetlerini karşılayamayacaklarından dolayı kısıtlaması iddiası da vardır. Bu nedenle göç yoksulluğun nedeni ve sonucu olduğu gibi yoksulluk göçün kısıtlayıcısı da olabilir (Şenses, 2001:161). Yoksulluğun göçe neden olduğu düşünülen yaklaşımlarda yaşanan yer ve göç edilecek yer arasındaki ekonomik ve sosyal koşullar arasındaki fark, temel odak noktadır. Kırsal alanda yaşayanların, yoksullaşma ve yoksunlaşmaları sebebiyle (topraksızlaşma, eğitim ve sağlık olanaklarının yetersiz olması gibi itici öğelerle beraber), kentin bir çekim merkezi olması (eğitim, sağlık ve iş imkânlarının yüksek olması gibi çekme faktörleri) göçe neden olmaktadır. Göçün yol açtığı yoksulluk ise, üzerinde en fazla durulan ve çalışılan yoksulluk biçimidir. Kırsal yoksulluktan kaçarak kente gelen göçmenler, çoğu durumda kentte karşılaştıkları daha keskin olan yoksullukla baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Baş etme olanakları bulamayanlar, başka şehir ya da ülkeye göçmek, geri dönmek ya da o şehirde kalarak en yoksul yerlerde yaşamak seçenekleri ile baş başa kalmaktadırlar. Göç sonrasında en fazla yoksulluğa düşme riski olan grup ise, herhangi bir yardım ya da planlama olmaksızın, yerinden edilmiş ya da göçe zorlanmış olanlardır (Çağlayan, 2008:303-304). Zira bu grubun, ülke içi gönüllü göç edenlerin yanında daha fazla sosyal dışlanma durumuna maruz kalması söz konusudur. Kentlerdeki yoksul mahalleler sosyal dışlanmaya maruz kalan en önemli kesim olmakla beraber (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011:31). Ülke dışından gelen özellikle de savaş ve sürgün gibi nedenlerle gelenlerin yaşadığı sosyal dışlanma daha ağır boyutlarda olabilmektedir.

Göçmenlerin sosyal dışlanma sorunları ise genelde, vatandaşlık ve sosyal haklar elde etmeleri üzerinde odaklanmaktadır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011:26). Ancak, göç

sonrasında ve göç nedeniyle yaşanan yoksulluğun politik eksenini, hükümetlerin yeterli sosyal politika geliştirmemeleri ya da geliştirmeye gönüllü olmamaları nedeniyle ve ayrıca, eğitim, sağlık, ilk göç ettikleri dönemde en acil ihtiyaçları olan barınma problemi, hükümetlerin altyapı olanaklarını sağlamaması nedeniyle, kentte hem kısa hem de uzun vadeli problemlere yol açması gibi durumları da içermektedir (Çağlayan, 2008:305).

1.3.4. Sosyal Dışlanma

Yoksulluk tartışılırken öne çıkan kavramlardan birisi, sosyal dışlanmadır. Sistemden sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan, hiçbir şekilde mücadele gücü kalmayan kesimler bu yoksulluk durumuna karşılık gelmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011:68). Dışlanma terimini ilk kullanan Fransa'da Chirac hükümetinin Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Lenoir'dir. O, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişiler için kullanılmış ve bunun sadece yoksul kişileri içermediğini söylemiştir (Şahin, 2009:17-18). “Dışlanma, belirli toplum kesimlerinin sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeden adil ölçülerde yararlanamaması üzerine odaklanan ve daha çok kıta Avrupa’ında (özellikle Fransa) önem kazanan bir yaklaşımdır” (Şenses, 2001:90).

“Belli grupların, sakatlık, rahatsızlık, göçmen statüsünde olma ya da etnik, ırk, soy, yaş, cinsiyet türü gibi nedenlerle ayrımcılıkla karşılaşmaları yoluyla, sistematik olarak mağdur ya da dezavantajlı duruma geldikleri bir süreci açıklamaktadır” (Atahan, 2006:10). Ayrıca, Avrupa Konseyi tarafından, “temel eğitimden, becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilme ve toplumsal hayata dilediğince katılamama durumu olarak tanımlanmaktadır” (Güneş, 2010:15).

“Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Yoksulluk sosyal dışlanmaya yol açabilir, aynı şekilde sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilir” (Şahin, 2009:85). Zira “yoksulluk, sosyal dışlanma açısından bir neden olabileceği gibi sosyal dışlanmanın kendisi de yoksulluğa neden olabilmektedir” (Güneş, 2010:15). Dışlanma kavramının sınıf altı, eşitsizlik, yabancılaşma, irtibatsızlık, marjinalite, bütünleşememe gibi terimlerle birlikte kullanılması da bunu kanıtlamaktadır. Zira toplum tarafından dışlanan ve toplumla bütünleşemeyen, ona yabancılaşan kesimlerin yoksulluğu bir kısır döngü içerisinde yaşamaları ve onu

aşamamaları söz konusu olmaktadır ve bu anlamıyla sosyal dışlanma aynı zamanda yoksulluğun nedeni olabilmektedir (Şahin, 2009:22).

1.3.5. Küreselleşme

Küreselleşme temelde ticaret ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması sürecidir. Dünya üzerinde hâkim ekonomi politikası haline gelmesi ise teknolojik ilerlemeler, bilgi işlem, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve böylece işlem maliyetlerinin düşmesi ile mümkün olmuştur. Yeni gelişmeler sayesinde malların, sermayenin ve insanların dünya üzerinde hareketi kolaylaşmış ve hızlanmıştır (Danışoğlu, 2004:218). Küreselleşme için en az kabul gören görüş, onun toplumsal ilişkilerin başlangıcına dayandığıdır. Daha fazla kabul gören görüş ise, Sanayi Devrimi ve ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile başlamış olması görüşüdür. Esas kabul gören görüşe göre ise küreselleşme, 1980'li yıllar sonrasında ortaya çıkan bir süreçtir (Serdar, 2013:38-39).

Sosyalist bloğundağılması ile serbest piyasa ekonomisi üretim ve bölüşümde tek hâkim sistem olarak kalınca, küreselleşme daha da güçlenerek dünyaya yayılmıştı (Danışoğlu, 2004:218). Küreselleşme - 1980'li yıllarda yaşanan süreç, ulus-devletin gücünde gerileme meydana getirmiş, bu ise bu sürece uyumlu olmaya çalışan, en çok da altyapı sorunlarını henüz çözmemiş az gelişmiş ülkeleri etkilemiştir (Kesgin, 2001:70). Küreselleşmenin işsizliğe etkileri arasında, ÇUS'ların birden fazla ülkedeki faaliyetlerinin ülke içi faktörlerden bağımsız olarak işçileri risk altında bırakması nedeni ile artması; üretimin çeşitli nedenlerden dolayı bir ülkeden diğerine kayabilmesi; krizlerin dalgalar halinde yayılarak etkisini de yayması ve işsizliği artırması; vasıfsız ve ücretli işgücüne olumsuz etki ederek onları diğer işgücüne göre daha fazla risk altında bırakması sayılabilir (Serdar, 2013:51).

“Küreselleşmenin en çok eleştirilen toplumsal sonucu dünya ölçeğinde ve ülkelerin kendi içinde yarattığı toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliktir” (Kesgin, 2001:47). Bunlar küreselleşme sürecinden önce de var olmakla beraber, küreselleşme süreci, rekabet gücünü de zayıflattığı için adaletsizlik ve eşitsizliğin en yaygın olduğu dönem oldu. Ayrıca dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen hemen diğer ülkeleri de etkilemektedir. Artık küresel etkiden uzak durmak mümkün değildir. Bu, en çok yaşanan krizlerde kendini göstermektedir ve krizlerin yoksulluğa etkileri de

yadsınmadığı için, küreselleşmenin, yoksulluk risklerini arttırdığı kabul edilmektedir (Kesgin, 2001:47-68).

BÖLÜM 2: DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

Yoksulluğun kapitalizmden sonra kazandığı anlam çerçevesinde geçirdiği değişimi ve boyutları anlayabilmek için, yoksulluğun seyrine dair genel bir tarih anlatımı kaçınılmazdır. Sanayi devriminden ve onun getirdiği kapitalizmden önce de var olan, hatta insanlık tarihi ile eş kabul edilebilecek yoksulluk kavramı, bugün anladığımız ve yaşadığımız biçiminden farklıdır. Bugün “yoksulluk” dediğimiz şey ise kapitalizmin doğuşu ile anlam kazanmıştır ve bu nedenle bu bölümde yoksulluğun sanayileşme sonrası anlamı ve yüzyıl içinde geçirdiği seyir incelenecektir.

2.1. Yoksulluğun Kapitalizmle Gelen Anlamı

Yoksulluğa karşı alınan önlemlerini çok eski tarihlere kadar götürmek mümkündür. Örneğin, İngiltere'de Adam Smith'in serbest piyasa doktrininin başat hale geldiği 19. yüzyıl ortalarına kadar kıtlık, kitlesel hastalık, tarımsal üretimden kaynaklanan yoksulluk ve buna yönelik tedbirler vardı (Kovancı, 2003:19). “Kapitalizm, üretime sokulan araç, alet, yapı ve mal stoklarının -bir kelime ile sermayenin- esas itibariyle özel ya da bireysel mülkiyet konusu olduğu bir sistemdir” (Dobb, 1981:1). Dolayısıyla, üretimle doğrudan bağı olmayan, emeğin de metalden bir meta olarak yer aldığı bu sistemde yoksulluk, bugün de tartışılan yönleriyle birlikte, kapitalizm öncesi yoksulluktan farklı bir olgudur. Bu yoksulluğu anlama ve açıklama çabaları da sistemin doğuşu ile birlikte değerlendirilegelmiştir.

2.1.1. Kapitalizmin Doğuşu

Kapitalizmden önce hâkim olan feodalizmde, üretim tarzı, toprağa dayalı idi. Tarıma dayalı bu yapı içinde çalışma ilişkileri, toprak mülkiyetine sahip olanlarla üretim sürecine giren ve toprağı işleyen köylüler arasında biçimlenirdi (Kovancı, 2003:29). “Feodal düzen, sosyo-ekonomik anlamında, halkın toprakları ellerinde tutan küçük bir azınlığa her bakımdan bağı ve bağımlı olması durumuydu” (Talas, 1992:21). Olgunlaşması 9. ve 10. yüzyılları bulan feodalizmin daha sonraki yüzyıllarda varılan doruğunda bile, işbölümü pek az gelişmişti. Kırdaki prensler, soylular, din adamları ve köylüler biçimindeki ve kentlerde de usta, kalfa, çırak ve gündelikçinin ayrışması söz konusu olsa da işbölümü önemli bir boyuta ulaşmamıştı. Tarımdaki küçük parçalı

işletmecilik, işbölümünün oluşmasını daha da güçleştirmişti ve ayrıca sanayide de her zanaat kolunun kendi içinde işbölümü yoktu (Marks ve Engels, 2004:43).

“İlk feodal çağ Avrupası kesinlikle kendi içine kapalı yaşamıyordu. Komşu uygarlıklar ile arasında birçok ticaret yolu vardı. En işlek olanı, büyük bir olasılıkla Avrupa'yı Müslüman İspanya'ya bağlayanıydı” (Bloch, 2007:134). Feodalizmden sonra bu ticaret ağı daha da gelişmişti. Kapitalizmi ticarete dayalı bir işbölümü olarak gören Smith, uluslararası işbölümünün gelişmesini uluslararası ticaretin artması ve dünya pazarının genişlemesine bağlamaktaydı (Şahin, 2000:35). Bu anlamda, Marks ve Engels (2014)'in dediği gibi;

“Amerika'nın keşfi, Ümit Burnu'nun dolaşılması yükselen Burjuvaziye yeni pazarlar açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın kolonileştirilmesi, kolonilerle ticaret, değişim araçlarında ve metaldaki artış, ticarete, gemiciliğe, sanayiye daha önce hiç görülmemiş bir atılım verdi ve çöken feodal toplumdaki devrimci ögeye hızlı bir gelişim sağladı.”

“Smith, işbölümü ve pazarın gelişmesini sağlayacak koşulların ancak ve ancak serbest ticaret sayesinde gerçekleşebileceğini belirtirken, pazarların ancak gümrüklerin ve her türlü ticaret engelinin kalktığı bir ortamda büyüebileceğini ifade etmektedir” (Şahin, 2000: 32). Adam Smith'in bu serbest ticaret doktrini benimseninceye kadar İngiltere'de hâkim anlayış merkantilizm olmuştu. Bunun iki anlamı vardı: İthalata sınırlamalar getirerek ülke içinde üretkenlerin aç ve işsiz kalmalarını engellemek ve ithalatı azaltarak ödemeler açığının artmasına engel olmak. Bu çerçevede, koruyucu tarifeler, pazarın denetimi, göçün yasaklanması, en uygun ulusal politikalar olarak belirlenmişti (Kovancı, 2003:21-22).

18. yüzyılın sonuna yani dünyanın tamamında etkin ve etkili olacak ekonomik sistemin zuhuruna kadar, Asya'da da iyi örgütlenmiş ve etkin dünya-ekonomileri vardı. Bunlar: Çin, Japonya, Hin-Insulinde bloku ve İslâm dünyası idi. 1750'lere kadar Batı'da egemen merkezler ise, şehirler ve şehir devletleri olmuştu. Aydınlanma ortalarına doğru yeni bir devir başladı. Yeni hükümler Londra bir şehir devleti değil, İngiliz Adaları'nın başkentiydi (Braudel, 1991: 86-87). Ama daha öncesinde, Endüstri Devrimi öncesinde, İngiltere bir tarım ülkesi olma özelliği taşımaktadır. Bu dönemde ekonomik yaşam, imalatçılık sektörü -küçük ölçekli işletmelerde çiftçilik ve imalatçılığı beraberinde

yürüten ustalarca yapılarak- gelişmiş olmasına karşın temel olarak toprağa dayalıdır (Kovancı, 2003:13). 1750'e gelindiğinde İngiltere'nin büyük bir bölümünde toprak sahibi köylülükten söz edilemiyordu. Dolayısıyla insanların sanayinin hedeflerine doğru çevrilmesi konusunda önemli engeller yoktu. Ülke ekonomik dönüşüm için gerekli olan ve demiryollarının kullanılmaya başlanmasından önce çok pahalı olmayan araçlara yatırım yapabilmesine elverecek bir birikime ve büyüklüğe ulaşmıştı. Bu birikimin yeterli bir bölümü ekonomik ilerleme için yatırım yapmak isteyenlerin elinde toplanmıştı. Ne görelî ne de mutlak anlamda bir sermaye kıtlığı söz konusuydu. Sermayenin ve bunu yatırıma dönüştürecek olan girişimcilerin varlığı, kapitalizmin doğuş şartlarından birisinin varlığına delildi (Hobsbawm, 1987:25). Bunun yanında, büyük tüccar sermayelerinin elde bulunması; halen mevcut piyasaların ticaret kanalları ve ulaştırma ve haberleşme araçlarının ve işgücü arzının varlığı da kapitalizmin doğuşuna eşlik eden faktörlerdi (Dobb, 1981:14).

Bunların yanında, 1750-1850 yılları arasında gözlenen en büyük değişiklik, makinenin üretime gittikçe egemen olması idi. Sanayi Devrimi, zanaat ve basit aletlerle donatılmış tezgâh ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların oluşturduğu teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesi, bunların büyük ve derin ekonomik ve sosyal değişimlere yol açmasıdır (Talas, 1992:21-22). Kapitalizmin yükselişinde can alıcı dönemin genellikle 'endüstri devrimi' denilen bu dönem olduğu kabul edilir. Bu dönemde mekanik gücü -ilk önce su gücü sonra buhar gücünü- üretime sokan bir seri teknik yenilikler, üretim işini evden ya da zanaatkarların küçük iş yerinden fabrikaya aktarmış ve bunu yüzlerce işçi tarafından yürütülen bir grup sürecine dönüştürerek, üretim sürecini baştanbaşa değiştirmiştir (Dobb, 1981:14).

"Devrim" kelimesi hem kökten değişim hem de birdenbirelik imâ eder. Britanya'nın 19. yüzyılda yaşadıklarına ise kökten değişim bölümü uyar; çünkü devrim adı altında anılan sanayi icatlarının kavranması, tasarlanması, denenmesi ve uyarlanması yüz yıldan fazla sürmüştü. Yeni makinelerin eğirmeye, dokumaya, tabak yapmaya, tuğla pişirmeye, demir çelik işlemeye, insan ve yüklerin demiryolu ve suyuyla taşınmasına uyarlanması için daha fazla zaman gerekti (Appleby, 2012:138). Dolayısıyla, "On sekizinci yüzyılın teknik endüstriyel değişimleri ansızın gökten inmedi. On yedinci yüzyıl; iktisat, savaş, tıp, sanat, din gibi etkenlerin dürtüsüyle veya gerçeği bulma

aşkıyla yenilikler peşinde koşan araştırmacı kafalara sahipti” (Heaton, 1985:99). Aynı şekilde, kendinden önceki sınıflı toplum (ortaçağ feodalizmi) biçiminden kapitalizmin gelişmesi ve daha önceki üretim biçimindeki serf-emeğin ücretli-emek haline gelmesi de birdenbire olmadı; bu, hem uzun hem karmaşık bir sürecin sonucu oldu (Dobb, 1981:12).

Tarımın ticarileşmesi, tarımda rotasyon, gübreleme teknikleri vs. feodal senyörün üretim araçlarını kar sağlama maksatlı kullanan girişimci bir iş adamı niteliğinde toprak beyine dönüşmesine neden oldu, mülksüzleşen tarım işçisi doğdu. Artan bu işgücü kentlere göçtü. Yine de "çitleme hareketi" ile işgücünün tarımdan sanayiye akışı arasında hemen etkisini gösteren bir ilişki yoktu. Bu etki, devrimin diğer parçalarıyla bir araya gelince görülür oldu (Kovancı, 2003:33).

“Topraklarını kaybeden ve geçimini sağlamak için fabrikalarda çalışmaktan başka alternatif kalmayan insanların köy ve kasabalardan kentlere doğru yaptığı kitlesel göçler sanayileşmenin ilk dönemlerinde sıklıkla görülmekte idi” (Serdar, 2013:15). Endüstriyel devrime emek gücünün bu uzun ve karmaşık süreçlerden gelen katkısı, tarımda uygulanmaya başlayan kapitalist üretimin yoksullaşan küçük toprak sahiplerini topraktan koparması ve bunların endüstri için ucuz işgücü olarak, kentlere göç etmesi ile olmuştu (Kovancı, 2003:32). Dolayısıyla, Sanayi Devrimi'nin önünü açacak birçok gelişme olsa da, bunlardan hiçbiri tek başına neden olarak tanımlanamaz. Bu gelişmeler içinde ilki ve en önemlilerinden biri, tarımda çalışan kadın ve erkek sayısını yarıya - %80'den %40'a- indiren kökten değişimlerdi (Appleby, 2012:139). Zaten, “Sanayi toplumları yaşamın merkezinin köylerden kentlere doğru değiştiği toplumlardır”(Serdar, 2013:15).

Kısmen çitleme sonucu artan nüfus (arta kalan), kısmen de doğal nüfus artışı ile hızla büyüyen proletarya gelişen endüstrinin işgücünü sağlamış ve artan sermaye birikimi için yatırım alanı yaratmıştır. “19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise üretim sürecinin modern kapitalist fabrika türü olarak bildiğimiz şey, İngiliz sanayisinin egemen ve seçik üretim biçimi haline gelmişti” (Dobb, 1981:17). “Londra'nın Avrupa kentleri arasında öne çıkmaya başladığı bu dönem, İngiliz tarımının işçi sağdığı yıllardır. 1650'de kabaca 400 bin olan kent nüfusu 1700'de 575 bini, 1750'de 675 bini, 1800'de 800 bini bulmuştu” (Appleby, 2012:140).

İngiltere'deki bu ilk devrim pek çok açıdan, kendisinden sonra meydana gelen sanayi devrimlerinin hiç birine benzememektedir. Bu nedenle de devrimin tarihsel rastlantılarla açıklanması reddedilmelidir. Kömür ve demir vardı yahut hasat çoktu ve devrim oldu denilemeyeceği gibi, Protestan ahlakı da nedendi denilemez. Zira daha önce de vuku bulan ve her yerde görülebilen bu durumlar neden daha önce ya da neden Fransa'da devrime yol açmadı sorusu sorulur. Dolayısıyla, devrimi sadece rastlantılarla açıklamaya çalışmak onun neden İngiltere'de meydana geldiği sorusunu cevapsız bırakacaktır (Hobsbawm, 1987:23-24).

İngiltere'de yüksek ücretler ve kömürün çok ucuza mal olması gibi, emek tasarrufuna izin verecek yöntemleri destekleyecek belirgin koşullar vardı. Sanayi Devrimi'nin karmaşık teşviklerine ve kolaylaştırıcılığına katkıda bulunan bir ekonomik etken daha vardı. İngiltere geniş ve kolay erişilir kömür yataklarına sahipti. Ülkenin ormanları tükenip odun kömürünün fiyatları hızla artınca, halk yakacak olarak kömüre geçti. Kömür camcılık ve tuğlacılık gibi yüksek ısı gerektiren sanayiler için Tanrı'nın lütfu gibiydi. Yine, 18. yüzyıl İngiltere'sinde, Hindistan'dan gelen ve çok rağbet gören kumaşları ikame etmek isteği, daha az insan emeği ve daha fazla yakıt kullanmak (kömür) ve emeğin ürününü daha da çoğaltan makineler geliştirmek için teşvik sağladı (Appleby, 2012:139-142).

İngiltere'de doğan ve daha sonra yayılan üç genel teknolojik devrimin unsurları ise, 1848'den beri buharlı motorların makinelerle üretimi; 19. yüzyılın 90'lı yıllarından beri elektrikli ve içten yanmalı motorların makinelerle üretimi; 20. yüzyılın 40'lı yıllarından beri elektronik ve nükleer aygıtların makinelerle üretimi idi (Madel, 2008:163). Devrimin tüm bu aşamaları ve etkileri, yoksulluk olgusuna bakışın değişmesini ve ayrıca Sosyal Politikanın doğuşunu da hazırladı.

2.1.2. Kapitalizm ve Yoksulluk

Yoksullara yardımın bir "hak ve ödev" olarak görülmesi, endüstri öncesi toplumun paternalist bir anlayışı idi. Bu ahlâkî ekonomi anlayışı içinde 'Çalışabilir' veya 'Çalışamaz' durumda olsun, her kim zor durumdaysa onun dikkate alınmasını gerekirdi. Dolayısıyla, kapitalizm öncesi toplumda bireylerin birbirleriyle olan ilişkisini belirleyen nokta, bu karşılıklı ekonomik ve sosyal bağımlılık olmuştur. Sınıfsal ayrışmanın keskinleşmediği bu yapı içinde yoksulluk sorunu, sosyal bir program olmaktan çok

sosyal bir olgu olarak ele alınmıştır ve bu durum yoksulların toplumun genelinin sorumluluğunda olduğunu göstermektedir. İngiltere'de 1834 yılına kadar yürürlükte kalan I. Elizabeth Yoksul Yasası (1601) öncelikli olarak kırsal alanda hüküm sürmüştü; yaşlılar ve çalışamayacak derecede güçsüz olanlar için yardım evlerine sahipti. Bu yasa çalışmak isteyenlere iş bulmayı da öngörüyordu. 1795 Speenhamland Sistemi ise, ücretleri yetmeyene yoksul yardımı öngörüyordu. Bu bir kanun değildi ama uygulama alanı genişti (Kovancı, 2003:14-31). Bu sisteme ve yasaya yapılan itirazlar ise çoğunlukla bunların emek piyasasının oluşmasını ve kapitalizmin yerleşmesini engelledikleri yönünde toplanıyordu. Zira “Sanayi Devriminin en canlı döneminde 1785'den 1834'e kadar, İngiltere'de bir emek piyasasının yaratılması Speenhamland Yasası'yla engellenmişti” (Polanyi, 1986:125).

Düşünsel temelleri, aydınlanma ve reformasyon dönemleri ile 1500 ve 1600'lü yıllarda atılan sanayileşme sürecinin, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim yapısını değiştirmesi ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta köklü dönüşümler ortaya çıkarmıştır (Serdar, 2013:12). Bu dönüşümler içerisinden yoksulluğa bakış da payını almıştır. Yoksulluk ve yoksullara yardım konuları tartışmalı konular olmaya başlamış ve yardımların faydalı olmadığı savunulmaya başlanmıştır. Zira sistemin temeli liberal bakışa göre de, “Paternalizm durağan ve hiyerarşik kırsal düzenin ideolojisi olup, yoksulların buldukları yerde zenginlerce korunup, oldukları yere saplanıp kalmalarına neden olmaktadır”(Kovancı, 2003:15).

1800'lere gelindiğinde ekonomik liberalizm şu üç klasik ilkeyi açıkça savunmaya başlamıştı: Emeğin fiyatının piyasada belirlenmesi (emek piyasası), paranın otomatik bir mekanizma yardımıyla yaratılması (altın standardı), malların serbest dolaşımı (serbest ticaret) (Kovancı, 2003:58). Dolayısıyla bu tarihlere kadar -1834'de çıkan Yeni Yoksul Yasası'na kadar - rekabetçi bir emek piyasası kurulmadı; yani, sanayi kapitalizminin bu tarihten önce, bir sosyal sistem olarak var olduğu söylenemez (Polanyi, 1986:133). Ayrıca sistemin işleyişi emeğin ve yoksulluğun yeni bir anlamını doğurmuştu. “Karl Marx, yoksulluğun kapitalist sömürü sisteminde kaçınılmaz olduğunu ve kapitalist özütün, işçinin emeğinin karşılığında daha uzun süre çalıştırılarak elde edilen “Artı değer”in karından öte bir şey olmadığını belirtiyordu” (Oktik, 2008:28).

Buğra (2013:44) 'e göre de Kapitalizm, insanı işgücüne indirgeyen, insan emeğini meta olarak gören bir sistemdir. Dolayısıyla hayatını çalışarak kazanamayan insanın durumu bu sistem için varoluşsal bir önem taşır. Bu insanların meta olarak kullanımı onların yoksulluğunun da esas sebebidir. Sosyal Politika'nın konusu, bu nedenle, tam da bu varoluşsal sorunla ilgilidir ve bu yönüyle Sosyal Politika, kapitalizmin sürekli taciz edildiği alandır. Zira Sosyal Politika'nın oluşmasına, emeğini satarak ya da kiralarak ücret adı altında bir gelir sağlayan insanların yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin büyük ve köklü değişmelere, Sanayi Devrimi denilen, çağın ekonomik ve sosyal düzenini derin bir biçimde etkileyen, yenileyen bir dizi yoğun teknik yeniliklerin yol açtığı biliniyor. Bu nedenle sistemin işleyişinin sebep olduğu sorunlara sistemle eş zamanlı olarak ortaya çıkan bir alan çözüm bulmaya çalışıyor (Talas, 1992:15). “Sosyal politika, sanayileşme sürecinde zayıflayan, güçsüzleşen kesimlere sistematik ve kurumsal destek verme çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır” (Serdar, 2013:7). Bu anlamda “Sosyal politika tarihi, insanı işgücü olarak gören yaklaşımların tarihi olduğu kadar, insanın toplumsal niteliği üzerine tartışmaların da tarihidir” (Buğra, 2013:49).

“Sanayici sınıf, geçimini yaptığı işle sağlayan bir sanayi işçisi sınıfının ortaya çıkmasını engellediği için Yoksullar Yasası'nın ortadan kalkmasına uğraşıyordu” (Polanyi, 1986:198). 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası da bu çabalar sonucu oluşturulmuştu. Yasanın önemi ise, o zamana kadar herkesin gerçekliğini kabul ettiği bir olguyu, yani “Çalışan yoksul” olgusunu reddetmesiydi. Çalışanların kazançlarının geçimi sağlayamayabileceği gerçeği 19. yüzyıl liberalleri tarafından reddedilmişti (Buğra, 2013:27).

1834 yılında parlamento tarafından kabul edilen Yeni Yoksul Yasası, yoksul yardımlarının mutlaka emek piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda verilmesi ilkesinin kesin kabulünü ifade eder. Çalışacak olanlara çalışma evi dışında yardım olmayacağını, Speenhamland ücret desteğinin kalkacağını ve çalışma evi dışındaki çalışmayan insanlara yardım olmayacağını belirtir (Kovancı, 2003:86-87). Böylece, eleştiri alan yasa ve sistem 1834 Yoksullar Yasası Reformu ile emek piyasasının oluşmasının engellenmesine son vermiş olur (Polanyi, 1986: 131). Ve bu durum yoksulluğa zarar veren bir durum olarak görünmektedir. “Zira bu reforma damgasını vuran ‘laissez-faire’

miti, Smith'in iyimser çizgisinden biraz saparak, yoksulluğu kapitalist ekonomik yapının bir ihtiyacı olarak görmüştür” (Kovancı, 2003:91).

Zira sanayileşmenin hayatın bütün alanlarında etkisini genişlettiği 19. yüzyılın ilk yarısında hızlı kentleşmeyle birlikte ücretlerde büyük düşüşlerin yaşandığı da görülmektedir. Kentlere göç eden ve köyle bağlantıları kalmamış geniş nüfus kesimleri açısından hayatta kalmanın yolu bir fabrika veya işte çalışmaktan geçmekteydi ve işverenler, açlık sınırında olan, çok ucuz bir ücretle çalışmaya hazır, örgütlenmemiş ihtiyaç duyulandan çok fazla bir kitle ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Bu durum da ücretleri asgari seviyeye indirmişti. Sanayileşmenin ilk evrelerinde çocuk, kadın, yaşlı ayrımı yapılmaksızın insanların çok ağır çalışma koşullarında ve çok düşük ücretlerde çalıştırıldıkları görülmekte idi. Dolayısıyla böyle bir devirde 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasası'nın yoksulluğu engelleme çabasında olduğu tartışmalı görülmüştür (Serdar, 2013:16).

2.2. Dünya'da Yoksulluğun seyri

“Emeğin fiyatı olan ücret iktisadî ve sosyal hayatta çeşitli tesirleri ve tezahürleri olan çok cepheli bir konudur” (Zaim, 1972:160). Refah, zenginlik, yoksulluk kavramları ve bunların cepheleri, emeğin karşılığı olan ücretin azlığı, emeği çalıştıran sınıfın kazancı yahut hiç bir ücreti olamayan işsizlerin varlığının farklı cepheleridir.

“Kapitalizmin amansız devrimi 19. yüzyıl boyunca hızla ilerledi, girişimin boyutu ve kapsamı her kıtaya yayıldı” (Appleby, 2012:204). Bu yayılma, yerleştiği her yerde benzer ücret ve yoksulluk sorunlarına yol açtı. Bu sorunlar ve çözüm arayışları ise Sosyal Politika'nın doğuşunu- gelişmesini ve devletlerin ve uluslararası kuruluşların bu sorunlar ile ilgilenmelerini zorunlu kıldı. “19. yüzyıl bir taraftan sanayileşmenin artan gücüne, diğer taraftan da imparatorlukların güçlerini kaybetmesine ve ulus devletlerin giderek ön plana çıkmasına tanıklık etmiştir” (Serdar, 2013:13). Bu nedenle, bu yüzyıldaki değişimler, sonraki yüzyılı ve günümüzü etkileyen birçok olayın sebebi olarak değerlendirilebilir. Sanayi devriminden bu yana, ücretle ilgili farklı cephelerin yol açtığı sorunlar üzerine yapılan tartışmalar ve yoksulluğa ve düzene ilişkin yaklaşımlar belli dönemler itibariyle değişime uğramıştır. 1930'larda yaşanan büyük buhranın liberal anlayışın sorgulanmasına ve Keynesyen dönemin başlamasına neden olduğu gibi, 1973-79'da yaşanan petrol krizleri de bu sürecin ters dönmesine ve

1980'lerden sonra da neo-liberal döneme geçilmesine sebep olmuştur. Yoksulluğu bu dönemleri dikkate alarak incelemek, yoksulluğa yaklaşım biçimleri arasındaki farklılıkları ve yoksulluğun nedenleri üzerine yapılan tartışmaların değişimini gözlemeye yardımcı olacaktır.

2.2.1. Refah Devletin Gelişimi ve Yoksulluk

Refah devleti, 19. yüzyılın toplumsal reformizmini bünyesinde barındıran, o tarihlerden beri gelişerek gelen ve 1930'lar ile 1960'lar arasında ortaya çıkan bir tarihsel yapıdır. Esasları toplumsal sıkıntıları hafifletmenin ötesinde devlet ile vatandaş arasındaki sosyal sözleşmeyi tazelemek üzerinedir (Tireli, 2009:71). Devlet, müdahaleleriyle, işleyişin sorumlusu, düzenleyicisi ve koruyucusu durumuna gelmek durumundadır. Sosyal refah devleti anlayışının gelişim sürecinde - 1929 Krizi ve sonrasında yaşananların büyük etkisi ile - devletin müdahalelerinin temel amaçlarından birisi, ekonomik kalkınmanın sağlanması için, tam istihdamı sağlamaya çalışmak, işçi-işveren ilişkilerini sosyal refah programları aracılığı ile yumuşatmak, emek piyasasını kontrol altına almaktır. İkinci amaç ise, altyapı yatırımlarını yapmak, konut ve ulaştırma yatırımlarına hız vermek, temel toplumsal hizmetlerin tüm topluma ulaşmasını sağlamak, alt sınıflara gelir transferi politikaları oluşturmaktır. Zira bu kriz liberal anlayışın başarısızlığın en önemli göstergesi kabul edilmiştir (Serdar, 2013:30-33).

1929 Krizinde, Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mâlî sıkıntıya girmesi New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşümlere neden olmuş, bankalarda iflaslar yaşanmış, tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştı (Bilge, 2009:28). 1930'lu yıllarda ABD'de her dört kişiden biri, Almanya'da her üç kişiden biri işsiz kalmıştı. Bu işsizlik bu dönem yoksulluğu için iyi bir veri sunabilecek niteliktedir (Işığışık, 2013:131). Bu yıllarda refah devleti anlayışının gelişmesinde bu ortamın etkisi ve tabii Keynes'in katkısı yadsınamaz. Keynes, geleneksel iktisadın 'ekonominin görünmez el yardımıyla dengeye geldiği' anlayışına karşı çıkararak, ekonomide devlet müdahalesine dayanan yaklaşımları önemli ölçüde etkilemiştir (Şahin, 2000:43). 1929 bunalımı da kapitalizme müdahale olmadığı zaman sonunun geleceği düşüncesini yaymıştı. Bu durumda devlet müdahalesinin ve refah devleti anlayışının gelişmesi için uygun bir ortam oluşmuştu.

“Ekonomik ve sosyal sorunların varlığı, bunların çözümlenmesinde devlet müdahalesini zorunlu kılarken, I. ve II. Dünya savaşları da devletin ekonomik ve sosyal konulardaki etkinliğinin arttırılmasına yönelik düşünceleri güçlendirmişti” (Serdar, 2013:30). Bu dönemde Keynesyen ekonomi politikaları ekonomiye hâkimdi ve pek çok ülkede kurumsal altyapı aracılığıyla sosyal devlet uygulamaları geliştirilmiş ve bu politikaları uygulayabilmek için giderek artan ölçüde kamu harcamaları gerçekleşmişti (Tireli, 2009:72).

Refah devleti anlayışının tam anlamıyla hayata geçirilmesi ise II. Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. 1945'den itibaren, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, hemen hemen her ülkede, öncelikle sosyal güvenlik ve sağlık harcamaları olmak üzere, sosyal harcamalar sürekli artış eğilimi göstermiştir. 1945-1970 yılları arası ise "Altın Çağ" olarak adlandırılmış, özellikle Batı toplumlarında, refah devletinin kapsamı, etkinliği ve uygulamaları en üst düzeye çıkmıştır (Serdar, 2013:33). Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı dönemi ekonomilerinde vergiler artan oranlı olmuş, kamu harcamaları artmış, sosyal güvenlik sistemleri gelişmişti (Tireli, 2009:72). Tablo 2’de de görüldüğü üzere, 1980’li yıllara kadar OECD ülkelerinde kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı artmıştır. Bu durum bu yıllarda hâkim olan refah devleti anlayışının bir yansımasıdır. Kamu harcamalarında her ülke için görülen artış, ülkelerin kamu harcamaları ile toplumun her kesimine –özellikle de yoksul kesime - faydası dokunacak bir anlayış içinde olduklarını göstermektedir. Ve bu durum yoksul kesim için yıllar içinde meydana gelen iyileşmenin bir yansıması olarak okunabilir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı % (1960-1980)

Ülkeler	1960	1970	1980
ABD	27.8	31.6	31.8
Almanya	32.0	38,6	47.9
Danimarka	24.8	40.2	56.2
Fransa	34.6	38.5	46.1
Hollanda	33.7	45.5	54.9
İngiltere	32.6	38.8	43.0
İspanya	13.7	22.2	32.2
İsveç	31.1	43.3	60.1
İtalya	30.1	34.2	41.9
Yunanistan	17.4	22.4	33.1
Toplam OECD	28.8	32.3	37.1

Kaynak: Tireli, 2009: 167

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeleri Önder (2011:37)'de şöyle anlatmaktadır:

"II. Dünya Savaşı, bir paylaşım savaşı olarak, dünyadaki güç merkezlerini ve güç haritalarını oluşturduktan sonra, o döneme kadar hâkimiyetini sürdürmüş olan klasik liberal iktisat öğretisini de sorgulamaya başlamıştır. Bu tarihe gelinceye dek, büyük bir savaş (I. Dünya Savaşı) ve büyük bir ekonomik kriz (1929 Krizi) yaşanmıştı. Bu arada kapitalizme karşıt rejimler oluşmuş ve devlet örgütlerini kurmuşlardı. Bu durum karşısında, kapitalist dünyanın kendine bir çeki düzen vermesi gerekli idi. Bu bağlamda geliştirilen politikalar, piyasaları ile yatırımcı beklentilerini iyimser kılmak ve sistemin sosyal sonuçlarını hafifleterek, sistem içi muhalefeti ortadan kaldırmak noktalarında yoğunlaşmıştır. İşte, birinci noktanın devlet işletmeciliği ile ikinci noktanın ise sosyal güvenlik şemsiyesi yolu ile aşılabacağı ileri sürüldü. Böylece açık-bütçe devletin ekonomide yatırımcı ve yönlendirici olarak aktif rol alması ve sosyal devlet kurumlarının oluşturulması gündeme geldi. Teorik adı ile Keynes Politikaları olarak anılan bu uygulamalarda devlet işletmeciliği geliştirildi. "Düzenlenmiş Kapitalizm" olarak anılan ve II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar uzanan bu dönemde devlet yatırımları genişledi. Refah Devleti uygulamaları yaygınlaştı ve böylece hem toplumların gelir düzeyi yükseldi hem de kapitalist sistem krizini aşarak, yeni bir rampaya oturdu"

Refah devleti uygulamaları kapsamında özellikle gelişmiş batı toplumlarının çoğunda yaşlılık, malullük, ölüm, hastalık, analık, iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortaları kurulmuştur. Zamanla, artan refaha bağlı olarak geniş toplum kesimlerinin durumlarının iyileştirilmesine ve refahın tabana yayılmasına yönelik sosyal refah harcamalarında artışlar devam etmiştir (Serdar, 2013:34). Kalkınma -gelişme- iktisadının iktisat yazınında ortaya çıkması da İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllara rastlamaktadır. Bu anlamda gelişme iktisadı savaş sonrası ortamda ortaya çıkan azgelişmişlik - gelişme gibi temel soru ve/veya sorunları tespit etmek, anlamak ve çözüm önerilerinde bulunmak kaygısıyla ortaya çıkmıştır (Şahin, 2000:46). Bu yıllardan sonra yoksulluk kavramı refah kavramı ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır. "1950'li ve 1960'lı yıllar süresince yoksulluğun, refahı artıran unsurların harekete geçirilmesiyle azaltılabileceği inancı

hâkim olmuş ve bu nedenle büyüme, yoksulluğun azaltılmasının olmazsa olmaz koşulu olarak kabul edilmiştir” (Atahan, 2006:1).

Fordizm kavramı da İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma dönemini anlatır ve genel anlamıyla, kendisi ile aynı dönemde anılan refah devleti, Keynesyen politikalar, tekelci devlet kapitalizmi gibi kavramlarının hepsini içine alan bir kavramdır. Bu dönemde fordist üretim tarzının olumlu gelişmeleri ve sistem karşıtı rejimlere karşılık olarak sistemi revize etme isteğinin etkileri ile eğitim, sağlık hizmetleri parasız hale gelmiş, sosyal konut yardımı, işsizlik sigortası, sosyal güvenlik kurumlarının etkinliği artmış ve sosyal devlet diye adlandırılan kavram ortaya çıkmıştır. Zira bu dönem emeğin yaygın biçimde ücretli emeğe dönüştüğü ve metalaştığı dönem olmuştur. Ayrıca tüketim kalıplarının değişmesi, üretimin postfordist rejime doğru aldığı yol, küreselleşme, enformelleşme, kredi ve sermaye hareketliliği, yoksulluğun da çalışmanın da yeniden biçimlendiği bir dönemi doğurmuştur (Şahin, 2000:210-223).

2.2.2. Neo-liberal Dönem ve Yoksulluk

“1970 sonrası dönemde Breetton Woods sisteminin çökmesi ve petrol kriziyle özellikle sermayenin fonlar şeklinde uluslararası yatırımlara yönlendirilmesiyle gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde krizler yaşanmıştır” (Bilge, 2009:29). 1970'li yılların ortalarından itibaren yaşanan düşük verimlilik oranları, işsizlik oranlarındaki ve enflasyon oranındaki artış ile karlılık oranlarındaki düşüşlerin yarattığı kriz ortamının da etkisiyle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren neo-liberal politikalar hâkim konuma gelmeye başlamıştır (Tireli, 2009:72).

1973-79 yıllarında yaşanan bu petrol krizleri 1930'lardan beri yaşanan devlet destekli kapitalizmi ve refah devleti anlayışı sürecini tekrar tersine çevirmiştir. Devlet müdahalesi azaltılmış, harcamalar düşmüş, devletin ekonomik ve sosyal yaşama daha az karışacak şekilde küçülmesi istenmiştir. Çünkü ülkelerde enflasyonlar artmış, yapısal işsizlikler yüksek olmuş, eşitsizlikler artmış, kronik bütçe açıkları oluşmuştur. Bu da o vakte kadar izlenen politikaların yanlışlığına tahvil edilerek süreç tersine çevrilmeye çalışılmıştır (Tireli, 2009:75). Yaşanan ekonomik krizler ile birlikte Altın Çağ sona ermiştir. Ekonomik büyümenin yavaşlaması ile meydana gelen diğer olumsuzluklar, sosyal alanlarda devletin rolünün azaltılmasını savunan neo-liberal düşünceleri kabul ettirmiştir (Serdar, 2013:34).

Neo-liberal politikaların özünü piyasanın büyük kamu sektörünün bozucu etkilerinden ve popülist müdahalelerinden liberalleşmesi ile kurtulması oluşturur. Buna göre, ticaretin serbestleşmesi, özelleştirme, kamu harcamalarının azaltılması, faiz oranlarının ve döviz kurlarının serbestleşmesi ve döviz kontrollerinin kaldırılması ile devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmıştır (Hatipler ve Aytaç, 2001:70) Tireli (2009:82-83)'nin aktardığına göre, Neoliberalizmin kökeninde Washington Uzlaşması olarak bilinen liberal kalkınma programları bulunmaktadır. Washington Uzlaşması'nda önerilen başlıca değişiklikler şu şekildedir:

- Ülkeleri dış rekabetten koruyan ticari engellerin kaldırılması
- Yurt içi fiyatların arz-talep dengesine göre kurulmasını engelleyen teşvik ve destekleme alımlarının kaldırılması
- Mali sistemin sermayenin hareketini kolaylaştırmak için yeniden yapılandırılması
- KİT'lerin özelleştirilmesi
- Dış yatırımların üzerinde denetimlerin kaldırılması
- Devletin rolünün yalnızca ekonomide değil, toplumsal hizmetlerin sunulmasında da azaltılması

Washington uzlaşmasının da bir parçası olan kamu harcamalarının azaltılması düşüncesi 1980'lerden sonra gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tablo 3'te seçilmiş bazı ülkeler için kişi başına düşen GSYİH oranları 1980-2015 yılları arasında belli yıllar için belirtilmiştir. Tablo 4'te ise OECD ülkelerinin bazılarının 1960, 1980 ve 2000 yılları için kamu harcamalarının GSYİH içindeki payları verilmiştir. Bu iki tablodaki belli ülkelerin karşılaştırılması 1980 sonrası kamu harcamalarını azaltmaya yönelik neo-liberal anlayışı yansıtacaktır. Örneğin Almanya, 1980'den 2000 yılına gelene kadar GSYİH'sını neredeyse iki katına çıkarmışken; kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını azaltmıştır. Benzer bir durum da ABD için söz konusu olmuş, 1980'den 2000 yılına gelene kadar GSYİH'sını neredeyse üç katına çıkarmışken kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını azaltmıştır.

Tablo 3: Kişi Başına Düşen GSYİH

Ülkeler	1980	1990	2000	2010	2015
Afganistan	275.6	-	-	569.9	594.3
Kanada	11.135.4	21.371.3	24.124.2	47.445.8	43.248.5
Fransa	12.712.6	21.795.2	22.465.6	40.705.8	36.205.6
Almanya	12.092.4	22.219.6	23.718.7	41.788.0	41.313.3
Japonya	9.307.8	25.123.6	38.352.0	44.507.7	34.523.7
Türkiye	1.566.7	2.790.6	4.215.2	10.111.2	9.15.7
Kenya	446.6	365.6	409.0	991.9	1.376.7
Nepal	130.7	193.6	231.4	595.4	743.3
Pakistan	303.4	371.8	534.9	1.043.3	1.434.7
ABD	12.597.7	23.954.5	36.449.9	48.374.1	56.115.7

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2015&start=1980>

Tablo 4: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (%)

Ülkeler	1960	1980	2000
ABD	27.8	31.8	29.9
Almanya	32.0	47.9	43.3
Danimarka	24.8	56.2	49.9
Fransa	34.6	46.1	51.0
Hollanda	33.7	54.9	41.6
İngiltere	32.6	43.0	37.0
İspanya	13.7	32.2	38.8
İsveç	31.1	60.1	52.7
İtalya	30.1	41.9	44.4
Yunanistan	17.4	33.1	52.3

Kaynak: Tireli (2009; 167-169)

Görüldüğü üzere 1960 ile 1980 arasında artış eğilimi kuvvetli olan kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 1980 sonrası kamu harcamalarını azaltmaya yönelik anlayışın sonucu olarak 2000'lere doğru az da olsa azalma eğilimi göstermiştir.

1980'li yıllardan sonra, ideolojik kutuplaşmalar çözülmesi sonucu dünya ekonomisi hızla liberalleşmişti. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşımı ve paylaşımı yaşanmaya başlamıştı. Ekonomik anlamıyla

küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve karşılıklı bağımlılaştığı bir süreç yaşanmakta ve Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ), Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) ve sermaye hareketliliğinin bu döneme özgü artışı gözlenmiştir (Tireli, 2009:26). Örneğin, 1988-98 döneminde doğrudan yabancı yatırımların 192 milyar dolardan 610 milyar dolara yükseldiği görülmektedir (Dumanlı, 2000:3).

Serbest piyasa ekonomisi Doğu Bloğu'nun yıkılması ve küreselleşme ile daha da güçlenerek dünyaya yayılmış ve bu süreç içinde gelişmekte olan ülkelerin birçoğu ekonomi politikalarını küresel piyasalara uyarlamaya çalışmışlardır. Bu uyarlama çabaları uluslararası kuruluşların yardımları ile yapısal uyum programları ile desteklenmiştir (Tireli, 2009:48). Az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ve daha sonra da geçiş ekonomileri olarak adlandırılan orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeler, bu şekilde, istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla dışa açık piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşamışlardır. IMF ve Dünya Bankası gözetimindeki dışa açılma modeline uyarak finans, ticaret ve ücretlerde liberasyon ve özelleştirmeler yanında kamu harcamaları ile sosyal harcamalarını da azaltılmışlardır (Şenses, 2001:17). Uluslar arası ticaret serbestleşme politikaları sonucu hızla artmaya başlamıştır. Uluslararası ticaretin boyutunun göstergesi olarak 1987-97 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki uluslararası ticaretin yüzde 27'den 39'a yükseldiği ifade edilmelidir (Dumanlı, 2000:2).

1990 sonrasında yaşanan küreselleşme ile ulusal ve uluslararası finansal piyasalar entegre olmuş, finansal kriz olgusunu ve bu olgunun diğer ülkelere de etki etmesini karşımıza getirmiştir. Bu dönemde ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerini liberalize edip, sermayeyi uluslararası hareketliliğe açması, kriz dönemlerinde sirayet etkisi ile kriz şiddeti ve krizin etki alanı hızla genişlemesine sebep olmuştur. Bu da küreselleşmenin krize sebep olan noktalarından sirayet etkisine işaret etmektedir (Bilge, 2009:29). 1980'li ve 1990'li yıllarda ekonomik bütünleşmenin giderek hızlanması sonucu olarak, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda Meksika, Asya, Türkiye, Rusya ve Brezilya'da malî krizler yaşanmıştır. Bu krizler bu ülkelerin piyasalarını uluslararası sermaye hareketlerine tamamen açmalarından kaynaklanan krizlerdir (Tireli, 2009:48).

Neoliberal dönem işsizliği diğer dönem işsizliklerden farklı saiklere bağlı olan bir işsizliktir. 1945-1973 yılları arasında tam istihdama yakın bir istihdam düzeyine ulaşan gelişmiş ülkelerde işsizlik, 1973 Petrol Krizi'nin ardından kişi başına düşen yurtiçi hasılanın hızla azalması, 1980'lerden sonra büyümenin dış rekabet nedeniyle yavaşlaması, talep yetersizliği, teknolojik gelişme gibi nedenlerle 1980'li ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren giderek artmıştır (Işığışık, 2013:131)

Tablo 5: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin İşsizlik Oranı

Ülkeler	İşsizlik Oranı		Genç İşsizlik Oranı	
	2000	2015	2000	2015
Almanya	7.5	4.6	7.7.	7.1
Amerika	4.0	5.3	9.3	11.8
Fransa	9.5	10.6	20.7	24.7
İspanya	14.1	22.4	25.5	49.4
Japonya	4.7	3.3	9.2	5.3
Kanada	6.8	6.9	12.6	13.2
Türkiye	6.4	10.3	13.2	16.4

Kaynak: UNDP, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf

Tablo 5'den de görüldüğü gibi OECD ülkelerinde işsizlik, Almanya ve Japonya hariç genellikle yıllar içinde artış eğilimi göstermiş, özellikle de genç işsizliğin oranının genel işsizlik oranı içerisindeki fazlalığı işsizlik profilinde olumsuz bir durum olarak kaydedilmiştir. Tablo 6 ise yoksulluğun bölgeler itibari ile incelemesini sunmaktadır. İşsizlik Ortadoğu'da da Avrupa'da da benzer seyir izlemiş, Afrika'da yüksek seyrederken Doğu Asya, Güney doğu Asya ve Pasifik ve Güney Asya'da ise diğer bölgelere göre daha az görüşmüştür. Bu farklılıklar söz konusu olsa da genel itibari ile yoksulluğun yıllar içerisindeki seyrinin neo-liberal dönemin etkisi ile ya yakın seyrettiği ya da arttığı gözlenmiştir.

Tablo 6: Bölgeler İtibariyle İşsizlik Oranının Gelişimi

Bölge	1999	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	7.0	6.7	7.2	6.9	6.3	5.7	6.0
Merkez ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu	12.4	10.6	9.7	9.4	9.0	8.3	8.3
Doğu Asya	4.7	4.5	4.2	4.2	4.0	3.8	4.3
Güney Doğu Asya ve Pasifik	5.1	5.0	6.4	6.5	6.1	5.4	5.3
Güney Asya	4.3	4.5	5.2	5.3	5.1	5.0	4.8
Latin Amerika ve Karayipler	8.5	8.4	8.4	8.0	7.4	7.0	7.0
Orta Doğu	9.3	9.5	9.3	10.0	9.5	9.3	9.2
Kuzey Afrika	13.1	14	12.3	11.5	10.4	10.1	10.0
Sahra Altı Afrika	8.2	8.3	8.2	8.2	8.2	8.0	8.0
Dünya	6.4	6.2	6.4	6.3	6.0	5.7	5.8

Kaynak: Tokol ve Alper, 2013: 132

1980-1990'larda artan işsizliğin sebebi postfordist rejimde, ücretlerin mümkün olduğunca kısılması, emeğin sosyal kazanımları geri alınmaya çalışılması, az istihdam, nitelikli istihdam olarak özetlenebilecek ve genel olarak hiçbir iş güvencesi bulunmayan, düşük ücretli, sigortasız, enformel bir sektörün hızla büyümesidir (Şahin, 2000:237). Tablodaki 2000'lerde yaşanan dalgalı ama belirli bir seviyede seyreden yoksulluk ise 1980'ler sonrası dönemin bir devamı olarak yüksek seyreden işsizliğin de resmi olarak okunabilir.

Hatipler ve Aytaç'a göre "Neo-liberal politikaların yoksulluğa neden olan etkisinde, ticarete serbestleşme ve finansal serbestleşmeyi görmek mümkündür." Bunlar şu şekilde izah edilebilir: *Ticarete serbestleşme*: Gelişmekte olan ekonomilerde, ticaret ve uluslararası ticaret ile yoksulluk arasındaki ilişki aslında emek ücret ilişkisidir. Şöyle ki; ülke ticaretinin serbestleşmesiyle emek yoğun mallar ihraç ediliyorsa, o ülkede yerli üretim vasıflı emek yoğun mal üretimini azaltır ve ithal ikamesine yönelir. Bu yoksulluğun kapısını açar. Ticaretin serbestleşmesiyle yoksulluğu artıran bir diğer faktör vergilerdir. Ticarete serbestleşme etkisiyle o ülkedeki vergi artışları veya sosyal harcamalardaki kesintiler bir yük olarak o ülkedeki yoksulların omuzlarına biner ve yükünü artırdıkça yoksulluğu da artırır. *Finansal serbestleşme*: büyüme vasıtasıyla yoksulluğa neden olur. Genel ifadesi ile finansal serbestleşme büyümeyi olumsuz etkiler ve bu etki de yoksulluğu artırır (Aytaç, 2001:71).

Küreselleşmenin işsizliğe etkilerini ise ÇUS'ların faaliyetlerinin ülke içindeki işçileri işsiz kalmaları konusunda (üretimin bir ülkeden bir ülkeye kayması vb. nedeni ile) risk altında bırakması; vasıfsız ve ücretli işçilerin bu risklerden ve genel olarak işsizlik riskinden daha fazla etkileniyor olmaları ve yaşanan krizlerin küreselleşme nedeniyle dalgalar halinde yayılarak hem ekonomiyi hem de işsizliği olumsuz etkilemesi şeklinde sıralayabiliriz (Serdar, 2013:51).

Ekonomik küreselleşme sürecinin en temel sonucu, ekonomik eşitsizliktir. Artan ekonomik küreselleşmenin dünya ekonomisinde adaletli bir büyüme yaratmadığı çok açıktır. Buna göre 1980-1996 yılları arasında sadece 33 ülke toplam ulusal üretimdeki büyümeyi yıllık %3 oranında tutabilmiştir (Tireli, 2009:50). Tablo 7 dünyada bölgeler arası gelir eşitsizliği farkını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tabloda kişi başına düşen ortalama gelir gösterilmektedir. Bu rakamlar küreselleşmenin dünyada her bölge için olumlu bir gelişme olarak okunmasını imkânsız kılar. Zira 1973'ten 2001'e gelene kadar Batı Avrupa ve ABD bölgelerinde zaten büyük olan gelir rakamları iki katına kadar çıkarken Afrika bölgesinde hiç değişim olmamış sayılabilir. Bu durum bu bölgeler arası gelir uçurumunu daha da büyüten bir sonuç doğurmuştur.

Tablo 7: Bölgeler Arası Gelir Eşitsizliği (Kişi Başına Düşen Ortalama Gelir) (ABD Doları)

	1973	1990	1998	2001
Batı Avrupa	11.534	15.988	17.921	24.281
ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda	16.172	22.356	26.146	27.126
Japonya	11.439	18.789	20.413	27.430
Asya	1.231	2.117	2.936	4.040
Latin Amerika, Karayipler	4.531	5.055	5.795	7.070
Doğu Avrupa, Rusya Federasyonu	5.729	6.445	4.354	6.990
Afrika	1.365	1.385	1.368	1.620
Dünya	4.104	4.154	5.709	7.570

Kaynak: Tireli, 2009: 165

“Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkeler, ticaretin ve sermayenin önündeki engelleri kaldırmak politikalarına uygun olarak ekonomide devletin ağırlığının azaltılmasına giderek özelleştirmeye yönelmişlerdir” (Tireli, 2009:49). Devletin kâr

amacı gütmeyen toplum için sağladığı temel hizmetlerin özel sektöre devredilerek sosyal devlet anlayışının sona erdirilmesi ve devlet harcamalarının bu hizmetler yerine başka önceliklere kaydırılması özellikle düşük ve orta gelir grupları üzerinde olumsuz etki yapmaktadır (Danışoğlu, 2004: 221). Bu durum, devletlerin sosyal devlet anlayışını terk bu alana ayırdığı bütçe payında azaltmaya giderek harcamalarda önceliği başka alanlara kaydırılmaları nedeniyle, özellikle toplumdaki düşük ve orta gelir grupları üzerinde olumsuz etkiler yaratmasını anlatmaktadır. Ayrıca, enflasyonu düşürmek ve bütçe açıklarını kapatmak için uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile IMF uyum programları geliştiren ülke ekonomilerine daralma, işsizlik oranında artış ve yoksulluk getirmiştir (Tireli, 2009:49). Tablo 8’de dünyadaki bölgeler itibari ile yoksul insan sayısı ve yoksulluk oranı 1987 ve 1998 yılları temel alınarak gösterilmiştir.

Tablo 8: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk, 1987 ve 1998

Bölge	Yoksul İnsan Sayısı	Yoksul İnsan Sayısı	Yoksulluk Oranı	Yoksulluk Oranı
	1987	1998	1987	1998
Doğu Asya ve Pasifik (Çin hariç)	417.5 114.1	278.3 65.1	26.6 23.9	15.3 11.3
Avrupa/ Orta Asya	1.1	24.0	0.2	5.1
G. Amerika/Karayip	63.7	78.2	15.3	15.6
Orta Doğu/Kuzey Afrika	9.3	5.5	4.3	1.9
Güney Asya	474.4	522.0	44.9	40.0
Güney Sahra	217.2	290.9	46.6	46.3
Toplam	1.183.2	1.198.9	28.3	24.0
Çin Hariç	879.8	985.7	28.5	26.2

Yoksul İnsan Sayısı: Günde bir dolardan az gelire geçinen insan sayısı (milyon)

Yoksulluk Oranı: Günde bir dolardan az gelire geçinenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)

Kaynak: Şenses (2001; 117)

Tablo 8’de 1980 öncesi ve sonrası için yoksulluk oranları arasında farklar görülmektedir. Dünyanın Güney Sahra, Güney Asya ve Doğu Asya gibi yoksul bölgelerinin yoksulluk oran ve sayılarının hep yüksek seyrettiği ve ayrıca 1980 sonrasında arttığı gözlenmiştir. Neo-liberal dönemin olumsuz etkisi en çok bu bölgelerde söz konusu olmuştur.

Sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçiş süreci ile küreselleşme sürecinin başlangıcı aynı zaman diliminde gerçekleşmiş, hatta birçok yazar tarafından hizmet toplumuna geçiş küreselleşmenin bir göstergesi olarak da değerlendirilmiştir. Süreç, öncelikle işgücünün sektörel dağılımını değiştirmiş, özellikle geliştiren ülkelerde

tarım sektöründeki işgücü azalmıştır. Bununla beraber hizmet sektörünün artışı yoksulluğun değişen boyutlarından birini teşkil eder olmuştur (Serdar, 2013:49). Küreselleşme sürecinin ücretleri sürekli aşındırması, ücretlerin emeğin aleyhine gelişim göstermesi ve yarı zamanlı, geçici ve sosyal güvenlikten yoksun çalışma koşulları, karşımıza çalışan yoksulları çıkarmıştır. Artık yoksulluk, çalışmama, dolayısıyla ücretten yoksun olma gibi durumlardan başka çalışan kesimi de içine almaktadır. Özellikle krizlerin daha keskin yaşandığı dönemlerde ücretlerin azalması, yarı zamanlı çalışmalar ve sosyal haklardan mahrumiyet ile çalışan yoksullar daha fazla görünür olmuştur (Keşgin, 2001:66-67).

Yeni hizmet ekonomisinde çok özel nitelik gerektiren işler ya da hiçbir niteliğin gerekmediği işler çoğalmaya başlamıştır. Niteliğin pek gerekmediği işler genellikle istikrarın olmadığı, esnekliğin bulunduğu ve burada çalışanlar için hemen sürekliliğe dönüşebilecek bir işsizlik riski içeren işlerdir. Ayrıca, son yıllarda ortaya çıkan "yeni yoksullar" sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlanmayla karşılaşmamakta, her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:70). Bu "yeni yoksullar" dışında enformel sektörün genişliği de yoksulluğu artıran bir unsur olarak yer almaktadır. Ancak enformel sektör aynı zamanda hem çalışan yoksulların ortaya çıkmasını tetiklemekte hem de vergi kayıpları nedeniyle sosyal güvenliğin kapsamını etkilemektedir (Dedoğlu ve Gökmen, 2011:30).

Yeni yoksulluk yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde olmasıyla değil, onların yaşamlarını iyileştirecek 'yapabilirliklerini' kısmen ya da tamamen yitirmesiyle de ilgilidir. Refah devletinin 'korunaklı' ortamın ortadan kalkışı ile beraber yoksulluk stratejisi geliştirmeye 'kabiliyeti' olmayan kitlelerin aniden kronik işsizlikle karşılaşması söz konusu olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011:72). Bu yeni yoksulluk anlayışlarını çerçevesinde yoksulluğu anlayabilmek için geliştirilen yöntemlerden birisi de İnsani Gelişme Endeksi (İGE)'dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE) yoksulluğun tek bir kıstas bazında ölçülemeyeceği noktasından hareket ederek gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin sağlık ve eğitim gibi diğer sosyoekonomik göstergelerle desteklenmesi ile karma (birleşik) göstergeler oluşturarak şekillenmiştir. Bu endekse göre dünyada

yoksulluğa bakabilmek için Tablo 9’da seçilen bazı ülkeler için insani gelişmişlik endeksine bakmak iyi olacaktır.

Tablo 9: Seçilmiş Ülkeler İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi

Ülkeler	1990	2000	2010	2015
Afganistan	0.212	-	0.349	0.465
Almanya	0.953	0.925	0.885	0.916
Amerika	0.961	0.939	0.902	0.915
Birleşik Arap Emirlikleri	0.782	0.812	0.815	0.835
Brezilya	0.784	0.757	-	0.755
Fransa	0.974	0.928	0.872	0.888
Haiti	0.356	0.471	0.404	0.483
Japonya	0.996	0.933	0.884	0.891
Kuzey Afrika	0.731	0.695	0.579	0.666
Kanada	0.983	0.940	0.888	0.913
Myanmar	0.561	0.552	0.451	0.536
Pakistan	0.423	0.499	0.490	0.538
Somali	0.200	-	-	-
Türkiye	0.751	0.742	0.679	0.761
Tunus	0.657	0.722	0.683	0.721
Yemen	0.369	0.448	0.439	0.498

Kaynak: UNDP: <http://www.undp.org/content/undp/en/home.html>

Tablo 9’da görüldüğü üzere dünyanın gelişmiş ülkeleri genellikle insani gelişmiş endeksi açısından yüksek ve belirli bir seviyeyi korurken gelişmemiş bölgeleri de endeks açısından düşük seviyelerde görünmektedir. Gelişmiş ve gelişmemiş bölgelerin farkı en iyi ihtimalle iki kat farkı içermektedir. Örneğin Fransa ile Pakistan arasındaki fark neredeyse her yıl iki kat farkı içermiştir.

Yoksulluğun dünyadaki dönemler itibari ile seyri, yoksulluğun değişen şartlar içerisindeki değişen görünümleri çözüm yolları üretmek için iyi bir yöntem olacaktır. Yoksulluğun Türkiye için ekonomik gelişmeler çerçevesinde kısa bir analizi de 1980 sonrası dönemi daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

2.3. Türkiye’de Ekonominin Seyri ve Yoksulluğun İzleri

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda, savaştan yeni çıkmış olması ve toplumun genelini yansıtır şekilde fakirlik içinde bulunulması sebebi ile yoksulluk özel bir kavram değildi. Ama ilerleyen yıllarda meydana gelen gelişmeler ile yoksulluk da ayrıca üzerine eğilinen bir olgu olmaya başladı (Güneş, 2010:21). Bu durumun seyrini inceleyebilmek için dönemler itibariyle yaşanan ekonomik gelişmelere kısaca bakılacaktır.

2.3.1. Kuruluşundan 1950’lere Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Ekonomik Gelişmeler ve Yoksulluk

“Osmanlı İmparatorluğu yaşamı boyunca bir tarım ülkesi olarak kalmıştır” (Talas, 1992:34). “Sanayi gelişmemiş buna karşılık özellikle ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi hizmet kesimleri İmparatorluğun son 50-60 yılında önemli sermaye birikimine konu olmuştur” (Kepenek ve Yentürk, 2010:9). Osmanlı İmparatorluğu, uzun süre makineye ve makineleşmeye en çok direnen ve Sanayi Devriminin getirdiği yeni üretim tekniğine kapalı kalan ülkelerden biri olma niteliğini hep korumuştur. Zaten, tarım ve sanayi onu dışarıya bağlı kalmaktan alıkoyacak kadar iyi idi. Fakat 18. yüzyılın sonlarından itibaren yerli sanayi yeni tekniğe ayak uyduramayarak gerilemeye başladı. Bu durum kapitülasyonlar ile birlikte Osmanlı’nın ekonomik ve mâli çöküşünü hazırlardı. Korumadan yoksun olan zanaat, küçük sanatlar ve atölye üreticiliği ve bu alanlarda yapılan üretimler makineleşmeye karşı koyamadı (Talas, 1992:35). Bu çöküntüye sebep olan süreç, 16. yüzyılın sonlarında imparatorluğun yeni toprak kazanımının sonuna gelmesi ve bu yoldan sağlanan gelirlerin kesilmesi ile başladı. Aynı zamanda dünya ticareti Akdeniz limanlarının dışına kaymıştı ve İngiltere’de başlayan yeni üretim biçimi ve teknolojik gelişme karşısında Osmanlı’nın pazarını yabancı sınai ürünlere “dışa” açması var olan sanayiye çökertmişti. 1838 Anlaşması ile (ülke içinde bir ilden bir ile %8 vergi ile işlem yapılırken) İngiliz sınai ürünlerinin –ve daha sonra başka ülkelerin de- %5 dolayında bir gümrük vergisi ile dış alımına olanak veriliyordu. Bu durum ülke sanayisinin yabancı mallar karşısındaki yenilgisini ilan etmek demektir (Kepenek ve Yentürk, 2010:9-16). Anlaşma, ülkenin sanayisini çökertmiş ve Duyunu Umumiye idaresinin oluşmasına neden olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu’nu ileri Avrupa ekonomilerinin açık pazarı durumuna sokan 1838 Ticaret Anlaşması, yalnızca

sanayileşmeyi engellemekle kalmamış, Avrupa'nın makine mamulleri karşısında Türkiye'nin el ve tezgâh üretiminin çökmesine neden olarak güçsüz geleneksel sanayinin de yok olmasına yol açmıştır. Ülke içi gümrüklerden az alınan dış gümrük vergileri yerli sanayinin (küçük çaplı ve önemsiz de olsa) yabancı sanayi karşısında direnme gücünü yok etmiştir (Talas, 1992:36).

“Meşrutiyetin ilanı ile birlikte iç gümrükler kaldırılmış ve 1913'te sanayinin teşviki için bir yasa çıkarılmıştır. Yasa ile sınai kuruluşlara gerekli arazinin karşılıksız sağlanması, makine ve araç-gereç vergisi bağışıklığı, vergilerin taksitle ödenmesi gibi kolaylıklar getiriliyordu” (Kepenek-Yentürk, 2010:17). Meşrutiyetteki bu adımdan sonra Cumhuriyet tarihi boyunca dönem dönem devletin sanayi için teşvikleri görüldü. Örneğin 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu bu dönemin sanayileşme politikasını simgeler. 1923-32 dönemini bir anlamda liberalcilik olarak nitelemek mümkündür. Ama bu liberalcilik "bir anlamda" böyledir. Zira devlet ekonomiyeye biçim verme çabaları vardır (Talas, 1992:45). Bu dönemin iktisadî gelişmesinin en belirgin iki temel özelliği arasında genç Cumhuriyetin dünya içinde nasıl bir yer tutacağını belirleyen Lozan Antlaşması ile 1929 yılında başlayan büyük bunalım yer almaktadır (Eşiyok, 2006:4).

Lozan Barış Antlaşması'nın hükümleri arasında, kapitülasyonların kaldırılması, deniz ulaşım yetkisinin (kabotaj) Türk gemilerine tanınması, Osmanlı borçlarının savaş öncesi topraklar ile oransal dağılımının yapılması yer almaktaydı (Buluş, 2003:42). Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ekonominin alacağı biçim ve yön ise Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde temel nitelikleriyle belirlenmişti. İktisat Kongresi birinci olarak tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde belirlemek, bu isteklerin siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamak ve ikinci olarak da yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi ve niteliği açıklamak amacıyla toplanmıştı (Kepenek ve Yentürk, 2010:34). “Kongre'de kabul edilen en önemli kararlardan bir tanesi olan A'şar'ın kaldırılması Şubat 1925'de gerçekleşmiştir” (Buluş, 2003:41). Alınan önlemlerden en önemlileri Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması (1925) ve Sanayi Teşvik Yasası'nın (1927) çıkarılmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2010:45).

Bu dönemin önemli gelişmelerinden olan 1929 Ekonomik Krizi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kriz deneyimiydi. Bu krize Türkiye ekonomisinin kendi sıkıntıları

ve ilk taksitinin ödenmesi gereken Osmanlı Borçları da eklenince ciddi bir “kambiyo krizi” yaşanmıştı. Türk parasının değeri düşmüştü (Bilge, 2009:90). Krizin devletin izleyeceği politikaları yönlendirme etkisi oldu. “Türkiye'nin sanayileşme yolundaki çabalarına, politikalarına devletçilik doğrultusunda önemli katkılarda bulundu. Devlet sanayileşme hareketi içinde 1930'da başlayarak gittikçe büyük rol oynamaya başladı” (Talas, 1992:45). Örneğin, “Yerli sanayinin dış rekabet karşısında korunması 1929 gümrük saptama serbestisinin kazanılmasıyla sağlanabildi” (Kepenek ve Yentürk, 2010:46).

Bu anlamda, Devlet Kapitalizmi dönemi iktisat politikaları içinde A'şar'ın kaldırılması, vergi sisteminin modernizasyonu, millileştirmeler, reji'nin lağvı ve Tekel'in kurulması, borç servisi anlaşmaları, demiryollarının yapımı, gümrükler ve himaye politikasına geçiş gibi politikaları saymak gerekmektedir (Akalın, 2010:148). Bu dönem için liberal bir politika izlendiği görüşü yaygın olsa da bu durumu diğer dönemlerle karşılaştırıp görece olarak geçerli saymak gerekir. Zira sınai ürünlerin dış alımı ve ticaret alanında kurulan tekeller, sanayi teşvik girişimleri ve özellikle demiryolları başta olmak üzere yürütülen yaygın kamulaştırma işlemleri hükümetin bu dönemde ekonomiye karıştığını işaret etmektedir (Buluş, 2003:43).

Osmanlı Devletinin son dönemleri, yaşanan savaşların ve aktarılan olumsuz ekonomik gelişmelerin neticesinde yoksulluğun olağan olarak karşılandığı ve yaygın olduğu bir dönem olarak kabul edilebilir. Buna benzer şekilde Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllar ve sonrasında çok partili hayata kadar geçen devre için de yoksulluğun büyük bir sorun olarak algılanmadığı ve daha çok ‘köylü’ler için söz konusu edildiği ifade edilebilir. Zira Cumhuriyet dönemi yoksulluğu bir dizi savaşın ve onları izleyen politik süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştı. Ama başka sebepleri de elbette ki vardı. 1928'de yaşanan kuraklık ve 1929 krizinin ülkeyi de etkilemesi bunlar arasında sayılabilir (Buğra, 2013:99-101).

1929-1930'lardan sonra, devletçilik uygulamasının somut düzeyde başlangıcı sayılan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın benimsenmesi de söz konusu olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2010:70). 1930-1950 arası bu sanayileşme çabalarının amacı, temel tüketim mallarını ikame etmek için yerli üretim yapmaktı (Talas, 1992:45). Ayrıca, bu dönem "kâğıt ve çimento gibi, o dönemde öncelik verilen eğitim, öğretim ve

yapı işleri alanlarına doğrudan girdi sağlayan alt sektörlerin dikkate alınmış olması da doğaldır” (Kepenek ve Yentürk, 2010:72-3). Sanayi ve Maadin Bankası'nın devredilmesi ve devlet bütçesinden ayrılan sermaye ile 1934'te kurulan Sümerbank ve 1936'da yılda kurulan Etibank ile de, devlet işletmeleri temelinde sanayileşme desteklendi (Talas, 1992:45). Tablo 10, bu yıllardaki sanayileşme politikasının nasıl olduğunu göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere bu yıllar birçok önemli sanayi kuruluşunun temel atma ve açılma işlemleri gerçekleşmiştir.

Tablo 10: 1. Beş Yıllık Planın Büyük Sanayi Kuruluşları

Kuruluş	Temel Atma	Üretime Açılma Tarihi
Kayseri Bez Fabrikası	20 Mayıs 1934	16 Eylül 1935
Bakırköy Bez Fabrikası	Yenilenerek Açıldı	13 Ağustos 1934
İzmit Kağıt Fabrikası	14 Ağustos 1934	18 Nisan 1936
Paşabahçe Cam Fabrikası	14 Ağustos 1934	29 Kasım 1935
Zonguldak Semikok Fabrikası	15 Ağustos 1934	-
Konya-Ereğli Bez Fabrikası	20 Kasım 1934	4 Nisan 1937
Nazilli Basma Fabrikası	23 Ağustos 1935	9 Ekim 1937
Bursa Merinos Fabrikası	28 Kasım 1935	1 Şubat 1938
Gemlik Suni İpek Fabrikası	28 Kasım 1935	1 Şubat 1938
Karabük Demir Çelik Fabrikası	3 Nisan 1937	-
Malatya Bez Fabrikası	25 Mayıs 1937	-

Kaynak: Akalın, 2010: 211

Bu dönem, devlet 1943'te çıkardığı bir yasa ile A'şar'a geri döndü ve buna göre çiftçiler üretimlerinin %8 ile %12'sini aynı olarak vergi olarak vereceklerdi. 1944'te vergi tarifesi tek orana %10'a dönüştürüldü. Bu yasa A'şar'ı kaldırıp köylüyü rahatlatan politikanın tersine dönüşü oldu. Toprak Mahsulleri Vergisi 1943-1947 yılları arasında uygulandı ve kaldırıldığı 1947 yılına kadar toplam 229 milyon TL gelir elde edildi (Akalın, 2010:256). 1940'lı yıllarda yaşanan yoksulluk yılları tarımsal/kırsal yoksulluğun da önemli bir etken olduğu yıllardı. Ve bu yıllarda kabul edilen bu vergi uygulamaları bu yoksulluğu artıran etkenlerdendi. Ayrıca bu yıllarda şehir ahali arasında da ciddi yoksulluk durumları oluşunu, çalışanların geçinme konusunda ne zorluklar yaşadığını Buğra (2013:148)'de gazete haberlerinden yola çıkarak aktarmaktadır.

2.3.2. 1950-1980 Yılları Arasında Türkiye'deki Gelişmeler ve Yoksulluk

Türkiye'de 1950-1960 arası dönem liberal dönem olarak nitelenir ama bu durum tamamıyla böyle değildir. Zira devletin gerçek anlamıyla ekonomiyi liberal anlayışa terk etmesi söz konusu olmamıştır (Talas, 1992: 46). 1954'lere kadar bir anlamda böyle kabul edilebilirse de, bu tarihlerle yine ithal ikameci politikalara geçilmiştir. Zaten, 1950'li yıllar, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Bretton Woods düzeninin kurguladığı dünya ticaret ve finans sistemine uyum sağlama sürecini yansıtır. 1950'de başlayan köylüye kaynak aktarma çabaları, kurulan yenedünya düzeninde bir çevre olarak konumlanan Türkiye'ye biçilen "yeni" rol ile çakışmış, 1930'ların ithal ikameci sanayileşme modeli 1954'lere kadar durağanlaşmıştır (Öztürk, 2008:286).

1950-1953 döneminde İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olan traktör dışalımını sonucunda tarım yaygın ve hızlı bir gelişme sürecine girmiş, sektör yıllık %10'un üzerinde bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Kentlere doğru hareketlenme başlamıştır. Sebebi mekanizasyon artışının tarımsal işgücü üzerindeki etkileri ve dış kaynak kullanılarak yapılan yatırımların canlandığı ekonomi ile açıklanabilir (Akalin, 2010:286). Görüldüğü üzere, tarımda meydana gelen değişimlerin de etkisi ile "Türkiye kırdan kente kitlesel göç olgusu ile 1950'li yıllarda tanışmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011:95). Bu süreçte Türkiye hızlı bir iktisadi genişleme dönemine girmiştir. Kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme, temel tüketim mallarının yerli üretimine ek olarak dayanıklı tüketim mallarında da yerli üretime geçiş dönemin özellikleri içindedir. Ekonominin birden ve süratle ısınması kentleri hazırlıksız yakalamış, hızla artan köyden şehre göç ve altyapı yetersizliği gecekondulaşmaya sebep olmuştur. Ayrıca gecekondulaşmaya bu göçün kolay yoldan şehir hayatına adaptasyonu için göz yumulmuştur da denilebilir. Döviz kıtlığı ithal girdi gerektiren sanayi tesislerinin çalışmasını durdurmuş, bu da mal üretimini azaltmış beraberinde işsizliği doğurmuş, enflasyonu yükseltmiştir. Türkiye'nin modern anlamda yoksulluk kavramı ile tanışması bu süreçte başlamıştır. Bunda hem kırdan tutunamayarak kentlere göç edenlerin kent çeperlerindeki gecekondualarda yaşamaya başlaması ve kente tutunma çabalarında yaşadıkları etkili olmuş hem de sanayide gerçekleştirilemeyen atılımların etkisi olmuştur. Bu yıllardan sonra Türkiye'den yabancı ülkelere işçi göçleri de başlamıştır (Güneş, 2010:22).

Bir görüş de bu dönemde yaşanan gecekondulaşmaya dikkat çekmiş ve 1960'lı yıllarda İstanbul Zeytinburnu'nda yapılan gecekonduların çoğunun mutfağının ve banyosunun olmadığından, bazılarının birkaç ailece ortak kullanıldığından, sadece yüzde 24'ünün tuvaleti olduğundan ve başka kısıtlılıklarından bahseden Hart araştırmasına değinmiştir. Bu durum o dönemde yaşanan kent yoksulluğuna işaret etmektedir. Mutfak, banyo ve tuvalet gibi temel ihtiyaçlara ait bölümlerin dahi olmaması yoksulluğun bir göstergesidir. Ayrıca Tablo 11'de gösterildiği gibi 1950-1960 yılları arasındaki kişi başına milli gelirin 2008 yılına göre yüzde oranı o dönem için yaşanan yoksulluğun başka bir göstergesi olarak okunabilir (Buğra, 2013:181)

Tablo 11: 2008 Yılı Kişi Başına Milli Gelirinin Yüzdesi Olarak 1950-1960 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Gelir

1951	%30	1956	%20
1952	%31	1957	%19
1953	%30	1958	%18
1954	%25	1959	%75
1955	%23	1960	%46

Kaynak: Akalın, 2010:363

Türkiye'de Kalkınma planları ile ülkenin sanayileşmesini sağlayabilmek adına ekonomiye müdahaleler yapılmıştır. Bu müdahalelerin temel amacı da ülke dışında üretilen ve Türkiye'de satılan malların yerli üretimini gerçekleştirmek ve bu şekilde güçlenmek ve bağımsızlaşmaktır. Türkiye ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine kalkınma planları çerçevesinde ve 1960 askerî darbesinin ardından girmişti (Buğra, 2013:178). Planlamanın en önemli kurumu olan "DPT ve planlama 1961 Anayasası'nın 129. md. ile düzenlenmiş itibarlı bir kurumdur" (Akalın, 2010:376).

Bu model çeşitli ithalat sınırlamalarına rağmen yüksek oranda ithalata bağımlı bir model olarak kabul edilmektedir. Zira yüksek ithal girdi oranıyla üretim yapılır ama üretilen mallar iç pazarda satıldığı için kendi ihtiyacı olan döviz kendisi sağlayamaz ve ödemeler dengesi krizleri yaşanabilir. Türkiye'de yaşanan da 1970'li yılların sonuna

gelindiğinde, 73-74 Petrol Krizlerinin de olumsuz etkisi ile, ithal ikameci modelin bu şekilde tıkanması ve uygulanan modelin başarısızlığının kabulüdür (Başkaya, 2011:18). Tablo 12’de görüleceği üzere 1960-1980 yılları arasında Gelir Dağılımı olumsuz seyretmiştir. Bu durum yoksullar için değerlendirilecek olursa 1980’lerden sonra da yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği konusunda pek bir şeyin değişmediğini/ ya da aynı şeylerin sürdüğünü gösterecektir.

Tablo 12: 1960-1980 Yılları Arasında Gelir Dağılımı

Hane Halkı	1963	1968	1978
En Düşük %20	4,5	3,0	2,8
İkinci %20	8,5	7,0	7,4
Üçüncü %20	11,5	10,0	13,0
Dördüncü %20	18,5	20,0	22,1
Beşinci %20	57,0	60,0	54,7
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51

Kaynak: Akalın, 2010: 454

Tablo 13 ise 1960- 1980 yılları arasında belli yıllarda 2008 yılına göre milli gelir yüzdelere göstermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, oranlar 1950’li yıllara ve Tablo 11’e göre bir iyileşmeyi işaret ederken 2008 yılına göre yüzde olarak göstergeler o dönem için elde edilen geliri ve dolayısıyla yoksulluğun boyutunu işaret etmektedir.

Tablo 13: 2008 Yılı Kişi Başına Milli Gelirinin Yüzdesi Olarak 1960-1980 Yılları Arasında Kişi Başına Milli Gelir

1960	45,57	1976	30,48
1965	35,08	1977	23,95
1970	49,59	1978	17,47
1975	34,82	1979	24,71

Kaynak: Akalın, 2010: 463

Bu süreçler sonucunda bu zamana kadar uygulanan politikaların yanlışlığına inanç kuvvetlenince 1980’li yıllara neo-liberal dönemin tüm dünyadaki gelişimiyle de doğru orantılı olarak yeni bir anlayışla girilmiştir. Sanayideki gelişmenin ülke gelişmişliği için delil olan yönü akılda tutularak söylenecek olursa, “1970’li yıllarda sanayinin yurt içi

ulusal gelirdeki payı %24'lerde iken, bu oran 1986'da %33.5 olmuştur” (Talas, 1992:46). Bu yıllar, sadece sanayi kesiminde değil hizmet kesiminde de önemli değişimlerin olacağı zamanların habercisi olacaktır.

2.3.3. Türkiye’de 1980’lerden Bugüne İktisadi Gelişmeler

Türkiye ekonomisi, 1980'lere kadar, Keynesyen Teori ve uygulamalarına dayalı olarak yönetilmiştir denilebilir. Keynesyen iktisadın sonunu ise 1974 Petrol Şoku ile dünya ekonomisinin enflasyon ve işsizliğin birlikte görüldüğü stagfasyonist bunalım hazırlamıştır. Tüm dünyada meydana gelen anlayış değişikliğine Türkiye de ayak uydurmuş ve politikalarını değiştirmeye başlamıştır (Buluş, 2003:66). Türkiye ekonomisinde 1970’li yılların sonuna gelindiğinde, ithal ikameci kalkınma modeli krize sürüklenmiş, gelişmiş ülkelerde 1945 sonrası dönemde yaşanan hızlı ve tempolu büyüme dönemi (altın çağ) ise 1970’li yılların ortalarında sona ermiştir. Yeniden yapılanma politikaları, kamu harcamalarının kısılması, işgücü piyasalarında deregülasyon ve özelleştirme gibi araçlarla uygulamaya aktarılmıştır. Türkiye ekonomisinde 24 Ocak İstikrar Programı ile gündeme gelen IMF denetimindeki istikrar programının temel amacı ise, ekonominin dışa açılması yanında, uzun dönemde dünya ekonomisi ile bütünleşmesini öngörmesi ve iktisadi paradigmada önemli bir değişimi hedeflemesidir (Eşiyok, 2006:17).

Başından itibaren (Güneş, 2010:17)’in aktardığı şekliyle özet olarak yaşananlar şu şekilde ifade edilebilir:

“Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan 1980'lere kadar ılımlı bir liberal çizgi izlemiştir. Bu çizginin oluşumu ve gelişimi, hem Türk toplumunun tarihsel arka planından hem de uluslararası iktisadi gidişin dinamiklerinden etkilenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hem yeni kurulan bir ulus devletinin hem dünya konjonktürünün gerekleri itibarı ile hem de Lozan Antlaşması'ndaki dış ticaret hükümleri nedeniyle dışa açık, serbest piyasacı bir rejim izlenmiştir. 1929 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan büyük buhran ve içeride istenilen sermaye birikiminin gerçekleşmemesi, bu politikaları daha korumacı, içe dönük sanayileşme yoluna çevrilmiş ancak devlet hiçbir zaman kendini serbest piyasanın rakibi olarak konumlandırmamıştır. En liberal dönem Demokrat Parti döneminde kamu yatırımları hız kesmemiş, en devletçi dönem olan tek

parti döneminde de devlet özel yatırıma her türlü desteği vermiştir. 1980 sonrası iktisadi yapılanma tüm bu adı geçen dönemlerden farklı olarak, Türkiye'nin ana iktisadi rotasını, devletin küçüldüğü dışa dönük birikim rejimine bırakmıştır”

24 Ocak kararları ile başlayan yeni ekonomi politikalarının özünü, piyasanın kendi işleyişine müdahale edilmemesi oluşturmaktadır. Bu durumun Türkiye için “yeni” gelen kısmı 1930’lardan itibaren izlenmiş olan devlet destekli bir ekonomik sistem içinde bulunmasıydı. Yeni sistemin temel unsurları arasında mal ve hizmet piyasasında fiyat serbestliği, ücret ve faizde serbestlik, yerli üretimin dış alıma açılması (dış ticaret açığını da azaltmanın en önemli yollarından birisi olarak), yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek, para arzı ve kamu harcamalarını sınırlı tutarak toplam etkin talebin genel dengesini sağlamak, kamu kesimi payını azaltarak özel kesime alan açmak yer almıştır (Kepenek ve Yentürk, 2010:199-210) Küreselleşme, neoliberalizm gibi çeşitli şekillerde ifade ettiğimiz 1980 sonrası dönem, adını en çok sermaye akışının küresel çaptaki hızlanışından almıştır. Geleneksel devlet anlayışının değişmesi ve yerine gelen yeni düzenlemeler, 1980 sonrası sürecin temel dinamiğidir (Şenkal, 2005:210-211)

2.3.3.1. 1989 - 1994 Yılları Arasında Türkiye

Türkiye’de liberasyon sürecini 1989 sermaye hareketleri serbestleştirilmesi dönemine kadar 1980 yılında hisse senedi piyasası üzerindeki fiyat kontrollerin kaldırılması ve faiz hadleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması; 1981 yılında ithal ikameci dönemin sona ermesi; 1982 yılında sermaye piyasasının kurulması; 1984 yılında döviz kuru işlemlerine izin verilmesi; 1985 yılında banka kanununun yürürlüğe girmesi; 1987’de Açık piyasa işlemlerinin başlaması; 1988’de efektif döviz piyasası kurulması ve 1989’da Altın piyasası kurulması ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalar kaldırılması şeklinde ifade edebiliriz (Mangır, 2003:463)

Türkiye 1989 yılında geçtiği dış finansal serbestlik sayesinde aşırı bir yabancı sermaye girişi ile karşılaşmış, faiz oranları artmaya ve spekülatif yatırımlar artmaya başlamıştır. Ayrıca ülke içi tasarrufların yaşanan bu gelişmelerden sonra ülke dışına kaçması yatırım tasarruf dengesini bozucu etki yapmıştır. Artan olumsuzlukların etkileri 1990 yılından itibaren hissedir olmuştur ve süreç 5 Nisan 1994 Kararlarının alınmasına sebep olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2010: 213-221)

“1994 yılı Türkiye için biriken ekonomik sorunlar yumağı ile karşı karşıya kaldığı bir yıl olmuştur. Cari açık, kamu açıkları, bütçe açıkları ve dış borç gibi bir çok makro ekonomik parametrede bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmaların acilen önüne geçilmesi için IMF önerili bir reçete hazırlanmıştır” (Soygüzel, 2017) 5 Nisan İstikrar Programında sıkı para ve maliye politikaları ile birlikte, döviz kurunun çıpa olarak kullanılması, KİT ürün fiyatlarının artırıldıktan sonra altı ay süreyle dondurulması, ücret artışlarının geçmiş dönem enflasyon oranına endekslenmeden koparılarak ileriye dönük hedefler çerçevesinde sınırlanması, enflasyonun denetim altına alınmasında kur artışlarının enflasyon oranının altında tutulması gibi tedbirler uygulanmıştır (Köse, 2002:120)

5 Nisan 1994 Kararlarıyla devletin sistemin kontrolcüsü olması sağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede, Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası’ndan kredi kullanımlarına sınırlama getirilerek, Merkez Bankası’nın daha özerk bir yapıya kavuşturması; KİT’lerin Hazine’ye olan borçlarının süratle ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılması; Kamuda personel alımları durdurulması ve ihtiyaç halinde kurumlar arası değişim yapılması; Tarımsal destekleme konusunda; hedef kitleye doğrudan ödeme yapmak ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilmesi; Özel sağlık ve özel emeklilik sigortalarının teşvik edilmesi gibi uygulamalar söz konusu edilmiştir (Soygüzel, 2017)

2.3.3.2. 1994-2001 Yılları Arasında Türkiye

Türkiye’de 2000’li yıllara ilerlerken yaşanan 28 Şubat sürecinin iktisadi hayata etkileri 1980’lerden sonra yaşanan değişimden azade değildi. 24 Ocak Kararları ve 1989 yılı liberasyon süreçleri ardından gelen yıllarda yaşanan yüksek enflasyon, kontrolsüz artan kamu borç yükü ve uluslararası borçlanma, kriz yıllarını meydana getirdi ve 1994 yılına krizle girilmiş oldu. Ekonomik sıkıntılarla beraber 1991 yılında başlayan koalisyonlar döneminde siyasi istikrarın da kaybedilmesi her anlamda istikrarsız bir süreci başlatmış oldu (Ünay, 2015) Bu dönemde, yüksek enflasyon, dış borç, yüksek bütçe açığı ve cari açık nedeniyle iç ve dış şoklara karşı dirençsiz hale gelen ekonomi kırılgan bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde ayrıca, kamu açıklarının artması, öngörülen bankacılık reformlarının yapılmaması, döviz kurunun aşırı değerlenmesi ve düzeltici devalüasyonun yapılamaması sonucu yüksek bir cari açık

meydana gelmiştir (Karagöl, 2013:21) 1995 yılında DYP ile Refah-Yol Hükümetini kuran Necmettin Erbakan'ın tavsiyesi ve ısrarı olan "Havuz Sistemi"ne karşı gelinmesi, ardından siyasi, sosyal ve ekonomik alanda başlatılan savaş ve koalisyon hükümetlerinin politikaları ve ard arda yaşananlar Türkiye'de ekonomiyi olumsuz etkiledi. Bankacılık sektöründe ve diğer alanlarda yaşanan tüm sıkıntılar (Anayasa Kitapçığının fırlatılması da dâhil) Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizini meydana getirdi (Ünay, 2015) Bu sorunlara karşı alınması gereken önlemler koalisyon hükümetlerinin başarısızlığı sonucu yerine getirilemedi ve Türkiye tarihinin en ağır krizlerinden biri olan 2001 krizini yaşamış oldu. Yaşanan bu kriz sonrasında da dönemin hükümeti IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan tarihin en büyük yardımını almak zorunda kalmıştır (Karagöl, 2013:21) Türkiye 2000 Kasım ayında dövize yönelen yoğun spekülasyon saldırısı; çok yüksek faiz; önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile geri püskürtebilmiş ama 2001 krizine karşı savunma gücü büyük ölçüde azalmıştı. 21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik 23 faiz %6200'e kadar çıktı ve ortalama %4018.6 oldu. 16 Şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyar dolara indi ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar oldu. Döviz yapılına saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıkladı. 19 Şubatta 1 doların piyasa satış kuru 686 500 iken, 23 Şubatta 920 000, 28 Şubatta 960 000 oldu, yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaştı (Uygur, 2001:22-23) Ekonomideki bozulmanın yanı sıra, küresel ekonomideki yavaşlama ve gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan sorunlar bankaların bir diğer önemli kaynağı olan yurtdışı piyasalardan sağlanan fonların miktar ve maliyetini olumsuz yönde etkilemişti (Karagöl, 2013:25) Yaşanan bu krizlerden sonra 2001 yılında sabit kur sistemi terk edilerek dalgalı kur sistemine geçilmiş ve Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuştur (Mangır, 2003:470)

2.3.3.3. 2002 Yılından Sonra Türkiye

Türkiye, 2001 yılında önemli bir kriz yaşamış, 2002 yılından sonraki dönemde başlayan olumlu gelişme ve önemli yapısal reformlar ve alınan idari karar ve uygulamalar sonucu temel parametrelerde çok önemli iyileşme ve gelişmeler kaydedilmiştir (Acar, 2013:32) 2002 yılının sonlarına doğru iktidara gelen AK Parti hükümeti, bankacılık

sisteminde yeni düzenlemeler yapmış, sıkı maliye politikası uygulamış ve özelleştirmeleri hızlandırmıştır. Bu dönemde ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla Uzak Doğu, Kuzey Afrika, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkeleri ile ihracat pazarını genişletmiştir (Karagöl, 2013:21) Türkiye'nin Ak Parti dönemi için temel göstergeleri ise şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 14: Ak Parti Döneminde Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,3	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9	4,0
Enflasyon	18,4	9,4	7,7	9,7	8,4	10,1	6,5	6,4	10,4	6,2	7,4	8,2	8,8
İşsizlik	9,1	8,9	9,5	9,0	9,2	10,0	13,1	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,2

Kaynak: Eğilmez, 2016: <http://www.mahfiegilmez.com/2016/05/akp-oncesi-ve-sonras-ekonomi.html>

Türkiye ekonomisi 2003 yılından itibaren büyüme dönemine girmiştir. Bu büyüme süreci 2008 Krizine kadar iyi seyretmiştir denilebilir. Yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 arasında enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır (Acar, 2013:17) İşsizlik Oranları 2008 Krizine kadar tek haneli rakamlarda seyretmiş, krizden sonraki birkaç yıl içinde tekrar tek haneli rakamlara düşmüştür.

AK Parti döneminde; kamu maliyesinde sağlam bir mali yapının temelleri atılmış, kamu hantal görünümünden ve borç-faiz kıskaçından kurtarılmıştır. 2005 yılında paradan altı sıfır atılmıştır ve hedef ve politikalarından oluşan Orta Vadeli Program'lar hazırlanmıştır. Her yıl hazırlanan bu programlar ile temel gelişme eksenleri belirlenerek ana sektörlerin iyileştirilmesi ile ekonomik büyümede süreklilik ve istikrar hedeflenmiştir (Karagöl, 2013:22) 2008 Küresel Krizi, finansal kaynaklı olsa da sonuçları itibariyle en çok reel sektörde etkileri hissedilmiştir. Krizin etkilerini azaltmak için pek çok önlem alınmıştır. KOBİ'lere verilen destekler, vergi destekleri, yatırım destekleri, kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması gibi istihdam teşvikleri, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi ekonominin kısa sürede toparlanmasına yardımcı olmuştur (Acar, 2013:17).

Tablo 15: AK Parti Döneminde GSYH(Milyar USD) ve Kişi Başı Milli Gelir(USD)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
GSYH	231	305	390	482	526	649	742	617	732	774	786	823	800	720
Kişi Başı Milli Gelir	3,492	4,565	5,775	7,036	7,597	9,257	10,444	8,561	10,079	10,444	10,497	10,822	10,404	11,014

Kaynak: TÜİK

Ak Parti Dönemi GSYH ve Kişi Başına Düşen Milli Gelire baktığımız zaman iktidara geldiği 2002 yılından sonra çok iyi bir seyir izlediğini söyleyebiliriz. 2008 Küresel Krizinin büyüme, enflasyon ve işsizlikte meydana getirdiği olumsuz sonuçlara benzer şekilde GSYH ve kişi başına düşen milli gelirden de azalmalar olmuş ama sonraki yıllar hemen toparlanma sürecine girilmiştir.

Netice itibarıyla Ak Parti dönemi ekonomisi kriz dönemlerini politikaları ile iyi yönetmiş, ekonomik büyüme ve milli gelirin arttığı bir dönem meydana getirmiştir. Bu dönem ekonomisi için ele alınması gereken yoksulluk verileri bir sonraki bölümde değerlendirilecek ve Türkiye'nin 1980 sonrasında bugüne yoksulluğunun nedenlerine sorunlar ve çözüm önerileri çerçevesinde değerlendirme sunulacaktır.

BÖLÜM 3. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASINDA YOKSULLUĞUN ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'nin 1980'lerden sonra neo-liberalleşen bir dünyaya adım atması ile beraber değişen pek çok şeyle beraber yoksulluk da değişmiştir. Yoksulluğun yenedünya düzeninde değişen boyutu pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem Türkiye'sinde yoksulluğun nedenlerine bakmadan önce yoksulluğun görünümüne bakmak gerekliliği vardır.

Yoksulluğun Türkiye'deki durumunu görmek için öncelikle dünya içindeki diğer ülkelerle karşılaştırılması gerekmektedir. Tablo 16'da Türkiye ve Dünyanın bazı bölgeleri için gün 3.10 dolar için yoksulluk açığı gösterilmektedir. Dünya Bankası'nın verilerinden elde edilen rakamlardan görüldüğü üzere bölgeler yaklaşık yirmi yıllık süre içerisinde olumlu gelişme göstermişlerdir ve Türkiye de 3.10 dolar için yoksulluk açığını 0.54'e düşürmüştür. Tablo 17 ise Türkiye ve Dünya'daki bazı bölgeler için İnsani Gelişmişlik Endeksini göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansının bu endeksi yoksulluğu yaşanabilir temel değerler üzerinden hesapladığı için önemlidir ve Türkiye bu gösterge için dünyanın gelişmiş bölgelerinden geride kalırken, mesela Malezya ile yan yana durabilmektedir.

Tablo 16: Dünya'da ve Türkiye'de Günde 3.10 Dolar İçin Yoksulluk Açığı

Ülkeler	1987	2013
Türkiye	2.18	0.54
Brezilya	18.9 (1981 yılı)	3.14
Güney Asya	38.6 (1981 yılı)	14.56
Pakistan	16.86	8.55
Kenya	17.79 (1992 yılı)	-
Etiyopya	47.9	26.54 (2010 yılı)
Tayland	11.53	0.12

Kaynak: World Bank

Tablo 17: İnsani Gelişmişlik Endeksi

Ülkeler	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Türkiye	0.576	0.604	0.653	0.687	0.737	0.750	0.754	0.759	0.764	0.767
ABD	0.860	0.877	0.884	0.898	0.910	0.913	0.915	0.916	0.918	0.920
İspanya	0.755	0.801	0.825	0.844	0.867	0.871	0.874	0.877	0.882	0.884
Almanya	0.801	0.834	0.860	0.892	0.912	0.916	0.919	0.920	0.924	0.926
Japonya	0.814	0.838	0.876	0.873	0.884	0.889	0.894	0.899	0.902	0.903
Kenya	0.473	0.459	0.447	0.483	0.530	0.536	0.541	0.546	0.550	0.555
Malezya	0.643	0.683	0.725	0.732	0.774	0.776	0.779	0.783	0.787	0.789

Kaynak: UNDP

Tablo 18’de yoksulluk sınırı yöntemine göre yoksulluğun 2002 ve 2014 yılları arasındaki görünümünü sunmaktadır. Her bir alt bölümde yoksulluk değerlendirmesi yaparken bu tabloları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu tabloda gıda yoksulluğu, gıda ve gıda dışı yoksulluk, kişi başına 2.15 ve 4.3 Doların altındaki yoksulluk ile beraber harcama esaslı görece yoksulluk da görülmektedir.

Tablo 18: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2014

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) -	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
Harcama esaslı görece yoksulluk -	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12

Kaynak: TÜİK

Tablo 19: Türkiye’de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Yoksulluk Sınırı	1 881	2 433	2 531	2 818	2 972	3 255	3 611	4 008	4 443	4 997
Yoksul Sayısı	8 665	6 799	7 021	7 485	7 355	7 288	7 344	6 788	6 572	6 652
Yoksulluk Oranı	12,8	9,9	10,1	10,6	10,3	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7
Yoksulluk Açığı	29,1	24,5	23,7	25,6	24,0	25,4	23,7	22,6	22,3	22,3

Kaynak: TÜİK

Tablo 20: Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çocuklu Çekirdek Aile	21,76	23,92	20,15	15,03	13,60	12,58	12,32	12,98
Çocuksuz Çekirdek Aile	15,05	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Ataerkil ve Geniş Aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek Yetişkinli Aile	22,42	19,16	20,10	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

Kaynak: TÜİK

Tablo 19’da Türkiye’de Hane halkı kullanılabilir fert gelirlerine göre yoksulluk verileri belirtilmişken, Tablo 20’de Hane halkı türüne göre yoksulluk oranları gösterilmiştir. Tablo 19’da görüldüğü üzere Türkiye’de 2006-2015 yılları arasında yoksulluk sınırı yükseldiği halde yoksul kişi sayısı ve yoksulluk oranı azalmaya devam etmiştir. Tablo 20’de ise geniş ailelerin çekirdek ailelere göre daha yoksul olduğu saptanmıştır. Türkiye’de 1980 sonrasında yoksulluğu incelerken bu yoksulluk durumlarının nelerden kaynaklandığı ve sorunlar ile çözümler sunulmaya çalışılmıştır.

3.1. Türkiye’de 1980 Sonrasında Yoksulluğa Dair Sorunlar

Yoksulluğun nedenlerinden bazıları, yoksulluğun sadece bazı türleri için geçerlidir. Yoksulluğun nedenleri genel bir tasnifle, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları “*yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni*” olarak gören yaklaşımla, yoksulluğu başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki “*yapısal*” etmenlerle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında toplanabilir (Şenses, 2001:146-147).

Genel olarak yoksulluğun nedenleri; gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz oranları, doğal afetler, adaletsiz vergi sistemi, bölgeler arası farklılıklar, toplumsal dışlanma, ücretlerin düşüklüğü, kentleşme ve göç, kayıt dışı istihdam, krizler, küreselleşme ve sosyal dışlanmadır. Türkiye’de yoksulluğu incelerken bu maddelerden her birinin yoksullukta sebep olduğu bilinerek en önemlileri ele alınmıştır.

3.1.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

“Türkiye’de yoksulluğun en belirgin vasfı düşük ekonomik büyüme oranı ve gelir dağılımı bozukluğudur. Türkiye’de yoksulluğu anlayabilmek için bu iki durumu başlayan makroekonomik nedenleri de göz önünde bulundurmak gerekir” (Hatipler ve Aytaç, 2001:100). “Türkiye’de mutlak yoksulluk oranlarının (gıda ve gıda dışı) çok yüksek olmasının iki nedeni vardır: Birincisi Türkiye’nin ortalama geliri çok yüksek değildir. İkincisi Türkiye’de gelir dağılımı çok bozuktur” (Kabaş, 2014)

Türkiye’de genel ekonomik yapının seyri nasıl olursa olsun en az değişen durum gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik beraberinde fırsat

eşitsizliğini getirmekte, fırsat eşitsizliği de gelir dağılımı uçurumunun giderek derinleşmesini tetiklemektedir. Zira fırsat eşitsizliği, gelir dağılımında alt gruplarda olanların belli imkânlara ulaşamamaları anlamını taşır ve bu imkânsızlık yoksulların yoksul olarak kalmalarının nedenlerinden biridir. Bu nedenle yoksulluğu incelerken gelir dağılımına eğilmek gerekmektedir (Ayyıldız, 2010:166).

Gelir dağılımı; bir ekonomide belli bir dönem içerisinde üretilen tüm gelirlerin bu gelirleri üreten birimler arasında paylaşılmasıdır. Bu paylaşım gelirin oluşmasını sağlayan kişiler arasında olduğu gibi, bu oluşuma katkı sağlayan üretim faktörleri, bu geliri oluşturan sektörler veya ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da olabilir. Bu açıdan gelir dağılımını kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı şeklinde ayırarak tanımlayabiliriz. Bu ayırım içerisinde bir ülkede gelir dağılımının adil olup olmadığı kişisel gelir dağılımı ile belirlenir (Aras, 2012:4- 8). Kişisel gelir dağılımı, bir ülkedeki milli gelirin o ülkede yaşayan bireyler tarafından paylaşımı sonucu elde ettikleri geliri ifade eder. Yani kişilerin bireysel bazda milli gelirden paylarına düşen miktardan ibarettir (Özdal, 2009:26). Kişisel gelir dağılımı sosyal refahın ölçülmesinde önemli veriler sunmaktadır. Bu dağılım ne derece iyiye ekonomik refahın o derece iyi olduğu söylenebilir. Öte yandan bu dağılımın iyi olması; bireylerin fırsat eşitliğinden faydalandığını ve herkesin eğitim, sağlık, beslenme gibi olanaklardan yeteri kadar yararlandığını ve ayrıca toplumsal barış ve düzenin de göstergesidir. Bunun yanında söz konusu gelir dağılımı türünün bozuk olması, sosyal problemlerin ana kaynağını ve yoksulluğu oluşturmaktadır (Aras, 2012:9).

Yoksulluğu bu denli etkilediği bilinen gelir dağılımının bu etkilerini kırmak adına yapılan düzenlemeler ikincil gelir dağılımı yaratır. Vergiler, kamu harcamaları, fiyat politikaları, işgücü piyasası ve ücret politikaları ve sosyal güvenlik yoluyla devletin yeniden dağıtım yapması sonucu oluşan gelir dağılımı ise ikincil gelir dağılımı ya da gelirin yeniden dağıtımını olarak adlandırılır (Açıköğretim, 2013:4-9). Genellikle her ülke, gelir dağılımında adaleti sağlamak için ilk olarak dolaysız vergiler aracılığı ile piyasaya müdahale etme gereği duyar. İkinci müdahalede ise bu vergilerin bir kısmı karşılıksız gelir transferi şeklinde bireyler arasında yeniden dağıtılarak gerçekleştirilir (Özdal,2009:23). Yeniden dağılım, sadece vergiler veya harçlarla elde edilen gelirlerin dağıtılması yoluyla gerçekleşmez. Bunun yanında asgari ücret politikası, değişik

kurumların sağladığı ayni veya nakdi yardımlar, sosyal hizmetler gibi yöntemlerle de yeniden dağılım sağlanmaktadır (Aras, 2012:12).

Gelir eşitsizliği, belirli bir orandaki nüfus diliminin ulusal gelirden aldığı payın, diğer nüfus dilimlerinin aldıkları paylarla karşılaştırılarak yorumlanmasıdır. Gelir payları arasındaki farkın yüksek olması gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olduğunu gösterir (Özdal, 2009:28). “Sen endeksi yoksullar arasında gelir dağılımını gösteren Gini katsayısını içerir ve yoksullar arasında gelir dağılımı bozulduğunda Sen endeksinde bir artış olur” (Kabaş, 2014:22). Gini Katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Bunlar arasındaki değerlerin 0'a ya da 1'e yakın olmasına göre o ülkelerde gelir dağılımının adaleti konusunda fikir elde edilmiş olur. Bir ekonominin 0 Gini Katsayısına sahip olması, o ekonomideki tüm bireylerin ya da hane halklarının gelirlerinin birbirlerine eşit olduğunu ifade eder. Gini Katsayısının 1 olması ise o ekonomide elde edilen tüm gelirin tek bir birey ya da hane halkına ait olduğunu gösterir (Açıköğretim, 2013:6).

Tablo 21: Türkiye’de Gini katsayısı

	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Türkiye	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38	0,428	0,406	0,405
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	0,415	0,402	0,404	0,402	0,400	0,391	0,397	-

Kaynak: TÜİK: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011

Tablo 21’den de görüldüğü üzere, Türkiye’de gelir dağılımı kent ve kırsal arasında pek farklılık göstermemekle beraber adaletsiz, bazı yıllar 0.5’lere yaklaşan bir oranda seyretmektedir. Bir ülkede gelir dağılımının dengesiz olması durumunda yeni oluşacak servetin tümüne yakın bir bölümü yüksek gelirlilerin elinde toplanacaktır. Ayrıca, sanayileşmiş veya sanayileşmekte olan piyasa ekonomilerinde üretim malları ve parasal sermayeyi elinde bulunduran girişimcilerin geliri yüksektir. Buna karşın, genellikle bağımlı çalışan ya da küçük serbest meslek sahibi olan geniş halk kesimlerinin gelirleri, bunlara oranla, çok düşüktür. Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, tasarruf ve dolayısıyla, servet birikiminin oluşmasını engellemektedir. Böylece, düşük gelir -düşük servet- yeniden düşük gelir kısır döngüsü sürekli olarak yaşanmaktadır (Aras, 2012:12).

Gelir dağılımındaki adaletsizlik 1980’lerde başlayan değişim sürecinin en önemli etkilerinden birisidir. Gelir dağılımı sorunu 1980 sonrasında artan yoksulluğun yanında

en çok etkilenen alandır (Şenkal, 2005:299) Türkiye'de de kurulduğu yıldan itibaren gelir dağılımı eşitsizliği yüksek seviyelerde olmuştur. Gelir dağılımı eşitsizliğin sebepleri arasında ekonomik krizler ve sonraları ülke ekonomisine yansıyan ekonomik dengesizlikler önemli yer tutmaktadır. En az gelir elde eden %20'lik grup ile en çok gelir elde eden % 20'lik grup arasında azımsanamayacak derecede gelir eşitsizliği olduğu aşikârdır. Mesela 2010 yılı itibariyle en zengin %20'lik grubun gelirden aldığı pay % 46,4, aynı yıl en düşük % 20'lik grubun gelirden aldığı pay ise %5,8 olarak kaydedilmiştir. Gelir dağılımının adalet ilkesi çerçevesinde düşünüldüğünde hiç de adil bir dağılımın olmadığı gözlenmiştir (Aras, 2012:17-8). Gelir dağılımını belirleyen faktörleri işgücü pazarı ve işgücünün dağılımı, üretim faktörlerinin ve bu faktörlerin fiyatlarının dağılımı, servetin dağılımı, eğitim düzeyi, sosyal kurallar ve düzenlemeler, dünya ekonomisinde yaşanan değişiklikler (küreselleşme, teknolojik değişim gibi) ve ülke ekonomisindeki değişiklikler ve politikalar (enflasyon, krizler, bütçe açıkları, kur ayarlaması, özelleştirme) şeklinde sıralamak mümkün olacaktır (Özdal, 2009:34).

Kişisel gelir dağılımında nüfus beş eşit parçaya bölünür ve Tablo 22'de bu şekilde bölümlenmiş hali ile Türkiye'de gelir dağılımı göstergeleri yer almaktadır. 1994 yılından sonra 2003 ve 2013 yılları arasında gelir dağılımını gösteren tablodan da anlaşılacağı üzere en üst gelir grubu ile en alt gelir grubu arasındaki fark gelir dağılımındaki adaletsizliği gözler önüne sermektedir. Bazı yıllar %48'lerden %46'ara inen üst gelir grubunun gelirindeki bu çok cüz'i azalmanın yansıdığı yer de genel de en alt gelir grubu değil orta alt ve orta gelir grubu olmuştur. Gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulların neden yoksul olduklarının da en büyük göstergelerinden ve en önemli nedenlerinden birisi olarak kaydedilmektedir.

Tablo 22: Türkiye'de Gelir Dağılımı

%20'lik dilimler	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	1994
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1.%20	6.1	6.2	6.1	5.9	5.8	5.8	5.6	5.8	5.8	5.1	6.1	6.0	6.0	4,9
2.%20	10.7	10.9	10.7	10.6	10.6	10.6	10.3	10.4	10.6	9.9	11.1	10.7	10.3	8,6
3.%20	15.2	15.3	15.2	15.3	15.2	15.3	15.1	15.2	15.2	14.8	15.8	15.2	14.5	12,6
4.%20	21.5	21.7	21.4	21.7	21.7	21.9	21.5	21.9	21.5	21.9	22.6	21.9	20.9	19,0
5.%20	46.5	45.9	46.6	46.7	46.7	46.4	47.6	46.7	46.9	48.4	44.4	46.2	48.3	54,9
Gini katsayısı	0.391	0.397	0.402	0.404	0.404	0.402	0.415	0.41	0.41	0.43	0.38	0.40	0.42	0.49

Kaynak: TÜİK

3.1.2. İşsizliğe Dair Sorunlar ve Yoksulluk

İşsizlik mevcut ücretler genel seviyesinde çalışma arzu ve yeteneğinde olanların fiziksel olarak da herhangi uygun bir işi yapabilme engeli olmamalarına rağmen iş bulamaması durumudur. Bu "açık işsizlik" olarak da belirtilmektedir. Dolayısıyla işsizlik denilince açık işsizlik anlaşılmaktadır (Ayyıldız, 2010:9). ILO'ya göre işsiz sayılabilmek için aktif olarak iş aramak gerekir (Solak, 2012:10). Ekonominin geneli açısından işsizlik, her türlü işsizlik türü ile birlikte, emeğin atıl tutularak, potansiyel üretim gücünün değerlendirilmemesi anlamına gelmektedir. İşsizlik görünümü itibariyle çeşitlidir. Bunlar, mevsimlik, yapısal, konjonktürel, geçici ve gizli işsizlik olarak ayrılabilir. *Mevsimlik işsizlik*, mevsim koşulları ve değişimleri sonucu bazı mal ve hizmetlerin üretiminin azalması veya taleplerinde meydana gelen düşüşler sonucu ortaya çıkan işsizliktir. En çok tarımda görülmekle beraber, inşaat ve tekstil sektöründe de görülür. *Yapısal işsizlik*, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir. *Konjonktürel işsizlik*, ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkar, *geçici işsizlik* de, emek arz ve talebi arasında genel bir denge olduğu dönemlerde bile çalışanların kısa süreli yer ve iş değiştirmelerinden kaynaklanır. *Gizli işsizlik* ise bireyin teknik olarak işsiz olmadığı durumdur ama o işten çıkarsa üretim azalmaz, yaptığı iş verimsizdir ve gerekli değildir (Işığışık, 2010:119-129).

“Yoksulluk sorunu ile işsizlik arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. İşsizlik, yoksulluğun ana sebeplerinden birisidir. İşsizliğin mevcut olduğu bir yerde yoksulluğun olması kaçınılmazdır. Bunun tersi de doğrudur” (Ayyıldız, 2010:23). “İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkinin doğru saptanabilmesi, önemli ölçüde işsizlik profiline bağlıdır. İşsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri, işsizlikle yoksulluk arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır” (Şenses, 2001:168). Tablo 23’de işgücü ve istihdam ve işsizlik rakamları çalışma çağındaki nüfus olan 15 yaş üstü için gösterilmektedir. Tablo 24’de ise işgücü ve işsizlik yüzde olarak gösterilmektedir.

Tablo 23: İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Rakamları (Bin) (15+Yaş)

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz
2016	58.720	30.535	27.205	3.330
2015	57.854	29.678	26.621	3.057
2014	56.986	28.786	25.933	2.853
2013	55.982	27.046	24.601	2.445
2012	54.961	26.141	23.937	2.204
2011	53.593	26.725	24.110	2.615
2010	52.541	25.641	22.594	3.046
2009	51.686	24.748	21.277	3.471
2008	50.772	23.805	21.194	2.611
2007	49.994	23.114	20.738	2.376
2006	49.174	22.751	20.423	2.328
2005	48.359	22.455	20.067	2.388
2004	47.544	22.016	19.632	2.385
2003	46.466	21.583	19.214	2.369
2002	45.639	21.746	19.402	2.344
2001	44.800	21.471	19.557	1.914
2000	43.900	21.093	19.608	1.485
1999	43.045	21.824	20.033	1.792
1998	42.080	21.374	19.787	1.586
1997	41.134	20.775	19.266	1.509
1996	40.131	20.722	19.257	1.466
1995	39.116	20.347	18.704	1.643
1994	38.036	19.995	18.177	1.817
1993	37.009	18.547	16.808	1.739
1992	36.085	19.435	17.680	1.755
1991	35.026	19.203	17.525	1.678
1990	33.821	18.417	16.845	1.573

Kaynak: TÜİK

Tablo 24: İşgücüne Katılma ve İşsizlik Oranları (%) (15+Yaş)

	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
İşgücüne Katılım Oranı (%)	57,0	51,3	50,5	48,3	47,6	49,9	48,8	47,9	46,9	46,2	46,3	46,4	46,3	46,4
İşsizlik Oranı (%)	11,1	10,3	9,9	9,0	8,4	9,8	11,9	14	11	10,3	10,2	10,6	10,8	11
	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990	
İşgücüne Katılım Oranı (%)		47,6	47,9	48	50,7	50,8	50,5	51,6	52	52,6	50,1	53,9	54,8	54,5
İşsizlik Oranı (%)		10,8	8,9	7	8,2	7,4	7,3	7,1	8,1	9,1	9,4	9	8,7	8,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 23 ve 24'den görüldüğü üzere, 1990 sonrası işgücüne katılım oranları biraz az ya da fazla olmak üzere hep %50'ler civarında seyretmiştir. İşsizlik ise 1990 sonrası yaygın ve süreklilik arz etmiş, 2001 krizinden sonra ise %10'un üzerine çıkmıştır. 2008 krizinde sonra 2009'da ise %14 ile rekoru kırmış durumdadır. 15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus ve işgücü nüfus artışından kaynaklı şekilde sürekli artarken istihdamın buna yetişememesi nedeniyle daha fazla işsizlik miktarı ve oranı görülmüştür. Bu rakamlar Türkiye'de aynı dönemlerde yaşanan yoksulluğun nedenlerinin en önemlilerinden birisidir.

“Sermaye ve mal piyasasını ciddi ölçüde dengesiz hale getiren krizler işgücü piyasasını da istihdam yaratıcı olanakları sınırlaması nedeniyle olumsuz etkiler” (Ayyıldız, 2010:168). Türkiye için krizler tablolarda da görüleceği üzere işsizliği ve dolayısıyla yoksulluğu artıran faktörler olarak önümüzde durmaktadır. Ve 1980 sonrası ardı ardına yaşanan krizler Türkiye'nin esas sorunlarından biri olmuştur. Ayrıca 1980 sonrası dönem için işsizliği konuşurken üzerinde durulması gereken bir diğer nokta küreselleşmenin meydana getirdiği gelir dağılımı bozuklukları ve sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte işsizlik oranları artmış olması noktasıdır (Taner,2004:31).

Küreselleşme ve teknolojik gelişme ile bir yandan yeni iş imkânları doğmakta ama vasıfsız emeğe ihtiyaç da azalmaktadır. Ayrıca, esnek çalışma koşullarına yönelik mevzuatlar, doğrudan yabancı yatırımlar ile yatırımların seyyaliyeti işsizliği artıran nedenler olarak varlığını korumaktadır (Aydın, 2012:1). Küreselleşme sürecinde emek-yoğun üretimin, emek maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere kayması ve teknolojinin emeğin yerini alması, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde niteliksiz işgücüne olan talebin düşmesine neden olmakta ve bu durum da işsizlikle birlikte yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca çağrı üzerine çalışma ve yarı zamanlı çalışma gibi uygulamaların yaygınlaşması da çalışanların emeklerinin karşılığını tam olarak alamamalarına neden olmaktadır (Gürer, 2010:2). Türkiye'de 1980 sonrası dönem için tablolardan da yararlanarak ifade edilebilecek şeyler arasında, işgücüne katılım oranı ile istihdam oranlarının paralel değişim gösterdiği ama işsizlikle işgücüne katılımın paralel seyretmediği söylenebilir. İstihdam ve işgücü arasındaki bu zıt ilişki özellikle kriz dönemlerinde daha belirgin olmuştur (Aydın, 2012:9). Yoksulluğu incelerken işsizlerin

işsiz kalma süreleri ve eğitim durumlarını da önemli olduğu için Tablo 25 ve Tablo 26'da uzun süreli işsizlikle fakülte mezunu kişilerin işsizliğini gösterilmektedir.

Tablo 25: Uzun Süreli İşsizlik Oranları (%)

Yıl	A(1-2)	B(2-3)	C(3-4)	A+B+C U.S.İ.O	Yıl	A(1-2)	B(2-3)	C(3-4)	A+B+C U.S.İ.O
2011	16.5	6.5	3.5	26.5	1999	15.8	6.3	5.1	27.2
2010	17.5	6.8	4.1	28.4	1998	22.2	8.7	7.8	38.7
2009	15.5	5.7	3.9	25.1	1997	20.1	9.9	10.2	40.2
2008	15.7	6.4	4.5	26.6	1996	20	12.8	10.3	43.1
2007	16.9	7.2	5.8	29.9	1995	17.5	9.1	9	35.6
2006	17.8	9.3	8.2	35.3	1994	23.7	11.3	9.5	44.5
2005	18	10.9	10.1	39	1993	23.6	12.8	8.7	45.1
2004	19.1	10.7	8.6	38.5	1992	23.5	11.4	8.1	43
2003	13	6.3	4.2	23.4	1991	21.6	10.6	7.3	39.5
2002	17.4	7.1	3.8	28.3	1990	23.5	12.8	9.4	45.7
2001	13.4	4.6	2.7	20.7	1989	20.1	12.6	7.5	40.2
2000	12.7	4.8	2.9	20.4	1988	23.9	14	11.9	49.8

Kaynak: Aydın, 2012: 16

Tablo 25'den de görüleceği üzere 2000'li yılların sonunda uzun süreli işsizlik oranları 1990'lı yılların sonuna göre daha azdır. Ve A sütunlarında görülen 1-2 yıl arası uzun işsizliğin en kısa hali olan sütunlarda son yıllara doğru artış vardır. Tüm bunlar işsizliğin, yeni piyasa sistemi ile esnek çalışma şekilleri ile özelleşme ile bağlantılandırılabilir. İşsizliğin uzun ya da kısa süreli olması ile yoksulluk arasındaki ilişki uzun süreli işsizliğin yoksulluğun etkisini ve şiddetini artırmasından dolayı söz konusu edilen bir ilişkidir.

Tablo 26: Türkiye Üniversite Mezunlarında Yıllar İtibariyle İşsizliğin Seyri (15+Yaş) 1995-2013

Yıllar	İşsizliğin Büyüklüğü	İşsizlik Oranı
1995	90.000	14.8
1996	103.000	13.5
1997	114.000	14.5
1998	150.000	13
1999	-	13.3
2000	143.000	10.8
2001	164.000	13.2
2002	267.000	14.8
2003	290.000	12.3
2004	308.000	16
2005	277.000	13.6
2006	285.000	11.8
2007	311.000	12
2008	362.000	11.7
2009	459.000	15.6
2010	446.000	13.2
2011	467.000	11
2012	503.000	10.1
2013	557.000	10.3
2014	606.000	10.6
2015	692.000	11
2016	828.000	12

Kaynak: TÜİK

Tablo 26'daki rakamlar ise toplam işsizlik rakamları içinde eğitimli kesimin işsizliğini göstermektedir. Bu noktada yoksulluğun bir nedeni de eğitimli insan sayısının artmasıdır. Her ne kadar bu durum bu sonucu görece hale getirmekte ise de ülkemizde eğitimli insanların eğitim düzeyleri ile münhal ve münhal iş alanları yaratılamamıştır. Yeni iş alanları zaten yetersiz olarak açılmakta, nitelikli eleman istihdam edebilecek iş alanları daha da az sayıda açılmaktadır (Ayyıldız, 2010:38).

Ülkemizde işsizlik daha çok, yetersiz büyüme ve sermaye kıtlığından olur, yapısaldır. Hızlı nüfus artışı ve kentlere göç ile dengeleri olmayan sanayileşme ve büyüme ana sebeplerindedir. Hizmetler ve sanayi sektöründeki istihdam artışı tarım sektöründe ortaya çıkan atıl istihdamı eritemediği sürece toplam işsizlik oranında kayda değer bir düşüş sağlanması beklenemez. Son yıllarda Türkiye'de sanayi sektöründe önemli bir istihdam artışı gözlenmezken, tarım sektöründen ayrılan işgücünün ancak sınırlı bir

kısmı hizmetler sektöründe istihdam edilebilmektedir. Bu nedenle işsizlik hem kır hem de kent kesiminde ciddi bir mesele olarak yoksulluğun da nedeni olarak devam etmektedir (Solak, 2012:78).

3.1.3. Ekonomik Krizlerin Meydana Getirdiği Sorunlar ve Yoksulluk

Ekonomik krizler işsizliğin önemli bir nedeni ve yoğunlaştırıcısıdır. İşsizlik de yoksulluğun nedenlerinden birisidir. Dünya ekonomisinde yaşanan krizler 1970'lerden bu yana giderek sıklaşma eğilimine girmiştir(Ayyıldız, 2010:10). Türkiye'de de 1973-74 krizlerinden sonra ve özellikle neo-liberal politikaların başlaması ile krizler sıklaşmıştır. Bu nedenle yoksulluğu incelerken krizlerin de incelenmesi gerekmektedir. Kriz şu şekilde ifade edilebilir (Keskingöz, 2016:128):

“Kavramsal olarak ekonomik kriz ekonomideki makro dengelerin bozularak mikro birimlerde zarara neden olmasıdır. Daha geniş bir tanım olarak ekonomik kriz gelişmiş ülkeler için, talebin düşmesi, yatırımın azalması, refah seviyesinin azalması ve işsizliğin artması iken; gelişmekte olan ülkeler için ise kriz dış kaynaklı meydana gelmiş ise ihracat mal fiyatları azalırken ithal mal fiyatları artmakta ve yabancı sermaye girişi durma noktasına gelmekte ve ülke parasının değeri azalmaktadır. Yaşanan kriz iç kaynaklı ise bütçe açığı faiz oranları ve para arzı artmaktadır”

Yoksulluk ve krizler arası ilişkide, krizin yoksulluğun sebebi olması dışında (Bilge, 2009:26)'da başka ilişki biçimleri de sayılmaktadır: 1-Ekonomik krizler yıllar süren girişimler sonucu elde edilen kazanımları yok ederek yoksulluğu artırır. 2. Bir ekonomik kriz sonrası gerçekleştirilen yeni programlar ve projeler yoksulluk için yeni fırsatlar sunabilir. 3. Krizler yoksul kesimin zarar görebilirliğini artırabilir. 4.Yoksulluk programları ve projeleri zarar görebilirliği azaltmaya ve yoksulluğun ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçları gidermeye yönelik hazırlanabilir. Bunlar imkân dâhilinde olmakla birlikte krizlerin ülke ekonomilerinde birçok alanda yarattığı sarsıntının olumsuz etkileri daha çok içerdiği kabul etilmektedir. Ayrıca krizler yoksullaşmaya yakın düzeydeki insanları yoksullaştırabilirken, yoksul insanları da daha yoksul yapabilmektedir.

Bilge (2009:127)'de bir iktisadi krizin yoksul halkın ya da yoksulluk sınırındaki halkın yaşam standardını şu yollarla etkilediğini söylemektedir:

- *Emek üzerinden elde edilen gelirleri azaltarak reel ücretleri düşürür ve işsizliği artırır*
- *İktisadi faaliyetler azaldığı için emeğe dayalı olarak elde edilmeyen diğer gelirler de azalır ve yoksul halk tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları diğer fiyatlara kıyasla azalabilir*
- *Özellikle aile üyeleri arasında yapılanlar olmak üzere özel transferler ülkenin her yerinde yaşam standardında meydana gelen azalma ile birlikte geriler*
- *Yoksul halkın sahip olduğu yetersiz varlıklar enflasyona maruz kalır veya bu varlıkların fiyatlarında büyük bir azalma meydana gelir*
- *Makroekonomik krizler, yoksulların yoksulluktan kurtulma yeteneklerini zayıflatarak beşeri, mali ve fiziki sermaye birikimini yavaşlatır*

İktisadî krizler millî hasılda ciddi düşüşlere ve yoksullukta artışa neden olurlar. Bu durum sadece yoksullaşanların hayat standartlarını etkilemeyip aynı zamanda yoksulluktan kurtulma yönündeki güç ve yeteneklerini de olumsuz yönde etkiler. Yoksul çocuklar kötü beslenme ve zorunlu nedenlerle eğitimini terk etmek gibi nedenlerle hayata karşı güçlerini kriz anlarında daha da yitirirler (Ayyıldız, 2010:94). Ekonomik krizler insanların verdikleri bütün kararları etkilemektedir. Üretimde ve tüketimde yaşanan daralmalar, işsizlik oranındaki artış, ücretlerin azalması, sosyal yardımların azalması ve yoksulluk göstergelerindeki kötüleşme yaşanan krizlerin yıkıcı özelliklerindedir. İşverenlerin de kriz ortamında kendi kârlarını düşünerek işçilerin ücretlerinde yaptıkları kısıntılar düşük gelir sahiplerini daha da zor durumda bırakmaktadır (Keskingöz, 2016:127).

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik krizle ilk kez 1929 yılında tanıştı. Bu krize Türkiye ekonomisinin kendi sıkıntıları ve ilk taksitinin ödenmesi gereken Osmanlı Borçları da eklenince ciddi bir "kambiyo krizi" yaşandı. Türk parasının değeri düştü. Ardından, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1944 yılında bütçe açık vermeye başladı. Türkiye devalüasyonla tanıştı. 1974'deki krizde ise petrol fiyatları yükselince Türkiye ekonomisi de olumsuz etkilendi. Kıbrıs barış harekâtı ile batılı ülkeler üstü örtülü ekonomik ambargo başlattılar. Petrol fiyatlarındaki artış ithal ürünlerin fiyatını yükseltti. Dünya petrol tasarrufuna giderken Türkiye petrole sübvansiyon verdi. Dış ticaret açığı 769

milyondan 2,3 milyar dolara yükseldi. Bütçe açığı ise 303 milyon dolar oldu. 1978 krizi, OPEC ülkelerinin petrol fiyatını ikinci kez yüzde 150 artırmaları ile oluştu, işsizlik %20, enflasyon yüzde 63,9 oldu. Bu kriz ülkeyi 1974'deki krizden daha fazla etkiledi. Benzin, tüp, ampül gibi pek çok ürün karaborsaya düştü. TL yüzde 48,6 devalüe edildi. 1986'da bütçe açığı artışı ve kamu harcamalarındaki artış sonucu durgunluk ve kriz oldu. Devalüasyon yapıldı. 1988-89'da ise kriz sonucu, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişi için istikrar programı uygulanırken, dış borcumuz 1990'da 49 milyar dolar oldu. Dış ticaret açığı 9,3 milyar dolar oldu. 1991 finansal krizinde ise körfez krizi etkili idi 1994 ve 98 krizleri de bundan sonra gelen ve bu yıllarda krizlerin istikrarlı şekilde devam ettiğini gösteren krizler oldu. 1980 Sonrası sürecin krizleri sıklaştıran ve yayılmasını hızlandıran yapısı sayesinde krizler fazlaşmıştır. Türkiye'de 1994'den sonra gelen 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri de önemlidir. 2001 krizi, yapısal ve makroekonomik sorunlar, bankacılık kesimi sorunları, sabit kur, yanlış liberalleşme, politik istikrarsızlıklar nedeni ile oluşmuştur ve kriz sonrası işsizlik oranı 6,9'dan 9,1 e çıkmıştır. Asgari ücret %14 kamu çalışan ücretleri %11 memur maaşları %4 ve özel sektör ücretleri %20 azalmıştır (Bilge, 2009:90-92).

ABD'de başlayan bütün dünyayı etkisi altına alan ve olumsuz etkileyen 2008 Krizi ise finansal sektör krizidir. Bu kriz banka kredileri konut piyasasında başlamış, diğer sektörlere de sıçramasıyla krizin bankacılık krizi ile sınırlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Nedenleri likidite bolluğu, özensiz kredi verilmesi, konut fiyat artışları, menkulkiymetleştirme, kurumların denetleme konusundaki zayıflığıdır. Küresel boyut kazanan bu krizden Türkiye de olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bu kriz dünyada ve Türkiye'de büyümeyi durdurmuş, işsizliği artırmış, dış ticareti olumsuz yönde etkilemiş ve makroekonomik dengeleri bozmuştur. Bu dönemde düşük ücret politikası benimsenmiş çalışanlar yoksullaşmış, emeklilik tercih edilmeye başlanmıştır (Keskingöz, 2016:128-134).

Türkiye işgücü piyasasındaki yapısal sorunların ana nedeni ekonominin periyodik olarak krizlere maruz kalması ve politikaların bu krizlerden çıkışı esas alan politikalar olmasıdır. Sermaye ve mal piyasasını ciddi ölçüde dengesiz hale getiren krizler işgücü piyasasını da istihdam yaratıcı olanakları sınırlaması nedeniyle olumsuz etkiler. Bu olumsuz etki yoksulluğun sebeplerindedir. Zira işsizliğin olduğu yerde yoksulluğun

olması kaçınılmazdır (Ayyıldız, 2010:168). Tablo 27’de 2001 ve 2008 krizlerinin yoksulluğa neden olan işsizlik üzerindeki etkileri gösterilmektedir:

Tablo 27: İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne katılım oranları (2001-2016)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
2001	49.8	8.4	45.6
2002	49.6	10.3	44.4
2003	48.3	10.5	43.2
2004	46.3	10.8	41.3
2005	44.9	9.5	40.6
2006	44.5	9	40.5
2007	44.3	9.2	40.3
2008	44.9	10	40.4
2009	45.7	13.1	39.8
2010	46.5	11.1	41.3
2011	47.4	9.1	43.1
2012	47.6	8.4	43.6
2013	48.3	9	43.9
2014	50.5	9.9	45.5
2015	51.3	10.3	46.0
2016	52	10.9	46.3

Kaynak: TÜİK

Tablo 27’den görüldüğü üzere, işsizlik oranları krizlerle birlikte artmaya başlamaktadır. Örneğin 2001 yılında işsizlik oranı 8,4 iken bu yıllardan sonra %10'un üzerine çıkıyor ve 2005 yılına kadar da iki haneleri rakamlardan aşağıya inemiyor. Ve 2008'de de %10 ile yine yüksek seyreden işsizlik oranı 2009'da krizden bir sonraki yıl olarak daha da yükselerek 13,1'e çıkıyor. Keskingöz (2016:134)'de 2008'de Gini katsayısının 0.405 iken 2009'da 0.415 olduğunu, yani krizden sonra gelir dağılımında da adaletsizliğin arttığını söylemektedir. Yoksulluğun nedeni olarak gelir dağılımı adaletsizliğini açıkladığımız bölüm de yine krizin, yaşanan tüm kriz bunalım ortamıyla beraber, işsizlik ve ayrıca gelir dağılımı üzerinden de yoksulluğu etkilediğini göstermektedir. Krizin yoksulluğu bizzat var oluşu ile etkilediğini gösteren delil olarak Tablo 28’de Tüketici Fiyat Endeksi ve Reel Ücret Değişimleri gösterilmiştir:

Tablo 28: Tüketici Fiyat Endeksi ve Reel Ücret Değişimleri

Yıllar	Tüketici Fiyat Endeksi (%)	Reel Ücretlerdeki Değişme (%)
2005	8.1	-0.260
2006	9.5	0.086
2007	8.7	0.264
2008	10.4	0.147
2009	6.2	0.445
2010	8.5	0.568
2011	4.9	-
2012	10.61	-
2013	7.31	-
2014	7.75	-
2015	7.24	-
2016	9.59	-
2017	9.29	-

Kaynak: Keskingöz (2016) ve TÜİK

Tablo 28'den görülüşü üzere, 2007'de Tüketici Fiyat Endeksi 8.756 iken, reel ücret bir önceki yıla göre 0.264 artmış. 2008'de ise Tüketici Fiyat Endeksi 10.444 iken, reel ücret bir önceki yıla göre sadece 0.147 artmış. Bu durum, yani fiyat endeksleri artarken reel ücretin düşmesi kriz ortamında insanların yoksulluklarının artmasına delildir (Keskingöz, 2016:139). Zira fiyat endeksleri artarken ücretlerin düşmesi insanların daha az harcama yapmak durumunda kaldıklarını, hayatın pahalılaştığını gösterir.

Krizler birçok etkisi yanında en çok işsizlik üzerinden yoksulluğu etkilemektedir. Kriz işsizleri adı verilen grupların, eğitim düzeyi yüksek, genç, kentli ve modern sektör çalışanları oldukları görülmektedir. Bu mevcut işsizlik sorununu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmekte, istihdamın azalmasına ve toplumu üretmeden tüketen, giderek yoksullaştıran yapıya sürüklemektedir. Türkiye'de krizler yukarıda incelendiği 2001 ve 2008 krizleri çerçevesinde hem alım gücü ve tüketim üzerinden hem de işsizlik üzerinden yoksulluğu etkilemiştir (Bilge, 2009:133).

3.1.4. Küreselleşmenin Sebep Olduğu Sorunlar ve Yoksulluk

“Yoksulluk tartışmalarının son on beş yılda ağırlıkla yapısal uyum programlarının değişik ülkelerde yoksulluk üzerinde yarattığı etkiler üzerinde odaklandığı görülmektedir” (Şenses, 2001:184). Yapısal uyum programları küreselleşen-neoliberalleşen-dünyanın, bu akıma ayak uydurmakta zorlanan ülkelere tavsiye edilen

uygulamalar olarak adlandırılabilir. Neo-liberal akım – küreselleşme - yapısal uyum programları bu nedenle birbirine bağımlı aynı sürecin parçalarıdır denilebilir. Küreselleşme modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ve Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra, tek kutuplu bir dünyada zuhur eden sistemde dünyanın yapılaşması sürecine verilen addır. Bu yapılaşma ekonomik yönü ile olduğu kadar, kültürel ve politik süreçler itibariyle de söz konusudur (Taner, 2004:1).

Küreselleşme sürecinin ne zaman başladığını kesin olarak belirlemek oldukça güç olmakla beraber, bunun, özellikle 1980 sonrasında neo-liberal politikaların dünya genelinde uygulanmaya başlanması ile hız kazanmış ve dünyanın genelini etkilemiş olduğu kabul edilir. 1980'li yıllardan itibaren birçok ülkede sermaye üzerinde kısıtlamaların kaldırılması ve finansal serbestleşme politikaları gündeme gelmeye başlamıştır ve sonrasında yaşanan tüm sosyal, ekonomik, politik ve hatta kültürel değişimlerin hemen hemen hepsinde küreselleşme sürecinin ve/yani bu yıllarda yaşanan ekonomik paradigma değişikliğinin etkilerini görmek mümkündür (Gürer, 2010:4). Bu anlamda küreselleşmeyi hem ekonomik anlamda hem de diğer anlamlarda ama birbirleriyle bağlantılı anlamak gerekmektedir. Taner (2004:4)'in dediği gibi:

"En genel anlamı ile küreselleşme; ülkeler arasındaki ekonomik, politik sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayırımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği bir anlamda maddî ve manevî değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin millî sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına geldiği ifade edilmiştir. Görüldüğü gibi küreselleşme ekonomi kavramıyla birlikte kültürel, sosyal ve politik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır"

Küreselleşme iki sebebe bağlıdır. Birincisi bütün dünyada serbest piyasa ekonomisinin, hâkim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkincisi ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden küreselleşme ise para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusu, teknolojik gelişmelerin de büyük etkisi ile uluslar arasındaki mal, para, sermaye

ticaretinin hızlanmasıdır. Ayrıca taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, bu ticaretin yanında yatırımların bazı aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır (Taner, 2004:26). Ayrıca bu ilişki çift taraflıdır. Küreselleşme sürecinde, bir yandan teknolojik gelişmeler uluslararası ticareti özendiriyor, diğer yandan dünya ticareti teknolojik gelişmeleri en iyi biçimde yayıyor (Tireli, 2009:26).

1989'da Doğu Bloğunun çözülmesi ile de sağlamlaşan küreselleşme olgusu, ulusal düzeyde önceliklerin yerini küresel düzeyde öncelikler almasına yol açmıştı. Kendi ulusal sınırları dâhilinde bağımsız olarak ekonomik faaliyetlerin ya da istihdamın düzeyini etkileme imkânları sınırlanmaktadır. Bu nedenle küreselleşme, ulus devletler açısından çelişkiler ve sorunlar yaratmaktadır (Tireli, 2009:84). Bu anlamda dünyayı bir anlamda güçlüler ve güçsüzler olarak ikiye bölen bir kavram olarak ele alınabilir küreselleşme. Zira küreselleşme ile güçlü devletler daha da güçlenmekte, zayıf devletler ise bu sürece ayak uyduramadıkları için yoksullaşmaktadırlar. Bu durum ülkeler arasındaki ekonomik uçurumu derinleştirmektedir. Güçlü devletlere yetişebilmek adına girişilen yapılandırma programları ülke çıkarlarına aykırı yerlerde konumlanabilmekte ve yetişebilmek bir yana daha da gerilere atabilmektedir (Gürer, 2010:15). Ulus devletler artık uluslararası sermayenin yatırımlarını kolayca gerçekleştirilmesi için gereken altyapı hizmetlerini sunma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır (Tireli, 2009:85). Piyasalar ve üretim küreselleşince, uluslararası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşir. Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslararası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Bunun sonucu olarak özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümranlık alanlarında dahi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır (Taner, 2004:27).

Küreselleşmenin ekonomik ayağını ise Çok uluslu Şirketler (ÇUS) oluşturmaktadır. Bu Şirketleri “Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yaparak birden fazla ülkede gelir getiren aktif değerlere sahip olan veya bunları kontrol eden, dolayısıyla kaynak ülke dışında mal ve hizmet üreten özetle uluslararası üretim yapan firma” şeklinde tanımlamak mümkündür. ÇUS'ların ekonomi üzerinde etkili olmalarının en büyük nedenlerinden biri de sermaye kıtlığı çeken az gelişmiş ülkelerin ÇUS'ların yapacağı yatırımlara muhtaç olmalarıdır. Bu ülkeler ÇUS'ları ülkelerine çekebilmek için bir yandan hukuksal sınırlamaları ortadan kaldırırken, bir yandan da yatırım yapanları ülkede tutmak için

teşvik edici politikalar uygulamaktadırlar. Bunun sonucunda da ÇUS'ların ekonomik gücü ve ülkeler üzerindeki siyasal baskısı her geçen gün artmaktadır. Zira birçok ülkenin millî gelirinden fazla olan ÇUS sermayeleri, onların ekonomide olduğu kadar siyaset dâhil pek çok alandan söz sahibi olabilmesinin önünü açmaktadır (Gürer, 2010:29-30). Küreselleşen dünyada ÇUS'ların rekabet gücünü attırmaktan daha çok tekelleşme eğilimleri içerisinde oldukları ve pazar paylarını her geçen gün artırmaya çalıştıkları görülüyor. Bu durumda küreselleşme, dünya üzerinde eşitsizlikleri ortadan kaldıran, küresel sorunları hafifleten bir süreç değil hatta tam tersi durum yaratmakla beraber yoksulluğu arttırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Taner, 2004:79).

Küreselleşmenin yoksulluğu olumsuz etkilediğini düşünenler kısaca, kaynakların adil şekilde paylaşılmadığını, ekonomik büyümenin bu sistem içinde pek de artmadığını, küreselleşmenin tekelleşmelere kapı açtığını ve küreselleşmenin etkilerinin görece yoksulluk çerçevesinde ele alınması gerektiğini söylemektedirler (Tireli, 2009:52-53)

Küreselleşmenin yoksullaşmayı beraberinde getirdiğini destekleyen Birleşmiş Milletler Ticaret Kalkınma Konferansı (UNCTAD) adlı kuruluşun küreselleşmeye yöneltmiş olduğu eleştirileri kısaca şöyle aktarmak mümkündür (Taner, 2004:81-82):

- 1. Bazı istisnalarla beraber dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkâr bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir,*
- 2. 1965'te dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul yüzde 20'inin 30 misli üzerindedir. 25 yıl sonra, yani 1990'da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır,*
- 3. Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumun en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda gelir dağılımındaki dönüşümlerin bir diğer belirgin özelliği orta sınıfların görece durumlarının bozulması olmuştur,*
- 4. Gelir paylaşımında sermayenin karı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde yükselmiştir,*
- 5. İş ve gelir güvencesi hemen yer yerde azalmıştır,*
- 6. Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir.*

Tüm bu görüşlerden yola çıkarak, küreselleşmenin, gelir dağılımında, büyümede adaletsizlik, ücretlerde eşitsizlik ve aşınma gibi önemli olumsuz sonuçları olmaktadır denilebilir. Küreselleşmenin işgücü piyasası üzerindeki etkisi de önemlidir. Sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçiş süreci ile küreselleşme sürecinin başlangıcı aynı zaman diliminde gerçekleşmiştir. Süreç, öncelikle işgücünün sektörel dağılımını değiştirmiş, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründeki işgücü azalmıştır. Daha sonra ise özellikle hizmetler sektörünün payının hızla artmasının ve bu sektörde yaşanan esnek ve her daim yenilikleri takip etmeye yönelik yapısının da etkisi ile iş sahibi olmak, riskleri daha önceki dönemlere göre daha fazla barındıran bir alan olmuştur (Tokol ve Alper, 2013:49).

Küreselleşme sürecinde emek-yoğun üretimin, emek maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere kayması ve teknolojinin emeğin yerini alması, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde niteliksiz işgücüne olan talebin düşmesine neden olmakta ve bu durum da işsizlikle birlikte yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca çağrı üzerine çalışma ve yarı zamanlı çalışma gibi uygulamaların yaygınlaşması da çalışanların emeklerinin karşılığını tam olarak alamamalarına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin hızlanması sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk üzerinde değil aynı zamanda gelişmiş olarak nitelendirilen kapitalist ülkelerdeki yoksulluk üzerinde de artırıcı bir etki yapmaktadır. 1970 sonrasında sosyal devlet anlayışından uzaklaşıldığı da göz önüne alındığında işsizlik ve yoksulluğun etkilerinin günümüzde çok daha yıpratıcı olduğu söylenebilir (Gürer, 2010:2). Ayrıca, küreselleşmenin sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte gelir dağılımı bozukluğunun da artması işsizlik oranları artmıştır. Özellikle küresel rekabete vurgu yapan hükümetler, işgücü üzerindeki sosyal amaçlı koruma mekanizmalarını kaldırma eğilimindedirler. Bu mekanizmalar işgücünü piyasanın insafı ile baş başa bırakmaktadır (Taner, 2004:31).

Ekonomik küreselleşme sürecinin en temel sonucu, ekonomik eşitsizliktir. Buna göre 1980-1996 yılları arasında sadece 33 ülke toplam ulusal üretimdeki büyümeyi yıllık %3 oranında tutabilmiştir. 80 ülkede büyüme oranları düşmüştür (Tireli, 2009:50). Dolayısıyla, IMF ve Dünya Bankası'nın ülkelere uygulattığı serbest piyasa modeli, bu ülkelerin borç batağından bir türlü çıkamamalarına neden olduğu gibi aynı zamanda da

gelişmelerinin önünde de engel teşkil etmektedir. Bu politikalara hazır olmayan ülkelerin uyum çabaları art arda yaşanan krizlerle mücadele etmeleriyle de sonuçlanmıştır (Gürer, 2010:37).

Türkiye'de neo-liberal yapısal dönüşüm veya uyum sürecinin fiili başlangıcını 24 Ocak 1980 tarihli kararlar ve Haziran ayında IMF ile yapılan üç yıllık stand-by düzenlemesi oluşturmaktadır. Program kısa vadede piyasadaki dengesizliği ortadan kaldırarak enflasyonist baskıyı kırmayı ve ödemeler bilançosundaki dengesizliği gidermeyi, orta ve uzun vadede kamu kesiminin boyutlarını daraltarak ekonomiyi özelleştirmeyi ve dışa açılma stratejisine uygun olarak dış ticarete ve sermaye hareketlerinde serbestliği sağlamayı hedeflemiştir. Mal ve hizmet piyasalarında fiyat serbestisinin KİT ürünlerini de kapsamıyla birlikte sübvansiyonların azaltılacağı ve KİT'lerin konsolide bütçe üzerindeki mali yükünün hafifletilmesine bağlı olarak bütçe/kamu açıklarının küçültüleceği ve böylece enflasyonist baskının kırılacağı öngörülmüştür.

Özelleştirmelerin önü açılmıştır (Sönmez, 2002:25-28). Özelleştirme özel kesimin kamu kesimi aleyhine alan kazanması, kamusal tercihler alanı içine özel tercihlerin nüfuz etmesi anlamını ifade edilebilir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ise, mülkiyeti kamu kesiminde olan üretim araçları ile topluma ticari kurallar içinde mal ve hizmet sunarlar. Piyasa içinde ve ticari kurallarla çalışan bu ünitelerin etkin çalışması ve kar sağlaması genel kuraldır. KİT'ler, devletçilik politikasının etkisi ile cumhuriyetin ilk yıllarında yabancılardan alının bazı işletmeler dolayısıyla, milli sanayi ağı kurmak için, özel kesime yarı mamul mal satmak için ve gelir dağılımını düzenlemek için kurulmuşlardır. KİT özelleştirmeleri, etkin çalışmıyor oldukları gibi bir sebebe bağlanmakla birlikte, uluslararası sermayenin Türkiye'ye ve uluslararası sermayeyle bütünleşmiş iç sermayenin ve çıkar çevrelerinin, çalışan kesime karşı uyguladıkları bir dayatma şeklinde de yorumlanmaktadır (Önder, 2011:37).

Türkiye'de 1980'le başlayan serbestleşme eksenindeki neo-liberal politikalar ve özellikle ödemeler dengesinin sermaye hesabının serbestleştirilmesi ile başlayan süreç, Türkiye ekonomisinin 1994, 2000-2001 ve 2008 yıllarında yaşana krizlerle birlikte ağır bir dış borç yükü ile karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca ekonomik eşitsizlik, işgücü yapısının değişmesi-esnekleşmesi gibi tüm ülkelerde görülen etkiler Türkiye'nin yoksulluğunun da sebebidir (Erdem, 2011:70).

3.1.5. Göç ve Yoksullukla İlgili Sorunlar

Yoksulluğu belirleyen temel unsurlardan birisi de, başta kırdan kente olmak üzere değişik yerleşim yerleri arasındaki göçlerdir. Zira göçlerin ciddi ekonomik sebep ve sonuçları vardır (Şenses, 2001:161). Bu anlamda göçü hem yoksulluğa neden olan bir faktör, hem de yoksulluktan etkilenecek ortaya çıkan bir sosyal hareketlilik olarak tarif etmek mümkündür. Ayrıca daha kapsamlı olarak yoksulluğun, hem göçün nedeni hem de kısıtlayıcısı; göçün hem yoksulluğun nedeni hem de sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Çağlayan, 2008:301).

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. İnsan veya insan grupları hayatta kalmak için, yeni yerler keşfetmek ve yerleşmek için coğrafi, ekonomik, siyasî, dinî gibi birçok nedene bağlı olarak yaşadıkları yeri terk etmiş veyahut terk etmeye zorlanmıştır. Bu göç sebeplerinden ekonomik sebepler, göç edilecek yerlerdeki olanaklar ile kalınan yer arasındaki olanaksızlıklar arasındaki farklardır (Biçim, 2012:14). Özellikle kırsal alanda yaşayanların, yoksullaşma ve yoksunlaşmaları sebebiyle, kenti bir çekim merkezi olarak görmeleri göçe neden olur. Kentteki eğitim, sağlık ve iş imkânlarının yüksek olması gibi çekme faktörlerinin yanı sıra kırdaki, geçim sıkıntısı, topraksızlaşma, eğitim ve sağlık olanaklarındaki yetersizlikler gibi itme faktörlerinin varlığı, göçün nedenlerindedir. Göçün yol açtığı yoksulluk ise, üzerinde en fazla durulan ve çalışılan yoksulluk biçimidir. Kırsal yoksulluktan kaçarak kente gelen göçmenler, çoğu durumda kentte karşılaştıkları daha keskin olan yoksullukla baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Baş etme olanakları bulamayanlar, başka şehir ya da ülkeye göçmek, geri dönmek ya da o şehirde kalarak en yoksul yerlerde yaşamak seçenekleri ile baş başa kalmaktadırlar. Göç sonrasında en fazla yoksulluğa düşme riski olan grup ise, herhangi bir yardım ya da planlama olmaksızın, yerinden edilmiş ya da göçe zorlanmış olanlardır (Çağlayan, 2008:303-304). Zira bu grubun, ülke içi gönüllü göç edenlerin yanında daha fazla sosyal dışlanma durumuna maruz kalması söz konusudur. Kentlerdeki yoksul mahalleler sosyal dışlanmaya maruz kalan en önemli kesim olmakla beraber (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011:31) ülke dışından gelen özellikle de savaş ve sürgün gibi nedenlerle gelenlerin yaşadığı sosyal dışlanma daha ağır boyutlarda olabilmektedir. Bu nedenle göç sosyal dışlanma olgusu ile de sıkı ilişkilidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nden önce Osmanlı devletinde göçler sosyal yapının önemli unsurlarındandı. Sadece Müslüman göçmenlere değil, aynı zamanda Hıristiyan ve Yahudi mültecilere de yer vardı. Balkanlar, Kafkaslar ve Türkistan'dan kaçan Müslümanlar kabul edilmiş ve göçmen olarak yerleşmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü ve etnik yapısı, aynı zamanda Macarlar, Ruslar, Polonyalılar, Yahudiler gibi geniş bir Müslüman olmayan etnik gruba da sığınma hakkı tanınmasına yol açmıştı (Paydak, 2012:55). Türkiye Cumhuriyeti'nin teşekkül devrinde ise özellikle Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi ciddi bir göç dalgasıydı. Tablo 29 Türkiye'nin kuruluşundan itibaren var olan göçlerin boyutu ile ilgili fikir vermektedir.

Tablo 29: Bölgeler Bazında Türkiye'ye Göç Edenlerin Sayısı

	1923-1939	1940-1945	1946-1995
Bulgaristan	198,688	15,744	603,585
Yunan	384,000	-	25,889
Romanya	117,095	4,201	1,624
Yugoslavya	115,210	1,671	188,040
Türkistan	-	-	2,878
Diğer	10,029	-	17,869
Toplam	825,022	21,616	839,525=1,686,163

Kaynak: Paydak, 2012: 56

1923-1939 ile 1946-1995 yılları arası göç miktarları birbirine yakındır. Kuruluş yıllarında yaşanan göç dalgalarıyla aynı seviyelerde olacak kadar göç olması en çok da 1989 yılında Bulgaristan'dan yaşanan göçler nedeniyledir. Türkiye'nin ilk yıllarının yoksulluğu savaş yılları içerisinde olmanın ve nüfus değişimlerinin yol açtığı bir olaydı. Bu yıllara ait verilere ulaşmanın imkânsızlığı nedeniyle göçün etkilerini tahlil etmek mümkün olmamıştır. Türkiye'ye özetle belirtmek gerekirse, 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384 bin kişi, 1923-45 yılları arasında Bulgaristan'dan 800 bin kişi, 1988 Halepçe Katliam'ından sonra Irak'tan 51.542 kişi, 1989'da Bulgaristan'dan 345 bin kişi, 1991'de Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'tan 467.589 kişi, 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20.000 kişi, 1999'da Kosova'dan 17.746 kişi ve 2011-2013 yılları arasında Suriye'den 500.000 kişi göç etmiştir (Es ve Oktay, 2015: 391)

Türkiye'de 1960'larda yaşanan yurtdışına işçi gönderimi/göçü, Türkiye'nin o dönemler traktörleşmenin etkisi ile kırdan çıkıp kente yığılan işgücü fazlası için bir imkândı.

Kırdan, traktör miktarının artması sonucu işsiz kalarak kente göç eden insanlar kentlerde ciddi fazlalık yaratmıştı. O dönemler Türkiye gecekondulaşma olgusuyla da ilk defa tanışmıştı. Yurtiçi işgücü fazlasını azaltıcı bir etken olarak yurtdışına işçi göndermeleri, 1960 yılından başlayarak işçi kabul eden ülkelerin ekonomilerindeki gelişmeye bağlı olarak süregelmişti. Sanayileşmiş ülkelere yabancı işçi göçünün önemli bir nedeni göç olan ülkelerde yaratılan yeni iş imkânlarıyla birlikte söz konusu ülkelerde işgücünün yüksek ücretli ve statülü alanlarda istihdam edilmesiyle boşalan işlere yabancı ülkelere gelen işçilerin alınmakta olmasıdır (Ayvaz, 1990:51).

“Geleneksel olarak göç veren bir ülke olarak bilinen Türkiye 1980'lerden itibaren ise, dışarıdan göç alan ve aynı zamanda kaçak göçmen işçi istihdam edilmeye başlayan bir ülke konumuna gelmiştir” (Akınar, 2009:2). Bu yıllar Türkiye'nin iç göçü de yoğun olarak yaşadığı yıllardır. Türkiye’de iç göçler önemli bir olgudur. İç göçler içerisinde kırsal alandan kente göç, kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda değişmeyi süratlendiren ve sonuçları itibariyle olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olan bir olgudur (Es ve Ateş, 2004:211) Doğu ve Güneydoğu'da 1980 ortalarından başlayan PKK çatışmalarında birçok köy ve mezra boşaltılmıştı. İnsanlar başka yerlere göç etmeye başlamıştı. Bu göçler kendinden önceki kentin çekiciliği ile başlayan göçlerden hem karar verme hızı hem de esas amacın can güvenliği olması nedeniyle farklıydı. Bölge illeri olarak Diyarbakır, Ş. Urfa, Van ve Batman, diğer iller olarak da İstanbul, İzmir, Antakya Mersin'de nüfus hızla arttı. Göçün ani ve plansız olması kent çeperlerinde gecekondulaşmayı getirdi. Ulaşım, altyapı, sağlık, eğitim, işsizlik vb. sorunlarla yaşamaya başladılar. Göç öncesi yaşamlarında tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu insanlar göç sonrası kent yaşamında iş bulma konusunda hayli zorlanmışlardır. Zorunlu göçle birlikte niteliksizleşen bu insan grupları kentte yoksullukla yaşamak zorunda kalınca, enformel ve marjinal işlere yönelmişlerdir (Biçim, 2012:16). Gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden kentlere göç edenlerle kaçak olarak diğer ülkelere gelenlerin de genellikle kendilerine istihdam imkânı buldukları sektör hizmet sektörüdür. İşyerlerinin küçük, örgütlenmenin yetersiz olduğu bu sektör düşük ücretle çalışmanın ötesinde güvencesiz ve sosyal korunmasız işlerin de yaygınlaştığı sektör olarak kayıt dışı (enformel) çalışmanın da yaygınlaştığı bir istihdam alanı haline gelmiştir (Işığışık, 2013:50).

Enformelleşmenin yaygınlaşması niteliksiz ya da düşük nitelikli işgücüne ihtiyacı artırdığından dolayı göçmen işçilerin enformel sektördeki talebi artmaktadır. Ayrıca kaçak konumdaki göçmen işçilerde işverenle pazarlık söz konusu olmamaktadır. Zaten enformelleşmenin kapitalist istihdamda yer bulamayanların başvurduğu bir yol olmaktan çıkması ve kapitalist sistemin maliyet düşürme aracı haline gelmesi kaçak göçmen çalıştırma miktarını daha da artırmaktadır. Kaçak göçmen işçilere olan talebin arkasında yatan en önemli neden, bu işçilerin ucuz yedek işgücü kaynağı arayışlarına son derece ideal bir çözüm olarak görülmesidir. Kayıtdışılaşma ve artan işsizlik nedeniyle yerli işçiler de çok ucuza çalışmak zorunda kalmaktadırlar. İnşaat sektörü tarım sektöründen sonra kayıt dışı çalışma oranının en yüksek olduğu sektördür. 2006 yılına ait verilere göre inşaat sektöründeki toplam 1 milyon 267 bin kişi olan istihdamın 788 bini kayıt dışı olarak çalışmaktadır (Akpınar, 2009:22-109).

Türkiye Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 BM Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu sözleşmenin şartlarına uygun olarak, Türkiye iltica prosedürleri, sığınmacıların tanınması ve korunmasıyla ilgili çeşitli yükümlülükler kabul etmiştir (Ayvaz, 1990:55). 1951 tarihli mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesini 29 Ağustos 1961 tarihinde kabul etmiştir. Türkiye söz konusu sözleşmenin 42. maddesinde yer alan *“Her devlet, imza, tasdik veya katılım esasında sözleşmenin 1,2,4,16,33 ve 36-46 maddeleri haricindeki maddeler hakkında kısıtlayıcı kayıtlar beyan edebilir”* hükmü çerçevesinde, içerisinde bulunduğu bölgeyi göz önünde bulundurarak, mülteciliğin belirlenmesi yönünden öngörülen seçme hakkını kullanarak (coğrafi kısıtlama ile) yalnızca Avrupa'dan Türkiye'ye gelerek iltica etmek isteyen yabancıları sözleşme kapsamında mülteci olarak kabul edeceğini 359 sayılı kanunla yayınladığı deklarasyonda belirtmiştir. Pratikte bu durum sadece Doğu Avrupa ve Sovyetler birliğinden gelen iltica başvurularını kabul edeceği ve sadece bu bölgelerdeki zulümden kaçan kişilere sığınmak hakkı ve bu sığınmacılara mülteci statüsü vereceği anlamına gelmektedir (Paydak, 2012:59). Ama Türkiye son yıllarda Suriye'den çok ciddi oranda göç aldı hem de transit ülke olmuştur.

Tablo 30: Türkiye Göç Durumu

Gösterge	1990	1995	2000	2005	2010
Yıl ortası itibariyle hesaplanan uluslararası göçmen sayısı	1 150 463	1 211 865	1 263 140	1 333 883	1 410 947
Yıl ortası itibariyle hesaplanan mülteci sayısı	30 534	18 884	2 959	2 716	4 795
Yıl ortası itibariyle nüfus (bin)	56 086	61 206	66 460	71 169	75 705
Yıl ortası itibariyle hesaplanan kadın göçmen sayısı	581 040	620 637	655 899	693 326	734 116
Yıl ortası itibariyle hesaplanan erkek göçmen sayısı	569 423	591 228	607 241	640 557	676 831
Uluslararası göçmenlerin nüfusa oranı	2.1	2.0	1.9	1.9	1.9
Kadın göçmelerin tüm uluslararası göçmenler içinde yüzdesi	50.5	51.2	51.9	52.0	52.0
Mültecilerin uluslararası göçmenler içinde yüzdesi	2.7	1.6	0.2	0.2	0.3

Kaynak: Paydak, 2012: 74

Tablo 30'daki rakamlardan görüldüğü üzere Türkiye'de 1990'dan itibaren mülteci sayısında azalma meydana gelmiştir. Bu rakamların muhatabı olan insanların yaşadığı yoksulluğun verilerine ulaşmak mümkün olmadığı için ancak göçün yoksullaştırıcı sebepleri üzerinden onların da yoksulluk içinde olduğu öngörülebilmektedir. Geldikleri ülkede çalışmadıkları işleri yapmak, enformel sektöre mecbur kalmak, uyum problemleri ve sosyal dışlanma onların yoksulluğunun esas sebeplerindedir.

3.1.6. Kırsal Yaşam ve Yoksullukla İlgili Sorunlar

Tarım sektörü gerek gıda maddelerinin üretimi gerekse endüstriye hammadde üreten yönleri ile hem kendi bünyesinde hem de diğer sektörlerde istihdam yaratmaktadır. Sanayiye hammadde olarak katkısı, ihracattaki payı, millî gelire katkısı ve tabii ki beslenme dolayısıyla vazgeçilmezdir (Öztürk, 2014:27). “Tarım sektörü gelişmekte olan 40 kadar ülkenin ihracat gelirlerinin % 50'sinden fazlasını ve yaklaşık 50 kadar ülkenin de ihracat gelirlerinin % 35'ini sağlamaktadır. Aynı zamanda dünya genelinde yoksulların büyük bölümü de kırsal alanda yaşamaktadır” (Oğuz ve diğerleri, 2014:37). Tüm dünyada vazgeçilmez önemde olan tarımın Türkiye'deki seyri, yoksullukla ilgili boyutu nedeniyle ayrıca önemlidir. 1950'lerde nüfusun sadece %25'i kentlerde iken bu oranın son yıllarda yüzde 75'leri geçmiş olması Türkiye'de tarımın, kır ve kentin dönüşümünde ne denli önemli olduğunu gösteren bir delil olarak kabul edilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nden önce Osmanlı Devleti tarım ağırlıklı bir iktisadî hayat sürüyordu. Tahrir defteri kayıtları tarımdan geçinen nüfusun %90'ları bulunduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin her alanda yaşadığı gerileme dönemi toprak düzenini de bozmuştu. Ayrıca modern sanayi ile tanışmayan ve 1938 Ticaret anlaşmaları ile de iç pazarını yabancı mallara karşı savunmasız bırakan devlet, tarımla beraber her alanda da gerilemeye başlamıştı. Hem tarım hem de sanayileşme adına cumhuriyetin ilk adımı 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi olmuştu. Bu dönemler sanayileşmeye daha fazla önem verilen dönem olsa da, A'şar'ın kaldırılması ve topraklandırma girişimleri gibi köylü için rahatlatıcı atılımlar da yapılacaktı (Özdemir, 2010:40-41).

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan uluslararası işbölümünde, kalkınmakta olan ülkeler hammadde ve tarım üretimi yapma işlevi ile karşı karşıya kaldılar. Bunun o ülkeler için en önemli kalkınma aracı olacağı düşüncesi hâkimdi. Türkiye'nin de bu alanlarda üretim yapması istendi. Türkiye'nin tarım alanındaki ilk değişiklikleri, böylece, 1950'lerde başlamış oldu. Bu dönemde, tarımda makineleşme ile kırdan kente göç hızlandı, çünkü kırsaldaki makineleşmeden kaynaklı işsizlik ortaya çıktı. Bu durum kırdan meydana getirdiği dönüşümün yanında kentlerde de yoksulluğu artıran bir sebep oldu. 1970'lerin sonlarında ise Türkiye montaj sanayisinde gelişmeye çalıştı. 1980'ler ve sonrasında kalkınmakta olan ülkelere bırakılan tarım, merkez ülkeler tarafından da yapılmaya başlandı ve bu rekabeti arttırdı. Özetle, tarım ürünleri ticareti sömürgeciliğin yaygınlaştığı 19. yüzyıl ve sonrasında artış eğiliminde iken 1940'lardan 1980'lere kadar düşüş eğiliminde olmuştu. 1980'lerden sonra ise ticaretin liberalleşmesi ve küreselleşme etkisi ile bu alandaki ticarete tekrar artış başladı (Öztürk, 2014:33-36).

1980'lerde dünyanın küreselleşmenin hız kazandığı bir döneme girmesi ve gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri kalkındırma adına verdikleri krediler ve uyum programları ülke ekonomilerinde her alanda değişikliği gerektirdi. Yapısal uyum programları; ticaret ve yatırıma yönelik düzenlemelerle yabancı yatırım için uygun bir ortamın yaratılmasını hedeflenmekte ve yaygın amaç olarak da yurtiçi piyasalar üzerine odaklanan ulusal kalkınma modellerinin yerine dışa dönük kalkınma modelleri gündeme getirilmektedir. Her alanda serbestleşme içeren bu yeni dönem olumlu ve olumsuz birçok olgu ile tanışılmasına sebep oldu (Taner, 2004:74). KİT özelleştirmeleri bu dönemde gündeme

gelmiş ve pek çok alanda yapılan özelleştirmeler ile o alanlarda hem üstünlük kaybı yaşanmış hem de işsizlik artmıştır. Ayrıca bu dönem için artış gösteren bir diğer durum da çok uluslu şirketlerin (ÇUS) faaliyetleridir. ÇUS'ların tarım alanında etkileri diğer alanlardan daha yoğun ve daha belirgindir. Özellikle "agri-bussines" olarak adlandırılan büyük firmalar tarımsal üretimin tarladan pazara kadar tüm aşamalarına hâkimdirler ve bu alanlarda tekelleşmeye gitmişlerdir. Devletlerin bu süreçte hâkim olana neo-liberalizm anlayışı çerçevesinde tarıma yönelik desteklerini çekmeleri de söz konusu olmuştur (Öztürk, 2014:38). 1980'lere kadar gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri üretmesi, az gelişmiş ülkelerin ise besinler ve sanayi hammaddesi üretmesi yeterli görünmekteydi. Ama bu yıllarda bu durum değişti ve ÇUS'lar aracılığı ile gelişmiş ülkeler tarımda hâkim olmaya başladılar. 1980'li yıllar her alandakine benzer şekilde kırsal alanı da dönüştürdü ve 1950-60'lardakine benzer şekilde köyden kentlere göç hızlanmıştır. 1980'de kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payı %56 iken bu oran on yıl içinde 1990'da %41'e gerilemiştir. Bu dönem, tarım için, teknoloji gelişim, artan girdi kullanımı, sulama vb. gelişimlere rağmen maliyet fazlalığı gibi sebeplerle gerilediği dönem olarak kabul edilebilir (Özdemir, 2010:47-52-59).

Dünyanın kendine yeten sayılı tarım üreticisi iken, dünyadan tarım ürünleri ithal eden ülke durumuna gelen Türkiye, yanlış tarım politikaları uygulamalarının kurbanı olmuştur. Dünyada hızla artan tarımsal teknoloji bugün dünya tarımını verimlilik açısından ilerletmiştir. Verimlilik artmış olsa dahi tarımla ilgili sorunlar bitmemiştir (Öztürk, 2014:39). Türkiye'de ise neo-liberal politikaların en hissedilir biçimde uygulanmaya başladığı bu dönemde tarımsal girdilerden sağlanan sübvansiyonlar kademeli olarak azaltılmış, ihracatın artırılması hedeflemesi nedeni ile iç tüketime sınırlamalar getirilmiş ve ürün fiyatları düşük tutulmuştur. 24 Ocak kararları ile fiyat destekleme politikasının, girdi desteklerinin, düşük faizli kredi temini gibi müdahale araçlarının kapsamının daraltılması ve tarımsal amaçlı KİT'lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür. Tarım Bakanlığı, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Bankası işbirliği ile tarım borsalarının düzenlenmesi ve ürün ihtisas borsalarının kurulması öngörülmüştür (Özdemir, 2010:65-66).

2000'li yıllarda sanayi ve hizmet bölgeleri kırsal alanlara doğru genişledikçe kırsal alanda tarım dışında bir çalışma alanı oluşmaya başlamıştır. Özellikle Güney Ege ve

Trakya'da bu durum görülmektedir. Ayrıca son yıllarda tarım alanlarını fabrikalara ya da turizm işletmelerine bırakan bir kar güdüsü vardır. Bunlar ekilen verimli alanlara zarar vermekle ve azaltmakla kırsal yoksulluğu da artırmaktadır (Yılmaz, 2015:3). Tarımın ve diğer sektörlerin değişimini Tablo 31'den izlemek mümkündür. Tablo 25'den görüleceği üzere tarımın GSMH içindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. Sanayi'de son yıllarda büyük değişimler olmasa da hizmetler sektörü payı artmıştır.

Tablo 31: Sektörlerin GSMH içerisindeki payları (%)

	1980	1990	2000	2004	2005	2010	2015
Tarım	26.1	17.5	14.1	11.2	10.8	9.4	9.0
Sanayi	19.3	25.5	23.3	24.9	28.0	32.5	32.7
Hizmetler	54.6	57.0	62.6	63.9	61.3	57.5	59.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Yılmaz, 2015:142 ve
http://home.anadolu.edu.tr/~otonus/turkekon/turkekon_7.pdf

Türkiye'de tarım işletmelerinin sahip oldukları arazinin çok parçalı olması, düzensiz ve dağınık parsellerden oluşması (miras yolu ile parçalanma) verimi düşürdüğü için önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ama tarımdaki küçülmenin ve yoksullaşmanın temel nedenlerden birincisi, son yıllarda uygulanan politikalarla tarımda yaşanan çözümlenme sonucu, özellikle küçük üreticilerin rekabet edemedikleri için üretimden çekilmeleri ve küçük üreticinin giderek yoksullaşması olarak ele alınabilir (Öztürk, 2014:67).

2000 yılından itibaren siyasal iktidar farkı olmaksızın DB ve IMF ortak tarım programları çerçevesinde (Yılmaz, 2015:47):

- Tarımsal desteklerin köklü bir biçimde azaltılması,
- Doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamasına geçilerek desteklemenin niteliğinin değiştirilmesi,
- DGD kapsamında çiftçi kayıt sisteminin tamamlanması,
- Destekleme kurumlarının, tarıma girdi sağlayan KİT'lerin ve teknolojik destek birimlerinin özelleştirilmesi/tasfiyesi,
- Tarım satış kooperatif ve birliklerinin yeniden yapılandırılması

- Alternatif ürün geliştirme projesi kapsamında arz fazlası olan ürünlerin ekim ve üretiminin azaltılması,
- Tarımın dışı karşı korunma oranlarının düşürülmesi
- Liberal yasama süreçleriyle, piyasa egemenliğinin büyütülmesi amaçlanmıştır

Görüldüğü üzere Türkiye küreselleşme ve bunun gereği olarak dayatılan liberalleşme politikaları sonucunda tarım sektörünü de ciddi şekilde dönüşüme uğratmıştır. Tarım alanında yapılan özelleştirmeleri tarım desteklerinin kapsamının daraltılması, "yeniden organize" edilen tarımsal kamu yönetiminin etkinlik kaybı, Türkiye kırsalındaki yoksulluğu derinleştirmiştir. Bu süreç kırım çözülmesinin hızlanmasına yol açmıştır. Ucuz ve sürekli işgücü kaynağı olan eski köylü, sanayi yapısı göreceli olarak gelişmiş kentlerin varoşlarına yığılmıştır (Öztürk, 2014:64).

Tablo 32: 2000-2012 Yılları Arasında İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım Kişi	Tarım (%)	Sanayi	Hizmetler
2000	21.581	7.769	36	3.810	10.001
2001	21.524	8.089	37.6	3.774	9.661
2002	21.354	7.458	34.9	3.954	9.942
2003	21.147	7.165	33.9	3.846	10.135
2004	19.632	5.713	29.1	3.919	9.999
2005	20.067	5.154	25.7	4.178	10.735
2006	20.423	4.907	24.	4.269	11.247
2007	20.738	4.867	23.5	4.314	11.557
2008	21.194	5.016	23.7	4.441	11.737
2009	21.277	5.240	24.6	4.079	11.958
2010	22.594	5.683	25.2	4.496	12.415
2011	24.110	6.143	25.5	4.704	13.263
2012	24.821	6.097	24.6	4.751	13.973
2013	25.106	5.210	-	5.113	12.542
2014	25.932	5.470	-	5.755	14.389
2015	27.120	5.483	-	5.782	15.120
2016	27.206	5.305	-	5.736	15.586

Kaynak: Yılmaz: 2015: 46

Tablo 32'de görüldüğü üzere 2000 yılında tarımda istihdam oranı %36 iken bu oran %24,6'a gerilemiştir. 2000 yılında tarımda 7.769 kişi istihdam edilirken, 2010'da 6.097 kişi, 2016'da 5.305 kişi istihdam edilmiştir. Tüm bunlar tarımın Türkiye'de geçirdiği dönüşüme işaret etmektedir. Tarımda istihdam oranları her geçen yıl azalarak devam

etmektedir. Türkiye’de 1980’de desteklenen tarımsal ürün sayısı 24 iken bu sayı 1985’te 18, 1990’da 10’a düşürülmüştür (buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şeker pancarı, haşhaş ve nohut). Daha sonraki uygulamalar nedeniyle bu sayı 1991 yılında 24’e 1992’de 6’a yükseltilmiştir. 5 Nisan kararları ile birlikte bu sayı 3’e düşürülmüştür ve 2000’li yıllara kadar da desteklenen ürün sayısında önemli bir değişiklik olmamıştır. 5 Nisan Kararlarından sonra desteklenen ürün sayısı 3 ile sınırlandırılmıştır. Bunlar, hububat, şeker pancarı ve tütündür. Bununla birlikte 1994’ten sonra birlikler tarafından destekleme alımları kaldırılmış, sadece KİT’ler (TMO, TEKEL, TŞFAŞ) destekleme alımları yapmıştır. 2000 yılında ise doğrudan desteklenen ürün sayısı buğday ve şeker olarak ikiye indirilmiştir ve 2002 yılında ise destekleme tümüyle kaldırılmıştır. Tarım alanında uygulana IMF patentli uyum programları sonucunda tohumluk, kimyasal gübre ve damızlık hayvan ithalatının serbest bırakılması Türk tarımının gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında sıralanabilir. Tarımsal girdilerin temininde yaşanan hızlı serbestleşme bu alanda etkinlik gösteren kamu kuruluşlarının varlık nedenini ortadan kaldırmış ve işlevlerinin aşınmasına yol açmıştır. Yapılan özelleştirmelerden en fazla etkilenen yine tarım sektörü olmuştur. Çünkü Dünya Bankasından kredi almanın koşulları arasında devletin ekonomiden ve özellikle tarımsal üretim ile tarımsal sanayi alanından her türlü desteğini çekmesi yer almaktadır. Bu amaçla Türkiye Zirai Donanım Kurumu, Çay-Kur, Tekel ve Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ya da tasfiyesi tümüyle gerçekleştirilerek, Tarım Satış Kooperatifleri Yasasının Dünya Bankası’nın uygun bulacağı bir biçimde yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir ve ilerleyen yıllarda bu hedefler büyük ölçekte gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak tarımsal üretime destek verilmemesi, tohumda dış alımın serbest bırakılması ve gübre fiyatlarının Türk Lirası karşısında değer kazana ABD Dolarına göre belirlenmesi veya ödemelerin zamanında yapılamaması, üretici konumundaki çiftçilerin gelirlerinin sürekli olarak azalmasına yol açmıştır (Öztürk, 2014:89).

Özdemir (2010) Muğla-Günlüce köyünde yaşayanların durumundan bahsederken tarımda yeterli gelir elde edemeyenlerin ücretli işlerde de çalıştıklarını, turizm sektörü bitince köye dönecek gibi köyle bağlı kaldıklarını, bazılarının da mevsimlik işçi olarak çalıştıklarını yani tek bir gelir ile köylülerin geçinme imkânı olmadığını aktarmaktadır. Yılmaz (2015) Gökçe ve Bakırça Köyleri için halkın durumundan bahsederken maliyetlerin yüksek olduğunu, meta üretimi yapıldığını, 1980 sonrasında tarımsal

desteklerin azaltılmasının üretimi de verimliliği de sıkıntıya sokmuş olduğunu, bu bölgedeki şeker pancarı üretiminin kota konması nedeni ile azalmış olmasını ve bunun da kırsal yoksulluğun artmasına sebep olduğunu söylemektedir. İki köyün de Marmaris'e yakın olduğu için tarım alanlarında azalma yaşadığı ve turizm nedeniyle köylülerin o sektörde de çalıştıklarını aktarıyor. Tüm bu analizler kırsal yoksulluğun Türkiye'de de benzer bir tablo çizdiğine işaret etmektedir. Hem yıllar içerisinde Tablo 23'te de izlendiği üzere tarımda çalışan nüfus oranı azalmaktadır. Hem de tarımsal geliri ile geçinemeyen insanlar kışın hizmet sektöründe çalışmaya devam etmektedir.

3.1.7. Taşeronlaşma ve Yoksulluk

Neo-liberal dönem ile yaygınlaşan taşeronlaşma bir işletmenin yapması gereken faaliyetlerin tamamını kendi bünyesinde yapmayıp, asıl faaliyet alanı dışında kalan işleri, bu konuda uzmanlaşmış olan işletmelere bırakmasıdır. Rekabet gücünü ve esnekliği artırmaya yönelik bir strateji olarak sağladığı maliyet avantajları ile taşeron kullanımını verimliliği artırmanın en önemli araçlarından birisi haline almıştır. Rekabete en çok ihtiyaç duyulan 1980 sonrası neo-liberal dönem de taşeronlaşmanın yaygınlaşması için en uygun zemin ve zamanı meydana getirmiştir (Güler, 2015:1). Taşeronlaştırma bir iş yerinde üretilen mal ve hizmetlerin belli bir iş sözleşmesi karşılığında alt işveren(ler)e verilmesidir. Taşeron çalışma, üretim sürecinin parçalanmasının bir ürünüdür ve bu parçalanma sonucunda oluşan bağımlılık ilişkisinde ana firma çok güçlüdür. Taşeron firma, ana firmadan işi alabilmek ve devam ettirmek için çalışma koşulları ve saatleri ile beraber ücretler konusunda da sert bir baskı uygulayabilmektedir (Kayalı, 2015: 258-259). “Taşeron işçiliğinin son yıllarda yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri, hükümetlerin ve sermayedar sınıfın, işgücü maliyetlerini düşürme çabasıdır” (Koç, 2013: 26). Zira rekabet için iki şey önemli nokta söz konusudur: İşçi çıkarma veya bazı iş bölümlerini taşeronlara devretme (Çimse-İş,1996:1). “Dışa açılma ve serbest ticaret koşullarında iş yapabilmelerinin tek yolu vardı: İşgücü maliyetlerini düşürmek ve böylece ihracat fiyatlarını diğer ülkelerin satış fiyatlarının altında tutmak. Bu ise, işçilerin reel ücretlerini düşürerek, yani emek sömürsünü artırarak yapılabilecek olan bir şeydi” (Genel-İş,1995:8).

1970'lerde ortaya çıkan teknolojik, kültürel ve politik değişimler ulusların ekonomik yapılarında, çalışma hayatlarında değişikliklere neden olmuştur. Esnek üretim olarak nitelenen yeni üretim şekli istihdamda azalmalara, taşeronlaşmaya, yarı zamanlı ve düzensiz işlerin önem kazanmasına sebebiyet vermiştir. Üretim süreçlerinde görülen değişim ile alt işverenlik yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İşletmeler sendikasıız ve ucuz işgücü istihdam ederek maliyetlerini azaltma yoluna gitmişlerdir. Öte yandan kamuda da taşeron kullanımı önemli miktarda artış göstermiştir. 1970'li yıllardan itibaren devamlılık arz eden ekonomik kriz, değişmekte olan insan kaynakları yönetimi ile sürekli gelişen teknoloji, yeni yeni uzmanlık sahaları oluşturmak ve uzmanlaşmaya yönelmenin yanı sıra çalışanlarda esneklik ihtiyacının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ekonomik sebepler ve işverenlerin özel uzmanlık isteyen sahalarda kendisinin çalışan istihdamı yerine, yürütülmesi gereken işleri, konusunda uzman bir kuruluş aracılığıyla yerine getirme istekleri gibi işgücü maliyetlerini azaltma ya da sorunsuz ve genellikle ucuz, devamlı istihdam düşüncesi işverenleri taşeron işçi kullanma yoluna yönlendirmiştir (Güler, 2015:65-72).

1980'lerde Türkiye'sini etkisi altına alan neo-liberal politikalarla; devletin küçültülmesi, sosyal refah devleti politikalarından vazgeçilmesi ve özelleştirmeler gündeme gelmiştir. Nitekim Türkiye'de 1980'lerden itibaren kamu sektöründeki taşeron uygulaması öncelikle belediyelerde temizlik işlerinde başlamıştır. Taşeron uygulaması önce KİT'lerde hizmet alımı adı altında uygulanmaya başlanmış, KİT'lere eleman alamama sıkıntısını aşmak, maliyetleri azaltabilmek için alt işveren uygulamasına geçilmiştir (Kayalı, 2015:259-260). 1980'li yıllardan itibaren liberal politikaların etkisiyle kamu ile beraber özel sektörde de, işverenler sendikasıızlaştırma çalışmalarına başlamışlardır. Sözleşmeli personel, taşeron işçi, mevsimlik işçi, part-time işçi çalıştırma da artış yaşanmıştır. Üretimin işyeri dışında yaptırılması ve insan kaynakları alanında çeşitli uygulamalar yayılma göstermiştir (Güler, 2015:72).

Taşeron işçiliğin yaygınlaşması elbette sebepsiz değildir. Taşeronluk, işletme sahibine büyük bir esneklik kazandırmaktadır. Ücrette, çalışma saatlerinin arttırılabilmesinde, fazla mesai ödemelerinde, sosyal yardımlarda, izne çıkarmada, işler daraldığında işçi sayısını azaltmada ya da bir süre için işleri tatil etmede taşeronluk, işletme sahiplerine büyük imkânlar sağlamaktadır (Kayalı, 2015:259). Taşeron uygulamalarının ana

sebepleri, ekonomik konjonktüre, teknolojik ilerlemelere bağlı sebepler, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının sebep olduğu gelişmeler biçiminde ifade edilebilir. Günümüz şartlarında artan rekabet, işyerlerini en verimli üretim biçimlerine sevk etmektedir. Dış kaynak kullanımıyla işletmeler kendileri yerine getirdikleri bir takım işleri alanlarında uzman kuruluşlara devretmektedirler. Bu sayede maliyet ve zaman tasarrufu sağlamamakta, üretimde etkinlik, kalite de artış elde etmektedirler. İşletme bu şekilde, tüm eforunu kendi uzmanlık alanlarına aktararak etkinliğini artırmakta ve rekabet gücü kazanmaktadır (Güler, 2015:76). Taşeronlaşmanın hem kamu sektöründe hem de özel sektörde yaygınlaşması, 1989 bahar eylemlerinin ardından, özellikle 1991 yılında kamu kesiminde bağtlanan toplu iş sözleşmeleriyle kamu işçilerinin gerçek ücretlerinin ciddi biçimde artması sonucunda gündeme geldi (Koç, 2013:31).

“Özelleştirme, yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının satılması değildir. Devlet (bakanlıklar, il özel idareleri, belediyeler, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları) tarafından yapılan işlerin özel sektöre çeşitli biçimlerde yaptırılması da özelleştirme değildir” (Koç, 2013:31). Taşeronlaşmanın ve fason üretimin yol açtığı sendikasızsızlaştırma ise, daha yoğun sömürü, daha yaygın kaçak işçilik, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin iyice ihmal edilmesi, esneklik, işçiyi koruyucu mevzuatın uygulanmaması, grev kırıncılığı gibi sorunlar, yalnızca bu uygulamaya taraf olan işçileri değil, tüm çalışanları ilgilendirmektedir. Taşeron işçilerinin ücretlerinin az, çalışma ve yaşama koşullarının kötü olduğu bir durumda, sendikalı işçilerin ücretleri de düşürülecek, çalışma ve yaşama koşulları kötüleştirilecek demektir. (Kayalı, 2015:261).

Taşeron işçilerinin çok büyük çoğunluğu düşük ücret karşılığında çalışmaktadır. Bu durum da işçilerin motivasyonlarını, dolayısıyla da işteki performans ve verimliliklerini düşürmektedir. Çünkü ücret çalışanlar üzerinde güdüleyici bir etkiye sahiptir. Taşeron işçilerinin çoğunluğu maaşlarını sözleşmede belirtilen tarihlerde alamamaktadır. Ayrıca taşeron işçileri yıllık izinlerini tam olarak kullanma konusunda da sıkıntı yaşamaktadır. Taşeron işçilerinin çoğunluğu istediği ve ihtiyacı olduğu zaman sağlık hizmetlerine ulaşabilmekte ve bu hizmetlerden yararlanabilmektedir (Güler, 2015:174-175).

3.2. Türkiye’de 1980 Sonrasındaki Yoksulluğun Nedenlerine ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Yoksulluğun çözümü için devletlere önemli görevler düşse de, artık direkt parasal yardımı öngören sosyal yardım devleti anlayışı önemini kaybetmiştir. Yoksulluk bu tip anlık ve kısa vadeli çözümlerdense uzun vadeli politikalarla çözülecek önemde bir konudur. Sadece gelir dağılımı adaletsizliğinden kaynaklanan yoksullukta bile devletin birincil gelir dağılımında etkili olacak aktif politikalar mı yoksa ikincil gelir dağılımı oluşturacak pasif politikalar mı uygulaması gerektiği tartışılabilir (Es, 2007:31) Bu nedenle devletin yoksulluk, yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla ilgili sorunlar için neler yapacağı üzerine çalışılması gereken bir konudur.

3.2.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Çözüm Önerileri

Gelir dağılımının adaletli olması ekonomik refahın en önemli göstergelerinden olduğu için, gelir dağılımı yapısı yoksulluk düzeyini doğrudan belirlemektedir. Yoksulluğun en önemli belirleyenlerinden olan gelir dağılımının olumsuz etkilerini bertaraf etmek için yapılan/yapılması gereken düzenlemeler ikincil gelir dağılımı yaratırlar. Bu düzenlemeler kapsamında yapılacak olan kamu harcamaları, vergi düzenlemeleri, fiyat politikaları, işgücü piyasası ve ücret politikaları ve sosyal yardım ve hizmetler alt gelir gruplarının yaşamlarına yaptıkları olumlu katkılarla gelir dağılımı adaletsizliğinin etkilerini hafifletirler. Bu düzenlemeler gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılmasında, işsizliğin önlenmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması ve ücret politikalarında iyileştirmelerden sonra yapılması gereken düzenlemelerdir denilebilir.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun kalıcı bir şekilde azaltılmasında istihdam politikaları önemli bir yere sahiptir. Ancak, ülkemizde işgücü piyasasında önemli sorunlar bulunmaktadır (Ayyıldız, 2010:154). İstihdam sorunları ve yoksulluk gelir dağılımı ile de bağlantılı olsa da ayrı bir başlık altında incelemek gerekmektedir. Bu nedenle burada, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalmasında istihdamın önemi vurgulanmakla yetinilecektir. Gelir dağılımında adaletsizliğin bir nedeni olan kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam ancak geçimlik bir gelir elde edilmesini sağlar ve istihdam olanakları kapansa geçimlik gelir dahi elde edemeyecek vasıfsız işçilerin yoksulluğunu kayıt dışı çalışma azaltmaktadır. Buna rağmen kayıt dışı istihdama dâhil olanlar ilk %20’lik grupta yer almaktadırlar. Bu nedenle gelir dağılımında adaletsizliğin

uzun dönemde azaltılabilmesi için kayıt dışı istihdamın kontrol altına alınması gerekmektedir. Ayrıca aynı şartlarda sosyal güvencesi ve daha yüksek ücret ile çalışanlarla arasında da bir yoksulluk farkı oluşmaktadır. Kayıt dışı istihdam ve işsizlikle ilgili sorunlar ve çözüm öneri ve politikaları, emek piyasası ile ilgili aksaklıkların da düzenlenmesini, ücretlerin iyileştirilmesini ve işsizlik sigortası gibi düzenlemeleri de beraberinde getirmelidir (Aras, 2012:73-74). İşsizlik sigortası işsiz kalan kesimin yoksullaşmasını ya da yoksulsa daha fazla yoksullaşmasını biraz olsun önlemeye yarar bir araç olduğundan dolayı işsizlik sigortası da hakkaniyetli şekilde sistem içerisine oturtulmalıdır.

Gelir dağılımında adaleti sağlamak için dolaysız vergiler aracılığı ile piyasaya müdahale edilebilir. Zira Türkiye’de dolaysız vergilerin 2010 yılı itibari ile toplam içindeki oranı %33’tür ve bu durum dolaylı vergilerin vergiler içerisindeki ağırlığı nedeniyle gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltici bir etki yapamamaktadır. Dolaylı vergiler zengin-fakir ayırımı yapmayan vergiler olarak gelir dağılımını olumsuz etkileme potansiyeli olan vergilerdir. Aslında gelir dağılımında eşitsizlik bakımından dolaylı vergilerin payından daha önemli bir sorun dolaysız vergilerin kendi içindeki dağılımında ortaya çıkmaktadır. Zira beyana dayanan gelir vergisinin yüzde 1’ler civarında olması dolaysız vergilerin toplanmasında yaşanan bu sıkıntı vergilerin gelir dağılımında adaletsizliğe olumsuz etkisi olarak okunabilir. Bu nedenle Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltabilmek için dolaysız vergileri vergiler içerisindeki payının artırılması ve beyana dayalı vergiler için de düzenleme yapılması gerekmektedir. Ayrıca vergilerden elde edilen gelirlerin aynı ve nakdi yardımlarda kullanılması gelir dağılımındaki adaletsizliğin etkisini azaltmak için yapılan ve yapılmaya devam etmesi gereken uygulamalardandır (Aras, 2012:78).

Türkiye’de gelir dağılımı türleri arasında ilişki çok güçlüdür. Fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine bozulduğunda, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri aleyhine, kişisel gelir dağılımı da alt gelir grupları aleyhine bozulmaktadır. Bu nedenle kişisel gelir dağılımında adaletsizliği azaltmak için diğer gelir dağılımı türlerinde de adaleti ve dengeyi gözetmeye çalışmak gerekmektedir. Örneğin, Türkiye’de bazı bölgelerin diğer bölgelere göre geri kalmışlığı bu bölgeler arasında kişisel gelir dağılımında da bozulmayı getirir. Aynı şekilde sektörler arası ya

da fonksiyonel gelir dağılımı adaletsizliği de kişisel gelir dağılımını olumsuz etkiler. Bu nedenle bu gelir dağılımı türlerinde de adaletsizlikleri kontrol altına almaya gayret etmelidir. Bunların yanında eğitim gelir dağılımı bozuk olan toplumlarda önem verilmesi gereken alanlardan birisidir. Toplumda eğitim düzeyinin yükselmesi üretimde etkinliği sağlayabilecek, dolayısıyla uzun dönemde milli gelir artışını sağlayarak, özellikle gelir dağılımı bakımından toplumun daha alt seviyelerinde yaşayan bireyler için yoksulluktan kurtulmalarını sağlayıcılığı vardır. Araştırmalar düşük eğitim düzeyindeki bireylerin, nüfusun en düşük gelirli ilk %20'si içerisinde yer aldığını göstermektedir. Bu nedenle uzun dönem hedefler içerisinde eğitim de gelir dağılımını azaltmak için önem verilmesi gereken alanlardan birisidir (Özdal, 2009:70-74).

3.2.2. İşsizlikten Kaynaklanan Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri

Türkiye'de emek piyasası, çok parçalı bir yapıya sahip olmasının yanı sıra genç ve dinamik bir nüfus yapısı ile büyük bir emek arzı fazlalığına da sahip bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'de işsizliğin sebeplerinden birisidir (Tokol ve Alper, 2013:137). Ayrıca bu genç nüfusun istihdam edilecek alanlardan yoksunluğu bir de eğitimi olmaları dolayısıyla çıkmaza girebilmektedir. Bu nedenle işsizlikle mücadele için eğitim faktörünün önemi vurgulanırken verilen eğitimlerle iş alanlarının uyum içerisinde olmasının gerekliliği de vurgulanmalıdır.

İşsizlikle başa çıkmak için elbette eğitim politikası, nüfus politikası gibi politikalar önemlidir. Ancak işsizliğin önlenmesi esasında ciddi bir ekonomik kalkınma politikası ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla işsizlikle ilgili değerlendirmelerin odak noktası ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme olmalıdır (Ayyıldız, 2010:10). Ekonomik büyüme, belirli dönemdeki (genelde bir yıl) reel ulusal gelirin artışına bağlı değişimdir. Teknoloji seviyesi, kapasite kullanımı, verimlilik, reel çıktı miktarı, istihdam ve katma değer artışları da büyüme ve refahın temel dinamikleri arasında yer almaktadır. İşgücü piyasasının yapılanmasından kaynaklanan birçok nedenle ekonomik büyüme istihdamı yeterince artıramamaktadır. Tarımsal çözülme sonucu gizli işsizlerin açık işsiz olarak işgücü piyasasına çıkması, büyümenin ileri teknoloji ile sermaye yoğun bir üretim biçimine dayandığı ülkelerde, teknolojik yeniliklerin eğitim düzeyi düşük işgücünü olumsuz etkilemesi gibi durumlar bunun nedenleri arasında sayılabilir. Bu nedenle

büyüme vurgusu yaparken göz ardı edilmemesi gereken nokta, emek faktörünün sürekli olarak yeni teknolojiye uyumlu halde bulunmasının gereğidir (Aydın, 2012:72).

Ayrıca, işsizliğin 1980 sonrası dünyasındaki sebeplerinden birisi küreselleşmedir. Küreselleşme, insanlara yeni iş imkânları sağlayabilirken diğer yandan var olan iş alanlarının bir kısmını da ortadan kaldırarak işsizliğe neden olabilmektedir. Küreselleşme ile emeğe yeni vasıflar kazandırılmakta, teknolojik ilerleme ve yeni endüstrilerin oluşumuyla işlem ve bilgi maliyeti azalırken etkin kaynak kullanımı, verimlilik, üretim, büyüme ve işgücünün mobilitesi artmaktadır. Diğer yandan ise artan yüksek vasıflı işgücü talebi, vasıfsız emeği bilgiteknoloji yoğun yeni üretim süreçlerinde işsiz de bırakabilmektedir. Ve 1980 sonrası işsizliği konuşurken esas bu nokta üzerine eğilmek gerekmektedir. Küreselleşme süreci vasıfsız işçileri sistem dışı bırakırken, vasıflı işçilerin de yeni gelişmelere ayak uyduracak donanımda olmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin bir sonucu olarak doğrudan yabancı yatırımlar sonucu artan yabancı yatırımların ülke içinde yaptıkları üretim süreçleri ve teknolojileri iyi takip edilmelidir (Aydın, 2012:128).

İşsizlikten kaynaklı yoksulluğun azaltılmasında büyüme de önemli bir faktördür. Zira ulusal gelirin eşitsizliği artırmayacak bir şekilde büyümesi gelir ve yoksulluğu önemli ölçüde azaltır. Yoksulluğu azaltan sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması için yapılması gerekenleri Ayyıldız (2010:45-47)'da şu şekilde açıklamaktadır:

- Piyasalarda sapmalara yol açan kamusal müdahaleler (aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası, ithalat ve ihracat kısıtlamaları, kredi sübvansiyonları ve kamu iktisadi teşebbüslerinin rolünün fazla olması) azaltılmalı veya ortadan kaldırılmalıdır;
- Özel sektör için teşvik edici bir ortam oluşturulmalıdır;
- Kayıt dışı işgücüne ve özellikle kadınlara yeni ve ilave gelir elde etme olanakları sağlayan program ve politikalar (mikrokredi vb.) yürürlüğe konulmalıdır;
- İktisadi faaliyetleri canlandıran, sosyal hizmetlere erişimi artıran ve istihdam yaratma olanağı yüksek olan altyapı yatırımları artırılmalıdır

Solak (2012:144-145)'ın yoksulluğun nedeni olan işsizliğin azaltılması için yapılması gerekenler arasında saydıklarından bazıları ise şunlardır:

- Ekonomi politikaları üretim, istihdam ve ihracatı temel almalıdır,

- Her türlü teşvik ve tedbirlerle geri kalmış bölgeler için girişimcilik desteklenmeli ve bölgesel istihdam farklılıklarını gidermeye yönelik önlemler alınmalıdır,
- KOBİ'ler, Esnaf-Sanatkârlar desteklenmelidir,
- Aktif istihdam tedbirleri uygulanmalıdır,
- Kayıt dışı istihdam, kayıtlı istihdam haline dönüştürülmelidir,
- İstihdam üzerindeki vergi ve sigorta yükleri azaltılmalıdır
- İşgücü piyasasındaki değişime işletmelerin ve işgücünün uyumu için her türlü tedbir alınmalıdır
- Kadınların işgücü piyasasındaki sıkıntıları giderilmelidir
- Çocuk işçiliği önlenmesi için tedbirler alınmalıdır
- Özürlü ve hükümlülerin iş gücü piyasasına girişi ve istihdamı teşvik edilmelidir
- Sürdürülebilir yüksek büyüme oranını sağlamak üzere, yerli ve yabancı sermayeyi ülkemizde yatırım yapmaya özendirilecek her türlü tedbirler alınmalıdır
- KOBİ'lere, eğitim başta olmak üzere, vergi, kredi, finansman, teknoloji, işletme ve pazarlama olmak üzere her yönden destek verilmeli ve gelişmeleri sağlanmalıdır
- İstihdamın yapısı tarım dışı sektörler lehine değiştirilmeli ve ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü yetiştirilmelidir
- Tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerine yönelik istihdam sağlayıcı ve katma değer sağlayıcı projeler geliştirilmelidir
- İşsizliğin önlenmesi ve istihdamın artırılması için, kamu ve özel sektör yatırımları artırılmalı, yatırımlar için özendirici teşvik tedbirleri alınmalıdır
- Yüksek faizlerin yatırımları caydırıcı özelliğinin olması dolayısıyla faiz oranlarının düşmesi için mutlaka kamu açıklarının düşürülmelidir
- Üretim faktörleri ihraç ürünlerine yönlendirilmelidir
- Büyük sanayinin küçük sanayi ile uyumu ve birlikteliği sağlanmalıdır
- Kendi işini kurmak isteyenlere yardım edilmelidir
- İnşaat gibi istihdam ve üretimi artıran emek-yoğun lokomotif sektörler canlandırılmalıdır

İşsizlik mücadele için yapılacak politikalar aktif işgücü programları ve pasif işgücü programları olarak ikiye ayrılır. İşsizliğin olumsuz sonuçlarını telafi etmek ve işsizlere belli bir ekonomik güvence sağlamak amacını içeren işsizlik sigortası, ücret garanti fonu, kısa çalışma ödeneği ve iş kaybı tazminatı uygulamaları pasif istihdam

politikalarıdır. Aktif istihdam politikaları ise şu şekilde sıralanabilir: Meslek Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri (yeni teknolojik yapı ve üretim sistemleri ile mesleki uzmanlaşma alanındaki gelişmeler izlenerek yeni meslekler tespit edilmesi vb.), İş ve Meslek Danışmalığı Faaliyetleri (İşgücünün özellikleriyle meslek türlerinin gerektirdiği nitelik ve koşullar karşılaştırılarak, bireylerin istek ve durumuna uygun işi/mesleği seçmesine, seçtiği meslekle ilgili eğitimlerden faydalanmasına, işe uyumunun sağlanmasına ve işe yerleşmesiyle ilgili sorunların çözümüne yardımcı olunması vb.) İşletmelerde Eğitim Çalışmaları (İşyerlerinde yapılan eğitim seminerleri vb.), İşgücü Yetiştirme ve Geliştirme Faaliyeti (Ceza İnfaz Kurumlarının yaptığı ya da Bilişim Çırac Uygulaması gibi uygulamaların yaptığı işgücüne nitelik kazandırmak veya var olan niteliklerini geliştirmek amacıyla düzenlenen kurslar vb.), Kendi Hesabına Çalışanlara Yönelik Programlar ve Genç Girişimci Yetiştirme Programı gibi KOSGEB tarafından desteği yapılan uygulamalar (Aydın, 2012;147-152). KOBİ'ler az sermaye ile çok işgücü çalıştırabileceklerinden işsizliğin çözümü için de KOBİ'lerin desteklenmesi ve ayrıca tarım sektöründen kopanların sanayi ve hizmet sektörüne adaptasyonu için mesleki ve genel eğitime önem verilmesi gerekmektedir (Taş, 2010:203-247)

İşsizlik söz konusu olduğunda yapılması gereken pasif politikalar arasında *İşsizlik Sigortası* uygulaması yer almaktadır. Türkiye'de *işsizlik sigortası* işsizlerin sorunları çözüme yetersizdir, çünkü işsizlik sigortasının ödeme oranları düşük, kapsamı dar ve sigortadan yararlanma koşulları katıdır. Bu nedenle işsizlik sigortası kapsamının genişletilmesi, işsizlik ödemesi tavanının yükseltilmesi ve sigortadan yararlanma koşullarının daha esnek hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durum işsizlikten kaynaklanan yoksulluğu azaltmada etkili olacaktır (Solak, 2012:95). Ülkemizde 25.08.1999 tarihinde kabul edilen, 08.09.1999 tarih ve 23810 Sayılı ile Resmi Gazete ile yayımlanan 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile İşsizlik Sigortası zorunlu bir sigorta kolu olarak çalışma hayatımıza girmiş bulunmaktadır (Ayyıldız, 2010:51-52).

Türkiye'de işsizliği ve işsizlikten kaynaklı yoksullu azaltmada iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyeti yapan İŞKUR'dur. Ülkemizde 1946'dan 2003'e kadar bu görevi İş ve İşçi Bulma Kurumu yürütmüş, 2003'te çıkarılan 4904 sayılı Kanunla Kurum, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) adını almıştır. İŞKUR'un temel görevleri ulusal istihdam politikasının oluşturulması ve geliştirilmesine yardımcı olmak, aktif ve pasif istihdam

tedbirlerini yürütmek, işgücü piyasası verilerini derlemek, analiz etmek ve yayımlamaktır. İŞKUR'un Türkiye'de istihdamı artırmada daha aktif olabilmesi, işsizliği ve işsizlikten kaynaklı yoksulluğu azaltmada yardımcı olacaktır (Aydın, 2012:141).

3.2.3. Ekonomik Krizlerden Kaynaklanan Yoksulluğa Dair Çözüm Önerileri

Krizlerin önlenmesi için; erken uyarı sistemlerini yani makroekonomik göstergelerin izlenmesi krizin önlenmesi açısından yeterli değildir. Bankacılık sisteminde denetimin ve incelemelerin artırılması gerekir, borç yönetimi güçlendirilmelidir, kamu borç yükü azaltılmalıdır, yatırımlar artırılmalıdır, üreticilere sübvansiyonlar uygulanmalıdır, işgücü maliyetleri düşürülmelidir, üretimde canlılık ve ivme kazandırılmalıdır, teknolojik değişimlere yönelik entegrasyon sağlanmalıdır, eğitimin kalitesi ve üretimde verimlilik artırılmalıdır, aktif ve pasif istihdam politikalarına yönelik çalışmalar yapılmalıdır, kayıt dışı ekonomi azaltılmalı ve gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik politikalar uygulanmalıdır, kadınların işgücüne katılım oranları artırılmalıdır, işsizlik oranlarının azaltılmasına yönelik politikalar geliştirmelidir, İŞKUR'un faaliyet alanı genişletilmelidir, yeni istihdam alanları yaratılmalıdır ve yeni teşvikler uygulanmalıdır, büyüme oranını artırmaya yönelik politikalar izlenmelidir, işsizlere mesleki beceri kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır, girişimcilik eğitimleri verilmelidir, işsizlik sigorta fonunun kapsamını yeniden düzenlemeli ve daha kapsamlı hale getirilmelidir, kişisel veya kurumsal firmalar Ar-Ge faaliyetlerini artırmalıdır (Altaşlı, 2016:101).

Solak (2012: 95-96) kriz sonrası dönemler için yapılması gerekenler arasında şunları saymaktadır: Türkiye'de işsizlik ve olumsuz beklentiler nedeniyle azalan talep ve tüketimi yeniden canlandıracak önlemlerin bir an önce alınması gerekmektedir. Çünkü tüketim ve talebin düşmesi ile fabrikalar ürettiklerini satamayacak; bu durum stokların şişmesine ve işçi çıkartmalara sebep olacaktır. İkinci olarak, para arzı artırılmalıdır. Para arzının artışı, talebi ve tüketimi artıracaktır. Para arzı, ya dış kaynaklardan gelen para ile ya da Merkez Bankası'nın para basmasıyla sağlanmalıdır. Artan para arzıyla, reel sektör desteklenmelidir. Reel sektörün ve özellikle KOBİ'ler desteklenerek üretim ve yatırım artacaktır. Üçüncü olarak da, vergi ve harçların indirimi veya ertelenmesi

önerilmektedir. Böylece, piyasadan para çekilmemiş olacak, dolaylı olarak para arzı artmış olacaktır.

Ayrıca, Solak (2012: 96-97) *Kriz Dönemleri İçin Çözüm Önerileri* arasında doğrudan çözüm; ikincisi ise, dolaylı ve geçici çözüm olmak üzere iki türlü çözüm ileri sürmektedir. Dolaylı çözüm yolu işsizliğin olumsuz etkisini azaltmaya faydalı olacak Part-time çalışma, iş paylaşımı ve çağrı üzerine çalışma gibi esnek çalışma şekillerinin uygulanmasıyla yapılacak olan geçiş çözümleridir ve ekonomik krizin olumsuz etkilerini azaltılacaktır. Doğrudan Çözüm ise işsizliğin azaltılmasına ve istihdamın artırılmasına yönelik çözümdür. Bu yöntemle, istihdamın artırılması için iki farklı politika uygulanması önerilmektedir. İşgücü piyasasındaki işsizlerin vasıflarının emek talebine uymamasından dolayı oluşan yapısal işsizliğin giderilmesine yönelik mesleki eğitimler verilmelidir. Mesleki eğitimlerin işsizliğin azaltılmasına olumlu katkısı olacaktır İkinci olarak ise, küresel krizin neden olduğu konjonktürel işsizliğin azaltılması için, uygulanması gerekenler arasında şunlar yer almaktadır: Krizi bitirmek için kampanyalar düzenlenmeli. Kriz kampanyaları ile güven ortamının oluşması sağlanmalıdır; Talep ve tüketim artışı için piyasada işlem gören paranın artması gerekmektedir. Para arzı iki şekilde artırılabilir. Birincisi, yurtdışından sıcak veya soğuk para akısıyla para arzı artabilir. Bu IMF yoluyla veya yurtdışında yaşayan Türklerin paralarının getirilmesiyle veya yabancıların doğrudan yatırımlarıyla para arzı artabilir. İkincisi ise, Merkez Bankasının para basmak suretiyle piyasaya para arz etmesidir. Birinci durumda, revalüasyon olacak, TL değerlenerek ihracat zorlaşıp ithalat kolaylaşacak; böylece dış ticaret açığı artacaktır. İkinci durumda ise, Merkez Bankası para basacak, para arzı devalüasyon ve enflasyon artışına neden olabilecektir. Kriz ortamında bankalar, şirketlere güvenmemekte ve kredi vermemekte; şirketler birbirine güvenmemekte, mal ve hizmet vermemekte; şahıslar piyasaya güvenmemekte ve tüketim harcamalarını ertelemektedir. Bu nedenle güven ortamının sağlanması çok önemlidir; Beklentiler olumsuz olduğu ve fiyatların daha da düşeceğine inanıldığı için, parası olan da tüketim harcamalarını erteletmektedir. Bundan dolayıdır ki, küresel ekonomik kriz dönemlerinde beklentilerin pozitif-olumlu olması gerekmektedir; Eğer piyasada güven sağlanmaz ve beklentiler olumlu olmazsa, para arzının artışı likidite tuzağına neden olacaktır. Bu nedenle para arzı artışı ile güven ortamı yaratmak yan yana olmalıdır; Küresel ekonomik krizle birlikte azalan talep ve tüketimi artırmanın diğer bir

yolu da Merkez Bankası'nın faizleri indirmesidir; Vergi oranları düşürülmeli ve vergiler azaltılmalı veya ertelenmelidir. Para arzının ve tüketimin artırılmasının diğer bir yolu da, vergilerin azaltılması veya ötelenmesi ve vergi oranlarının düşürülmesidir.

3.2.4. Küreselleşme Sürecinin Meydana Getirdiği ve Yoğunlaştırdığı Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri

Küreselleşme sürecinin dünya ekonomisi üzerine etkileri arasında, dış ticaretin uzaklık tanımaksızın hem yatay hem de dikey olarak büyümesi, doğrudan yabancı yatırımların artması, çok uluslu şirketler ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca, küreselleşme toplumlar arasındaki gelir dağılımını adaletsizliğini artırmaktadır. Bunun yanında dünyadaki ekonomik kutuplaşma da her geçen gün derinleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeleri yakalayan yeni endüstriyelleşen ülkeler ile gerilerde kalan, daha az gelişmiş ülkeler arasındaki fark hatırı sayılır büyüklüklere ulaşmıştır (Yasım, 2011:11-12). Gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye çekebilmek için çeşitli avantajlar sunmaktadırlar. Bu avantajlar genelde düşük emek maliyeti ve geniş doğal kaynaklar olarak belirlemektedir. Karşılığında ise yabancı yatırımlardan gelişmiş teknoloji transferi, yeni yönetim teknikleri, uluslararası piyasalara giriş fırsatları, isim hakkı ve marka kullanımı fırsatları elde etmeye çalışırlar. Eğer yabancı yatırımlar tarafından ev sahibi ülkede teknik bilgi, insan kaynağı ve sermaye birikiminin yeterli olmadığı yeni bir teknolojiye dayalı yatırım yapılıyorsa, yeni yatırım mevcut yerel yatırımları etkilemeyeceği gibi ev sahibi ülkenin lehine bir durum olarak da görülebilmektedir. Bu nedenle küreselleşme sürecinde Türkiye ve gelişmekte olan diğer ülkeler yatırım yapılacak alanları iyi belirlemeli, teknoloji transferi konusunda atak olmalı ve bu sürecin olumsuz seyretmesini engellemeye çalışmalıdır (Zengin, 2010:37).

Küreselleşme, eşitsizlik, dünyanın çoğu bölgesi için, yoksulluk, korku, ümitsizlik, güvensizlik üretmiş hatta Batı dışı mazlum toplumlarda köleliği inşa etmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için küreselleşme, dünyada adil ve insani bir düzen değil, tam tersine adaletsizliklerin, eşitsizliklerin, krizlerin belirsizliklerin, risklerin ve kaosların adı olmuştur (Canbay, 2007:71). Akar (2012)'ın belirttiği gibi, küreselleşme süreci Türkiye'de de gelir dağılımının adaletsiz seyrettiği, işsizliğin arttığı, taşeronlaşmanın yaygınlaştığı, küçük işletmelerin ve tarımsal verimin düştüğü olumsuz bir süreci işaret etmektedir. Bunların yanında Türkiye için söz edilmesi gereken bir

nokta da bölgesel eşitsizlik olgusudur. Cumhuriyet tarihi boyunca farklı iktisat politikaları uygulansa da bölgesel kalkınma sorunu her dönemde gündemde yer almıştır. Türkiye'nin dışa açılma ve uluslararası piyasalara eklemleme sürecinde geçen otuz yıldan sonra, Marmara, Ege ve Orta Anadolu'da yeni endüstriyel merkezler ortaya çıkmakla birlikte, Türkiye'de bölgesel eşitsizlikte önemli bir değişiklik olmamıştır. Doğu'dan Batı'ya göçün politik nedenlerinin yanı sıra, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, düşük ekonomik performans ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik gibi iktisadi nedenleri de bulunmaktadır Her ne kadar Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY), Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) gibi geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik projeler yapılmışsa da Doğu ile Batı arasındaki eşitsizlik kapanmamakta hatta giderek açılmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye küreselleşme sürecini daha iyi yönetmek zorundadır. Diğer ülkelerle rekabet edip, hem ülkesi için zararı dokunmayacak el değmemiş alanlarda yabancı yatırımları çekip hem de ülkesi içindeki farklı bölgeler arasında adaleti, altyapıyı ve gelişmişliği sağlamalıdır.

Küreselleşmenin gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke ekonomilerine bir diğer etkisi de kitlesel işsizlik olarak ortaya çıkabilmektedir. Otomasyonun parça parça ve düzensiz dağılımı, teknoloji transferlerinin beklenen düzeyde olmaması, ithal teknolojilerin yeni istihdam yaratacak şekilde uyarlanıp kullanılamaması istihdamdaki azalmanın nedenleri olarak sayılabilir. Bu nedenle teknolojik gelişmeler istihdamın yapısına olumlu katkı sağlayacak şekilde üretim sürecine uyarlanmalı ve eğitim faaliyetleri ile de şahısların adaptasyonu sağlanmalıdır (Zengin, 2010:38). Küreselleşme işsizlikle beraber esnek çalışma olgusunu da gündeme getiren sorunlar içermektedir. Son 30 yılda ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, belirli süreli çalışma, mevsimlik çalışma ve kendi hesabına çalışma gibi yeni istihdam biçimleri, standart istihdam ilişkisine göre çok daha yüksek düzeyde güvencesizlik, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik içermektedir (Temiz, 2004:56). Kısaca esnek çalışma kavramının içerisine giren bu olgu, çalışanların sayısının işyerinin gereksinimlerine göre ayarlanmasıyla ortaya çıkan dış sayısal esneklik, çalışma saatleri ve dağılımın işverenin ihtiyaçlarına göre belirlendiği iç sayısal esneklik, işlevsel esneklik olarak ifade edilen çalışanların işlerinin işverenin gereksinimine göre ayarlanması, ücret esnekliği, yani üretkenlik ve piyasa koşullarına göre ücret ödenmesi ve dışsallaştırma, yani

işletmenin işlerinin bir kısmını taşeron sözleşmesi yoluyla işletme dışında gerçekleştirmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır (Yasım, 2011:23-25). Her bir biçimi ile esnek çalışma, çalışanın, gerektiğinden fazla çalıştırılması, gerektiğinden az maaş alabilmesi, her an işten çıkartılabilmesi gibi durumları beraberinde getiren istihdamla ilgili küreselleşmenin en önemli sorunlarından birisine sebep olmaktadır

Türkiye’de kısmi süreli çalışma 1980’lerden sonra yapısal işsizliğe çözüm olarak, ilk defa Dördüncü Beş Yıllık Plan döneminde ele alınmış ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarında da, Türkiye’de öğrenci, emekli, ev kadını ve sakatların istihdamında kısmi süreli çalışmaya geçilmesi çözüm olarak önerilmiştir. 4857 sayılı İş Kanununda ise kısmi süreli çalışma düzenlenmiştir. 4857 sayılı İş Kanununun kısmî süreli ve tam süreli iş sözleşmesi başlığını taşıyan 13. Maddesinde ise “İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmî süreli iş sözleşmesidir.” şeklinde kısmi süreli iş sözleşmesinin tanımını yapmıştır. Kısmi süreli çalışanlar daha düşük ücret ve sosyal haklara sahip olarak çalışmaktadırlar. Bu yüzden kendilerini asıl işgücünün bir parçası olarak görmemektedirler. Bu da verim düşüklüğü ve işçi devir hızı yüksekliği gibi sonuçlar doğurmaktadır. Kısmi süreli çalışmanın bu dezavantajları küreselleşmenin bir sonucu olarak varlığını korurken yapılması gerekenler, kısmi süreli çalışanlar için sosyal güvenlik sisteminin diğer çalışanlara göre yaşadıkları dezavantajların düzenlenmesi, bu çalışma biçimi ile aldıkları ücretler arasında adaletsizlik olmamasın gayret edilmesidir. Kısmi süreli istihdam içerisinde en geniş grubu ise kadın işgücü oluşturduğundan (Bunun en önemli nedeni kadınların aile ve iş yaşamlarını dengeleyebilmeleri için bu çalışma şeklini tercih etmeleridir.) kadınların çocuk politikalarının düzeltilmesi ile iş hayatında yaşadıkları haksızlıkların önlenmesine çalışılmalıdır (Yasım, 2011:112).

Küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerini kırmak adına yapılması gerekenler arasında Canbay (2007:124) şunları saymaktadır: küreselleşmenin olumsuz yanlarının hafifletilebilmesi ve sürdürülebilirliği açısından devletin sosyal politikalar ve bölüşüm alanlarında faal bir rol oynamaya devam etmesi kaçınılmazdır; Küreselleşmenin getirdiği önemli durumlardan biri de, devlet dışındaki uluslararası aktörlerin ağırlığının belirginleşmesi olduğundan, Türkiye artık, dış politikasında ve dolayısıyla iç

politikasının belirlenmesinde, bu aktörleri dikkate almak zorundadır; Yabancı sermaye yatırımları üretime yönlendirilerek, üretim kapasitesi artırılmalıdır; Altyapıda gerekli iyileştirmeler yapılmadan yabancı sermayenin gelmeyeceği düşüncesinden hareketle, alt yapı yatırımlarına gerekli önem ve öncelikler verilmelidir; Devletin piyasaları, özellikle banka sistemini ve mali sektörü denetleme ve düzenleme işlevi son dönemde birinci derecede önem kazanmıştır. Son Asya krizinin bize göstermiş olduğu gibi mali sistemleri yeterince denetlenmeyen ancak diğer açılardan güçlü olan bazı ekonomiler küreselleşme sürecinden olumsuz yönde etkilenmekte ve kendilerini ciddi krizlerle karşı karşıya bulabilmektedirler; Makroekonomik istikrarın sağlanabilmesi için, gerektiğinde devletin ekonomiye müdahale etmesi sağlanmalıdır; Liberal bir ekonomik sistemin rekabete dayalı olması gerçeği unutulmamalı, bu bağlamda tekelciliğin önüne geçilmeli, küçük işletme ve firmaların yaşayabilmesi ve üretebilmesi için devlet tarafından gerekli ekonomik destek sağlanmalıdır; Tarım ve sanayi dallarında devlet tarafından verilen sübvansiyon uygulamasına devam edilmelidir; Özelleştirme girişimlerinde dikkatli davranılmalı, stratejik ve kâr eden kuruluşların özelleştirilmesi yerine verimliliklerini artırıcı önlemler alınmalıdır; Gelir adaletsizliğini en asgari seviyeye indirebilmek için bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkları azaltıcı önlemler alınmalı, az gelişmiş bölgelere yatırım önceliği verilmelidir; Kamu açığı azaltılmadan enflasyonun düşürülemeyeceği unutulmamalı, bu bağlamda kamu harcamaları kontrol altında tutulmalıdır; İhracatı artırıcı önlemler alınmalı, ihracat konusunda yeni teşvikler uygulanmalı ve verilen teşvikler mutlaka devlet denetimi altında tutulmalıdır; Orta ve uzun vade ihtiyaçları da dikkate alınarak yeni bir sanayi politikası oluşturulmak suretiyle, sağlıklı bir sanayileşmenin ve sürdürülebilir gerçekçi bir büyümenin temelleri atılmalıdır; Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınabilmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapılmalı, bankalar konusunda devletin etkin denetimi mutlaka devam ettirilmelidir

Türkiye gibi işletmelerinin %99'u KOBİ olan bir ülkede yapılması gereken noktalardan birisi de, istihdamın yükünü çeken bu KOBİ'lere destek verilmesidir. Yenilik yapabilme, yatırımları arttırma ve ihracata odaklanma amaçlarına odaklanmaları sağlanarak, yerel kaynakları harekete geçiren, yüksek nitelikli işgücü ile çalışan, AR-GE'ye önem veren, teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarlarda yerini alan bir yapıya kavuşmaları sağlanmalıdır (Zengin, 2010:39).

Türkiye’de 1933 yılında Türkiye Halk Bankası’nın kurulması ile KOBİ destekleri başlamış, daha sonra Organize Sanayi Bölgelerinin ve Küçük Sanayi Sitelerinin kurulması adımları atılarak KOBİ’ler belirli bölgelere toplanmaya başlanmıştır. 1980 yılından sonra ithal ikameci mantığın yerini alan dışa açılma mantığı ile KOBİ destekleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Finansal açıdan sıkıntı yaşayan KOBİ’lerin banka kredilerinden daha fazla yararlanabilmesi için Kredi Garanti Fonunun etkinliğinin artırılması, kredilendirme aşamasında yaşadıkları teminat sorununun bu şekilde çözülmesi yerinde olabilecektir. KOBİ’ler nitelikli, yetişmiş eleman sıkıntısı çekmektedirler. Bu sorunu çözebilmek için mesleki eğitime önem verilmeli, ara kademe çalışan yetiştirilebilmesi için mesleki eğitim veren okulların muhakkak ilgili sanayi ile ilişkilendirilmesine olanak sağlamalı ve böylece nitelikli personel yetişmesinin yolu açılmalıdır (Zengin,2010:220).

3.2.5. Göçten Kaynaklanan Yoksulluk İçin Çözüm Önerileri

Kırsal alanda yaşayanların, yoksullaşma ve yoksunlaşmaları sebebiyle ve kentlerdeki eğitim, sağlık ve iş imkânlarının yüksek olması gibi çekme faktörlerinin de etkisi ile kenti bir çekim merkezi olarak görmeleri göçe neden olur (Çağlayan, 2008:303). Bu nedenle Türkiye’nin iç göç olgusu için sorunun çözümü için, kırsal alanlarda ve gelişmemiş bölgelerde sağlık ve eğitim olanaklarını geliştirmek ve iş imkânlarını artırmaktır. Ayrıca kırsal bölgelerde tarım ve hayvancılık için yapılacak teşvikler de iç göçü ve iç göçten kaynaklı yoksulluğu azaltmaya yardım edecektir. Tarım ve yoksulluk olgusu diğer bölümde incelendiği için bu bölümde bu teklifin yapılması ile yetinilmiştir.

Göç özellikle ülke dışından kaynaklı ise göç eden insanların ülke içinde çalışan inşalara göre daha düşük ücretlerle, sosyal güvencesiz ve kayıt dışı çalışmaları söz konusu olmaktadır. Bu nedenle ülke içi denetim sistemlerinin kuvvetli olması ile göçün sebep olduğu bu çalışma hayatı aksaklıkları giderilmelidir. Ülkemizde kırsal alandaki nüfus artışı devam etmekle beraber bu artış kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun bir nüfus göçünü beraberinde getirmiştir. Son yıllarda tarımda üretim teknolojisinde yaşanan değişimin de sonucu olarak yaşanan şehirlere göç, büyük ölçüde kayıt dışı istihdama sebep olmuştur (Solak, 2012:79). Buna ülke dışından gelen göçler de sebep olmaktadır. Bu nedenle kayıt dışılık tek başına mücadele edilmesi gereken bir olgu iken, göçten kaynaklı yoksulluğun da bir boyutu olduğu için engellenmesi gereken bir durumdur.

Ayrıca göç ve yoksulluk bağlamında söz edilmesi gereken bir durum da göçlerin meydana getirdiği sosyal uyum sorunlarıdır. Sosyal dışlanma olgusu ile karşı karşıya kalan iç ve dış göçmenler uzun yıllar sosyal dışlanmadan kaynaklı şekilde de yoksul kalabilmektedirler. Bu nedenle göçmenlerin uyumu için hem yaşam alanlarında hem de çalışma hayatlarında ayrımcılığa maruz kalmalarının önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

3.2.6. Yoksulluğun Kırsal Yaşam Boyutuna Dair Çözüm Önerileri

“Türkiye’de izlenen tarım politikaları 1923-1950 yılları arasında “kendi kendine yeterli olma”, 1950-1960 arasında “hızlı makineleşme”, 1960-1980 arasında “tarımda modernizasyona devlet desteği” ve 1980 sonrasında ise “neo-liberal tarım politikaları” şeklinde gerçekleşmiştir” (Uğur, 2013; 104). 1980 sonrası Türkiye’inde tarım, diğer dönemlere göre daha zor bir süreç geçirmekle beraber, kırsal yoksulluk/ tarım yoksulluğu da diğer dönemlerden farklı sorunları da içerisinde barındırır olmuştur. Bu sorunlarla mücadele için ise pek çok farklı yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemler içerisinde tarıma verilen destek ve teşvikler de önemli bir paya sahiptir. Türkiye’de tarım sektöründe yaşanan sıkıntıların ve hem sektör çalışanlarının hem de sektörün durumu için yapılan /yapılması gereken tarım politikası araçları şu şekilde sıralanabilir (Akbulut, 2015;27):

Destekleme - Taban Fiyatları, Teşvik Primi, İthal – İhraç Sınırlamaları, İthal – İhraç Vergileri, İhraç Sübvansiyonu, İhraç – İthal Tekelleri, Üretim Teşvik Primi, Ekim Alanı Sınırlamaları, Üretim Kontrolü, Üretim Kısıtlaması Tazminatı, Doğal Afet Yardımları, Ürün Değiştirme Ödemeleri, Yatırımlarda Hibe Yardımlar, Kredi Sübvansiyonu, Gübre Sübvansiyonu, Tohum Destekleme Primi, Tarımsal Mücadele İlaçları Desteği, Elektrik Sübvansiyonu, Yem Destek Primi, Hayvan İrkını Islah Primleri, Araştırma, Koruma-Kontrol-Denetim Hizmetleri, Altyapı ve Yapısal Hizmetler, Stopaj Vergisi, Gelir Vergisi Muafiyeti, Tüketici Fiyatlarına Müdahale, Katma Değer Vergisi

Türkiye’de 1980 yılına kadar asıl amaç tarım üreticilerinin gelir düzeyini yüksek tutmak, iç pazarı genişletmek ve üreticiyi fiyat dalgalanmalarına karşı korumaktır. 1980 sonrasında ise asıl amaç işgücü maliyetini ve tarımsal girdi kullanan sanayi ürünlerinin maliyetini azaltarak ihraç ürünlerinin dış satımını kolaylaştırmak ve iç pazarı daraltarak sanayi üretim fazlasının dışa satılmasını sağlamak olmuştur. Değişen bu politika farklılığı tarımda yaşanan sıkıntıların da boyut değiştirmesi ile sonuçlanmıştır (Uğur,

2013:115). 1980 dönüşümünden itibaren ilerleyen sürecin asıl yapılandırıcıları, IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Bu kurumlar eliyle yürütülen yapısal uyum programları sermayenin küresel ölçekte birikiminin koşullarını sağlamaya yönelik olmuş, tarımı da bu amaca yönelik dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde devletin oluşturmuş olduğu koruyucu mekanizmaların tasfiyesi öngörülmüş, yerine piyasa kurumlarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. 1980'lerden itibaren tarımın, destekleme alımlarının ve taban fiyatlarının düşük tutulması yoluyla ihracata yönelik sermaye birikimine katkıda bulunma işlevi 2000'lerden itibaren farklılaşmıştır. Bu farklılaşma, ulusötesi tarım-gıda şirketlerinin ve küresel değer zincirlerinin gereksinimlerine uygun tarımsal ürünlerin üretimini cazip kılacak destekleme uygulamalarıyla gerçekleşmiştir. Destekleme kapsamına alınan ürünler öncelikli olarak endüstride ve biyoyakıt üretiminde kullanılabilen yağlı tohumları içermektedir. Bu şirketlerin kâr elde etme isteği ve gıdanın tarladan sofraya gelene kadar geçirdiği süreç temel besin maddelerinin fiyatlarında artışa yol açmakta; fiyat artışları toplumun sağlıklı ve dengeli beslenememesine neden olmaktadır. Bir tür yoksulluk boyutu olarak görülebilecek bu durum da Türkiye'nin tarım politikasını kendi yararına olacak şekilde düzenlemesini gerektirmektedir (Değirmenci, 2014:185-194).

Türkiye'de tarımda çalışanların payı yıllar itibariyle azalmış olsa da, hala çalışan her 4 kişiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oran gelişmiş ülkelerin ve Avrupa Birliği ortalamalarının oldukça üzerindedir. Türkiye'de tarım kesiminde oluşan işgücü fazlası, tarımsal üretimin kendi doğasından kaynaklanan mevsimlik işsizliğe bir de gizli işsizliği ekleyerek çok büyük bir verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelere nazaran tarımda istihdam oranı fazla olsa da Türkiye'nin hem mevsimlik işsizlikle hem de gizli işsizlikle mücadele etmesi gerekmektedir (Artık, 2014:46-47).

Türkiye'deki tarım politikalarında uygulamalarda daha çok günün ekonomik ve siyasî kaygıları ön plana çıkmış ve çoğunlukla da dünya piyasalarıyla uyumsuz bir ortam yaratılmıştır. Bu durum özellikle bazı dönemlerde ekonomi üzerinde önemli sıkıntılar yaratmıştır (Uğur, 2013:146). Bu nedenle Türkiye'de uygulanacak olan tarım politikalarının uzun soluklu hesaplanması ve siyasî kaygılardan uzak, ekonominin uzun dönemi düşünülerek seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca, tarımsal teşviklerin daha geniş bir

ürün ağı üzerinden verilmesi, topraksızlaşma sorununa çözüm bulunması gerekmektedir.

3.2.7. Taşeronlaşma ve Yoksulluk: Çözüm Önerileri

Taşeronlaştırma iş güvencesini yok etmekte, ücretleri baskı altına almakta ve sendikal hareketleri zayıflatmaktadır. Taşeron işçiler, sendikalı ve kadrolu işçilerden farklı olarak, daha ağır işleri yapmak zorunda kalmakta ve ekseri asgari ücretle, güvence olmadan ve kısa süreli sözleşmeli olmaktadır. Bunların yanında iş yoğunluğu, stres, düzensiz çalışma, zorunlu mesaiye kalma, daha uzun süreli çalışma, geçici çalışma, kıdem tazminatından yararlanamama taşeron işçilerin yaşadığı sorunların başında gelmektedir (Kayalı, 2015:261). Bu nedenle taşeron işçilerin sorunları ve taşeronlaşma üzerinde önemle durulması gereken konuların başında gelmektedir. Ancak taşeron istihdamı iş hayatına pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların giderilebilmesi için, taşeron işçisi olarak istihdam edilen işçilerin sosyo-ekonomik durumları incelenmeli ve bu yönde adımlar atılmalıdır. Ayrıca, Taşeron işçilerinin çalışma koşulları iyileştirilmeli ve iş tatmini sağlanmalıdır, Taşeron işçiler sendikalaşma konusunda teşvik edilmelidir, Taşeron işçilerin maaşlarında iyileştirmeler yapılmalıdır, Taşeron işçiler sosyal yardımlarla da desteklenmelidir, Taşeron işçilerinin sosyal güvenlik primleri tam olarak ödenmelidir. Bu konuya gereken önem verilmeli ve denetimler artırılmalıdır, Taşeron işçilerin özlük haklarının kullanımı konusunda kolaylık sağlanmalıdır, Taşeron işçiler için daha fazla hukuki düzenlemeler yapılmalı ve hukuk alanındaki boşluklar giderilmelidir (Güler, 2015:174-177).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kapitalizmin doğuşu ile biçim değiştiren yoksulluğun dünya gündemini önemli derecede meşgul eden bir olgu oluşu, ona çözüm yolları ve mücadele için ayrıca ihtimam gösterilmesini de gerektirmiştir, gerektirmektedir. Bu nedenle yoksulluğun nedenleri iyi anlaşıldığında sonuçlarının daha iyi tartışacağı ve mücadele için daha sağlıklı adımlar atılabileceğini düşünerek hazırladığımız tez 1980 sonrası Türkiye'sine bu anlamada ışık tutacak bir sonuca ulaşmayı hedeflemiştir.

1980 sonrasında dünyanın hızla küreselleşmesi ve neo-liberalleşmesi ile yoksulluk da daha farklı bir boyut kazanmıştır. Esnek çalışma koşulları, enformelleşme ve neo-liberalizmin getirdiği gelir dağılımı adaletsizliği gibi olgular yoksulluğun işsizlik, göç ve tarım yoksulluğu gibi kadim nedenlerinin yanında önemli birer olgu olarak yer almaya başlamıştır. Bu nedenle 1980 sonrası dönem, yoksulluk için bir başka aşamayı/dönemi işaret etmesi bakımından önemlidir.

Bu tez, bu nedenlerle Türkiye'de 1980 sonrası yoksulluğun nedenleri üzerine eğilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de 1980 sonrasındaki yoksulluk, nedenleri üzerinden sorunlar ve çözüm önerileri kapsamında ele alınmıştır. Nicel ve nitel veriler kullanılarak hazırlanan tezde 1980 öncesine ait rakamlara ulaşmanın nerdeyse imkânsız olması nedeniyle 1980 sonrasını incelenmiştir. Yoksulluğun nedenlerini tespit edebilmek, çözüm yolları geliştirebilmek adına önemli veriler sağlayacağından ötürü, bu tezde önce nedenler ve bu nedenlere ait sorunlar tespit edilmiş, ardından çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışma yoksulluğun tanımı, türleri ve nedenleri üzerinden başlamış ve yoksulluğun, Mutlak ve Nispi Yoksulluk, Kronik ve Geçici Yoksulluk, Objektif ve Sübjektif Yoksulluk, Kentsel ve Kırsal Yoksulluk, Çalışan Yoksul kavramları açıklanmış ve yoksulluğun nedeni olarak gelir dağılımı bozukluğu, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz oranları, kentleşme ve göç, krizler, küreselleşme ve sosyal dışlanma belirtilmiştir.

Tez çalışmasında dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun ekonomik dönemler itibari ile seyri incelenmiştir. Kapitalizmin doğuşu ile başlayan süreçte İngiltere'de yoksullara verilen hakların tarihçesine ışık tutulmuştur. Yoksul yardımlarının kapitalizmin gelişmesinin önündeki engel olarak görülmeye başlandığı süreçlerle beraber, ilk

yoksulluk çalışmalarına da değinilmiştir. Bu bölüm yoksulluğun tarihinin sosyal politikanın da tarihi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira karın tokluğuna ve çocuk-kadın demeden çalıştırılan insanların insanlıktan uzak dünyasından bugüne yoksulluk biçim değiştirmiştir. Asgari ücretlerin ve esnek ve enformel çalışmaların yaygınlaştığı günümüzde bazı yoksulların yine karı tokluğuna bir yoksulluk içinde olduğu söylenebilmekle beraber, o dönem ile karşılaştırıldığı zaman yine de daha iyi bir dünyada olduğumuzu düşünmekteyiz. Bunun nedenlerinden biri, refah devleti anlayışının geliştiği yıllarda devletlerin geliştirdikleri sosyal politika anlayışlarıdır. Kamu harcamalarının ve yardımların arttığı bu dönemler 1980 sonrası neo-liberal dönemde değişmiş olsa da etkileri ve kalıntıları bugün yoksul insanın açlığından başka şeylerini konuşabilmemizin sebebidir. Bunların yanında ikinci bölümde Türkiye Ekonomisine, Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan 1950'lere kadar, 1950'lerden 1980'lere kadar ve 1980 sonrası dönem ayrımı ile bakılmıştır. 1980 sonrası Türkiye Ekonomisi, 1989 liberasyon süreci, 5 Nisan 1994 Kararları, 2001 Krizinden önceki süreç ve ardından yaşananlar ile AK Parti dönemine de kısa bir açıklama getirilmiştir. Tüm dünya ile beraber Türkiye için de önemli bir dönemeci işaret eden 1980 sonrası neo-liberal dönem yoksulluğu ise en son bölümde incelenmiştir.

1980 sonrasında yoksulluğun nedenleri sorunlar ve çözüm önerileri zaviyesinden değerlendirilirken, Türkiye'de bu dönem için yoksulluğun nedenleri arasında, gelir dağılımı bozukluğu, işsizlik, göç, küreselleşme, taşeronlaşma, kırsal yoksulluk ve ekonomik krizler yer almıştır.

1980'li yıllarda dünyada neo-liberal düzenin hâkimiyet kurmaya başlamasına paralel olarak Türkiye'nin de neo-liberal dönemin anlayışlarını yerleştirmeye çalıştığı yıllar olmuştur. 24 Ocak kararları ile temelleri atılan anlayışın gelişimi bugünlere kadar uzanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin hâkimiyetini pekiştirdiği, devletin ekonomiye müdahaleyi azaltmaya çalıştığı, özelleştirmelerin arttığı bu yıllar, son yıllarda kamu çalışanlarının daha da azaltılmaya başlandığı, bazı kurumların yan işlerinin taşeron firmalara yaptırılmaya başlandığı hale bürünmüştür. Hizmet sektörünün gelişim göstermesi, esnek çalışma saatlerinin yaygınlaşmaya başlaması, taşeronlaşmayla beraber çalışma hayatının değişen bir yüzüne işaret etmektedir.

1980'li yıllar gelir dağılımı adaletsizliğinin artarak devam ettiği yıllar olmuştur. Bu durum yoksulluğun en önemli nedenlerinden birisidir. Zira gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulları imkânlarla ulaşmada ve sosyal hayatın bir parçası olma konusunda geride bırakmakta ve bu durum kısır bir döngü itibari ile gelir dağılımında alt gruplarda olanların bir kaderi gibi yaşanabilmektedir. Bu nedenle gelir dağılımında adaletsizliği azaltmak için aktif ve pasif işgücü politikalarına yer vermek, dolaysız vergilerin payını artırmak, ikinci gelir dağılımı ile adaletsizliğin olumsuz etkilerini kırmak gerekmektedir. Ayrıca ücret politikaları geliştirerek, daha yaşanabilir ve gelir dağılımında uçurumlar oluşmasını engelleyecek konumlar elde edilmeye çalışılmalıdır.

İşsizlik de yoksulluğun esas sebeplerinden birisi olarak teyit edilmiştir. Ayrıca 1980 sonrası dönemde, küreselleşen dünyanın getirdiği esnek çalışma biçimleri, vasıfsız emeğe duyulan ihtiyacın azalması gibi nedenlerle işsizliğin boyut değiştirdiğinden söz edilmiştir. Uzun süreli işsizlik oranlarının kısa süreli işsizlik oranlarına göre azaldığı tespit edilmiştir. Yoksulluğun sebeplerinden işsizlik meselesinin çözülmesi için, büyüme ve kalkınmaya önem verilmesinin yanında, küreselleşmenin beraberinde getirdiği yeni tür işsizlikle mücadele de gereklidir. Ayrıca kayıt dışı istihdamın önüne geçilmeli ve işsizlik sigortası gibi pasif politikaların da kapsamı genişletilmelidir. KOBİ'ler işsizlikle mücadelede iyi birer araç olacaklarından vergi muafiyetleri ve teşviklerle işçi alımlarını desteklemek gereklidir.

1980 sonrası Türkiye'sinde 1988-89, 1994, 2000-2001 krizleri ve 2008 küresel krizlerin işsizlik üzerine etkileri incelenmiştir. Veriler ışığında krizlerden sonraki yılların işsizlikte artışın yaşandığı ve güven ortamının kalktığı yıllar olduğu tespit edilmiştir. İşsizliğin yoksulluğun ana sebeplerinden olduğu aşikâr olduğundan krizlerin yoksulluğun nedeni olduğu açık hale gelmiştir. Krizden kaynaklanan yoksulluk için, kriz sürecinin iyi değerlendirilmesi gerekliliği ve talep daralmasının önüne geçilerek ekonominin canlı tutulmasının elzem olduğu tespit edilmiştir.

Tezde, göç, taşeronlaşma, kırsal yaşamdan kaynaklı yoksulluk da incelenmiştir. Göçten kaynaklı yoksulluk için, göçmenlerin özellikle çalışma hayatlarında yaşadıkları eşitsizlikler giderilmeli, ülke içi bölgesel farklılıklar giderilerek göçlerin engellenmelidir, denilmiştir. Kırsal yaşam yoksulluğu için tarımsal desteklerin artırılması, göçün önüne geçmek için kırsal alanlardaki itici öğelerin giderilmeye

çalışılması gereklidir. Tarımsal destekler kırsal yaşamın yoksulluğunun önüne geçmek için çok önemlidir. Ayrıca küreselleşme sürecinin ÇUŞ'lar ile tarım alanına da el atması, tarımın üretimden pazara her aşamasında söz sahibi olmaları bir dezavantaj olduğundan, küçük toprak ve işletme sahiplerinin desteklenmesi ve küreselleşme sürecinin tarım üzerinden yarattığı olumsuzluğun giderilmesi gerekmektedir. Taşeronlaşmadan kaynaklı yoksulluk için taşeron işçiler için ücret politikaları geliştirilmeli, denetimler konusunda çalışmalar artırılmalıdır. Çalışma hayatında yaşadıkları sorunları nedeniyle, taşeronlaşmanın önüne geçilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Zira daha fazla ve daha çok çalıştırılmak, tatil vb. haklarını dahi elde edememek gibi durumlar içerisinde yaşayan taşeron işçiler ayrıca işsizlik riski ile de karşı karşıyadır. Bu nedenlerden dolayı taşeron firmaların çalıştırdıkları işçilere verdikleri haklar düzeltilmeli, bu işçilerin diğer işçilerle yaşadıkları farklılıklar konusunda düzenlemeler yapılmalıdır.

Tezde küreselleşmenin de yoksulluk üzerindeki etkileri çeşitli açılardan ele alınmıştır. Küreselleşme sürecinin krizleri hızla yaymak, ulus ötesi şirketlerin ülke içinde bazı alanlara hâkim olarak ülke ekonomisine kendi başına verdiği zararlar söz konusudur. Ama bunlardan başka, gelir dağılımında yarattığı adaletsizlik, işsiz kalma riskini artırması, ülke içinde bölgeler arası farklılıklar dikkate alınmadan yapılan yatırımların ülke içi göçe neden olması, kırsal yaşama ait üretimlerin ÇUŞ'ların eline geçmesi, küreselleşme sürecinin bir etkisi olarak rekabet ve hızın taşeronlaşmayı hızlandırması gibi nedenlerle diğer nedenlere de etki ederek yoksulluğu diğer yollardan da dolaylı olarak etkilemesi nedeniyle küreselleşme; 1980 sonrası sürecin en önemli nedeni olarak tespit edilmiş ve diğer nedenleri de etkilediği doğrulanmıştır.

Küreselleşmeden kaynaklı yoksulluk sorunları için, küreselleşmenin getirdiği yenedünya düzeninde Türkiye'nin kendini korumasının yolları aranmalı, DYY'dan kaynaklı sorunları avantaja çevirme yönünde özellikle teknoloji transferi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye'de KOBİ'lerinin çok olmasından dolayı KOBİ'lerin büyük şirketlerin rekabeti karşısında ayakta durması için desteklenmeleri gereklidir. Ayrıca istihdam artırıcı politikalarda da KOBİ'ler önemli rol oynayabilirler. İşsizlik gibi yoksulluğun ana nedenleri her daim bilinmekle beraber işsizliğin türleri itibari ile tekrar gözden geçirilmesi, gelir dağılımı adaletsizliği gibi neo-liberal dönemin esas

meselerinden biri olan bir olgunun daha yaşanabilir bir dünya için tekrar ve tekrar ele alınmasının gerekliliği de elde edilen sonuçlardandır.

Küreselleşmenin avantaj ve dezavantajlarını tartışırken bir de yoksulluğa bakmak gerektiği tezin sonuçlarından birisidir. Zira küreselleşme en çok da işsizlik ve gelir dağılımı üzerinden yoksulluğu etkiler olmuştur. Tüm bu nedenlerinden sonra ortaya çıkan sonuç, küreselleşmenin yoksulluğun tür ve boyutlarını çeşitlendirmesi ve yoğunlaştırması olmuştur. Yoksullukla mücadele için, tüm bu nedenlerle beraber küreselleşmenin de etkileri iyi değerlendirilmeli ve uygun politikalarla olumsuz etkileri kırılmalıdır.

Yoksulluğu ele alırken ve önlemeye çalışırken nedenlerinin bilinmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Yoksulluk tek bir nedenle ortaya çıkmamakta, birçok faktörün etkilediği birçok nedenle beraber bulunarak karmaşık bir yapı arz etmektedir.

Yoksullukla ilgili çalışmalar daha çok bir olgu esas alarak incelenmek zorunda kalırsa da, her çalışma başka nedenlerin varlığını teyit etmekte ya da yadsımamaktadır. Bu nedenle yoksulluk nedenleri üzerine serdedilen görüşlerden faydalanılarak önlenebilecek ya da anlaşılabilir bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Fatih (2013); “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)”, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim-Aralık 2013, Sayfa: 15-32
- Açıköğretim Üniversitesi; (2013) *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, 1. Baskı, Açıköğretim Üniversitesi Yayınları, Ankara
- ADANUR, Seyfettin; (2012) *Türk Bankacılık Sisteminde 2001 Krizi ve 2008 Finansal Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalı, Muhasebe ve Finansman Tezli Programı, İstanbul
- AKALIN, Güneri; (2002), *Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara
- AKALIN, Güneri; (2010), *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihin Liberal Yorumu*, 1. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara
- AKAR, Mürüvvet; (2012), *Küreselleşmenin Türkiye’de Ücret ve Gelir Eşitsizliğine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- AKBULUT, Mustafa Umut; (2015), *Türkiye’de Devlet ve Tarım İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Giresun
- AKPINAR, Taner; (2009), *Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara

- ALTAŞLI, Yavuz; (2016), *Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdama Etkileri (1980-2013)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- APPLEBY, Joyce; (2012), *Amansız Devrim: Kapitalizmin tarihi*, Çev., Ali Cevat Akkoyunlu, Alfa Tarih, 1.Basım, İstanbul
- ARAS, Adem (2012), *Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Sakarya İli Kentsel Alan Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- ARTIK, Sevim; (2014), *Türkiye’de Tarımsal Büyümenin Kaynakları: 1980-2010 Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- ATAHAN, Duygu; (2006), *Yoksulluk: Temel Kavramlar, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Belirleyenleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- AYDIN, Noyan; (2012), *Türkiye’de İşsizlik Olgusu ve Çözümüne İlişkin Politikaların Etkinliği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- AYVAZ, Zerrin; (1990), *Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- AYYILDIZ, Sedat; (2010), *İşsizlik Ve Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulaması ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- BAŞKAYA, Fikret; (2011), "Seksen Öncesi/ Seksen Sonrası veya Rejimin Niteliği" *Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye’de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, Editörler: E. Başer, N.Koçyiğit, M. Öziş, 1.Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, Sayfa, 13-30

- BİÇİM, Hasan; (2012), *Zorunlu Göç, Göçebelik ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- BİLGE, Orhan; (2009), *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- BLOCH, Marc; (2007), *Feodal Toplum*, 1 Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul
- BOZASLAN AYTEKİN, Burcu; (2012), *Uluslararası Tarım Politikasına Yön Veren Kuruluşlar ve Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ
- BRAUDEL, Fernand; (1991), *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Çev., Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul
- BUĞRA, Ayşe; (2013), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- BULUŞ, Abdulkadir; (2003), *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, 1. Baskı, Tablet Kitabevi, Konya
- CANBAY, Bülent; (2007), *Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'nin Ulusal Stratejisi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- ÇAĞLAYAN, Savaş; (2008), "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki" Editör: Ayça Duru Salıcı, *Yoksulluk Çalışmaları* 1. Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir

Çimse-İş (1996) *Taşeronlaşma: Modern Çağın Kölelik Sistemi*, Çimse-İş Yayınları, Ankara

DANIŞOĞLU, Ayşe Çelikel; (2004), “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl 3 Sayı 5, Sayfa 215-223,

DEDEOĞLU, Saniye ve Çisel Ekiz Gökmen; (2011), *Göç ve Sosyal Dışlanma*, 1. Baskı, Efil Yayınevi

DEĞİRMENCİ, Ekin; (2014), *Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm ve Yeniden Metalaşma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

DOBB, Maurice; (1981), *Kapitalizm Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*, Çev., Mehmet Selik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara

DOĞAN, Eda; (2014), *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi*, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara

DUMANLI, Recep; (2009), *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, DPT

DUMANLI, Recep; (2000), *Globalleşme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri*, Aralık DPT

EĞİLMEZ, Mahfi (2016); *AKP Öncesi ve Sonrası Ekonomi*,
<http://www.mahfiegilmez.com/2016/05/akp-oncesi-ve-sonras-ekonomi.html> ,
15.06.2017

EŞİYOK, B. Ali; (2006), *İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara

ERDEM, Nilgün; (2011), "Türkiye Ekonomisinde Dışa Bağımlılığın Değişen "Bilanço"su", *Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, Editörler: E. Başer, N. Koçyiğit, M.Öziş, Dipnot Yayınları, 1.Baskı, Ankara 65-93

ERDOĞAN, Necmi; (2007), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulluğun Temelleri Üzerine İlk Notlar" Editör: Necmi Erdoğan *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, s., 29-46

ES, Muharrem ve Elif Yüksel Oktay (2015); "Türkiye'ye Sığınan Kadınların Problemleri: Isparta Örneği", *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı

ES, Muharrem (2007); *Kent Üzerine Düşünceler*, Milsan Basın, İstanbul

ES, Muharrem ve Hamza Ateş (2004); "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt: 48

Genel-İş (1995) *Taşeronlaşma: Sendikasızlaştırmanın ve Sömürünün Yeni Yöntemi*, Genel-İş Yayınları, Ankara

GÜL, Songül Sallan ve Hüseyin Gül; (2008) "Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam", Editör: Ayça Duru Salıcı, *Yoksulluk Çalışmaları* 1. Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 57-96

GÜL, Songül Sallan ve Fatih Kahraman; (2011), "Yoksulluk Sorununda "Sınıf"tan Kaçarken "Sosyal Sermaye"ye Sığınmak" *Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, Editörler: Erkin Başer, Nihat Koçyiğit, Mustafa Öziş, Dipnot Yayınları, 1.Baskı, Ankara (94-119)

- GÜLER, Banu; (2015), *Taşeron İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Durum Analizi-Karaman Örneği*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karaman
- GÜNEŞ, Sadık; (2010), *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1. Baskı, Ankara
- GÜNEŞ, Sadık; (2002), "Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü" Editör: Ahmet Alpay Dikmen *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk* (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi) Ankara, İmaj Yayıncılık
- GÜRER, Alper; (2010), *Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- HATİPLER, Mustafa ve Ayhan Aytaç; (2001), *Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*, 2. Baskı, Kriter Yayınevi, İstanbul
- HEATON, Hearbert; (1985), *Avrupa İktisat Tarihi*, 1. Baskı, Teori Yayınları, İstanbul
- HENDEK, Ömer Eren; (2013), *Ekonomik Krizlerin İstihdama Etkileri: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale
- HOBSBAWM, Eric J; (1987); *Sanayi ve İmparatorluk*, 1 Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- İŞİK, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu; (2011), *Nöbetleşe Yoksulluk-Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

IŞIK, Sefa; (2015), *2008 Küresel Ekonomik Krizi Sonrası Türkiye’de Uygulanan Yeni Para Politikası Stratejisi ve Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

KABAŞ, Tolga; (2014), *Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, Akademisyen Kitabevi, Ankara

KALAYCIOĞLU, Sibel ve Helga Rittersberger Tılıç; (2002), "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş etme Stratejileri" Editör: Ahmet Alpay Dikmen, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*, İmaj Yayıncılık, Ankara

KARAGÖL, Erdal Tanas (2013); *AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*, SETA raporu, SETA, Ankara

KAYALI, Gazanfer; (2015), *Kamudaki Taşeron İşçiler Üzerine Bir Alan Araştırması: Adıyaman Örneği* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2015 Cilt:14 Sayı:55, s 257-267

KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk; (2010), *Türkiye Ekonomisi*, 23. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul

KESGİN, Bedrettin; (2001),"Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar" *İş Ahlakı Dergisi*, Yıl: 2011, Cilt 4, Sayı 7, Mayıs, s. 65-75

KESKİNGÖZ, Hayrettin; (2016), *Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi*, Sosyal Güvenlik Dergisi, Yıl: 2016 Cilt:6 Sayı:1, Mart, s 126-158

KOÇ, Yıldırım; (2013), *Taşeronlukla Nasıl Mücadele Edilir?: Taşeron İşçisinin Mücadele El Kitabı*, 1. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul

KOVANCI, Onur; (2003), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara

KÖSE, Salih (2002); "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", *Planlama Dergisi*, Sayı: Özel sayı

MADDEL, Ernest; (2008), *Geç Kapitalizm*, Çev., Candan Badem, Versus Kitap, İstanbul

MANCI, Ali Rıza; (2006), *Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa

MANGIR, Fatih (2003); *Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya

MARX, Karl ve F. Engels; (2004), *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Çev., Sevim Belli, 5. Baskı, Sol Yayınları, Ankara

ÖĞUZ C., H. Ergun, A. Kan, E. Demiröz; (2014), *Konya İlinde Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk Analizi ve Uygun Stratejilerin Modellenmesi*, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) Projesi

OKTİK, Nurgün; (2008), "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kurumsal Yaklaşımlar" Ayça Duru Salıcı, *Yoksulluk Çalışmaları* 1. Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir

ÖNDER, İzzettin; (2011), "Emperyalizmin Türkiye'yi Dönüştürme Etkisi: 1980 sonrası politikalar" *Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiye'de Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri*, Editörler: E. Başer, N. Koçyiğit, M. Öziş, Dipnot Yayınları, 1.Baskı, Ankara, s.31-57

ÖZDAL, Hüseyin; (2009), *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk İlişkisi ve Türkiye Örneği (1994–2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

ÖZDEMİR, Seçil (2010) *Kırsal Yoksulluk: Günlüce Köyü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla

ÖZTÜRK, Şinasi; (2008), "Kırsal Yoksulluk" Ayça Duru Salıcı, *Yoksulluk Çalışmaları* 1. Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir

ÖZTÜRK, Şinasi; (2014), *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk*, 1. Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul

PAYDAK, Anış; (2012), *Küreselleşme ile Değişen Göç Kavramı: Yasadışı Göç ve Türkiye'de Adana İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

SOLAK, Latif; (2012), *İşsizlik Sorunu, Türkiye'de İşsizlikle, asgari Ücret, Sanayi İstihdam Oranı ve Yolsuzluk Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir

SOYGÜZEL, Hayri (2017); "1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları"

<http://www.ilimvemedenyet.com/1994-turkiye-ekonomik-krizi-ve-5-nisan-kararlari.html> , 29.07.2017

SÖNMEZ, İpek Özbek; (2002), "Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler-İzmir Kent Merkezi Tarihi Konut Alanı Örneği", Editör: Ahmet Alpay Dikmen *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*, İmaj Yayıncılık, Ankara

ŞAHİN, Çiğdem; (2000), *Kapitalizm ve Yoksulluk*, Çiviyazıları, 1. Baskı

- ŞAHİN, Tijen; (2009), *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- ŞENKAL, Abdülkadir (2005); *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, 1 Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul
- ŞENSES, Fikret; (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk- Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- TALAS, Cahit; (1992), *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi
- TANER, Okan; (2004), *Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme Ve Yoksulluk Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla
- TAŞ, H. Yunus (2010); *Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lern İstihdam artırıcı Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul
- TİRELİ, Münir; (2009), *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- TOK, Yekta; (2009), *İşletmelerin Çalışanlara Yönelik Sosyal Sorumlulukları: Ekonomik Kriz Dönemlerindeki Uygulamalara Dair Ampirik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli
- TOKOL, Aysen (2013); “Sosyal Politikanın Tarafları”, Editörler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa

- İŞİĞİÇOK, Özlem (2013); “Temel Sosyal Politika Sorunları”, Editörler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa
- SERDAR, Aysu Bozkır (2013); “Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika” Editörler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa
- TOPRAK, Düriye; (2006), *1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Borç-Kriz İlişkisi ve 2001 Krizi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- UĞUR, Alparslan; (2013), *Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımsal Destek Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa
- UYGUR, Ercan (2001); *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2. Baskı, Ankara
- ÜNAY, Sadık (2015); “Bir Ekonomi Darbe Olarak 28 Şubat”, *Larcivert Dergi*, Şubat 2015, Sayı 10
- ÜNLÜ, Ramazan; (2002), "Türkiye’de Kentsel Değişimler ve Siyasal Bilinç" Editör: Ahmet Alpay Dikmen *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)*, İmaj Yayıncılık, Ankara
- YASIM, Yavuz Kağan; (2011), *Küreselleşme Sürecinde İstihdamın Esnekleşmesi ve Kısmi Süreli İstihdam*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
- YILDIZ, Ahmet; (2014), *Tarım Alanında Makineleşmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

YILMAZ, Cevdet; (2008), "Kentsel Yoksulluk: Dayanışma, Güven ve Risk İlişkilerinin Dönüşümü" Editör: Ayça Duru Salıcı, *Yoksulluk Çalışmaları* 1. Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 163-205

YILMAZ, Tolga; (2015), *Kırsal Yoksulluk ve Kırsal Emegın Proleterleşmesi: Gökçe ve Bakırça Köylerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla

ZENGİN, Barış; (2010), *Küreselleşme Sürecinde Kobilerin Durumu ve Kobi Destekleri, Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri

<https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr>

http://home.anadolu.edu.tr/~otonus/turkekon/turkekon_7.pdf

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf

<http://hdr.undp.org/en/data>

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/yayinrapor/GSKD_Bolgesel_2004-2011.pdf

<http://worldbank.org>

ÖZGEÇMİŞ

Kayseri'nin Sarız ilçesinde 1989 yılında doğdu. İlköğretimi Pınarbaşı ilçesinde, ortaokul ve liseyi Kayseri'de tamamladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. 2013 yılında EFH Tek. Müş. Müh. LTD. ŞTİ'de ön muhasebe elemanı olarak çalıştı. Daha sonra Türkiye Yazarlar Birliği'nde çalışmaya başlayan Coşkun, musahih ve proje asistanı olarak çalıştı. Pek çok kitabın yayına hazırlığında görev yapan Coşkun çeşitli mecralarda kitap tanıtım yazıları yazmaya devam ediyor.

